

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Rozpad Československa a Jugoslávie

Komparativní případová studie

Petr Kaplan

Konzultant: PhDr. Ondřej Ditrych, MPhil.

Praha 2011

Bibliografický záznam

KAPLAN, Petr. *Rozpad Československa a Jugoslávie. Komparativní případová studie*. Praha, 2011. 97 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra mezinárodních vztahů. Obor Bezpečnostní studia. Vedoucí diplomové práce PhDr. Ondřej Ditrych, MPhil.

Klíčová slova

Jugoslávie, Československo, federace, rozpad státu, demokratizace, liberalizace, hladiny analýzy, komparativní případová studie

Keywords

Yugoslavia, Czechoslovakia, Federation, State Dissolution, Democratization, Liberalization, Level of Analysis, Comparative Case Study

Rozsah práce: 170 171 znak

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28. 7. 2011

Petr Kaplan

Pod kování

Na tomto místě bych rád pod koval dr. Onději Ditrychovi za jeho korekce, rady a doporučení, bez kterých bych se jen těžko obešel, a hlavně za obrovskou míru flexibility při vedení této práce. Upřímně děkuji!

Obsah

ÚVOD	6
Relevance výb ru p ípad	7
Teoretický základ.....	7
Metodologie ó Koncept hladin analýzy.....	10
Pouffitá literatura	11
1. SYSTÉMOVÁ ÚROVE	13
2. MEZISTÁTNI ÚROVE	19
2.1 Postavení Jugoslávie a eskoslovenska v mezinárodních vztazích.....	19
2.2 Historický rozm r národních spor	28
2.3 Vojenské hledisko v mezinárodním kontextu	30
3. STÁTNI ÚROVE	36
3.1 Problém federalismu	37
3.2 Proces p em ny politického systému.....	39
3.3 Válka esko-slovenská ó š poml kováõ.....	43
3.4 Ekonomika.....	45
4. SUBSTÁTNI ÚROVE	50
4.1 Proces vytvá ení nových elit.....	50
4.2 Národnostní otázka	55
4.3 Volby v Jugoslávii.....	59
4.4 Volby v eskoslovensku	61
4.5 Role medií.....	65
4.6 Armáda.....	67
5. INDIVIDUÁLNÍ ÚROVE	71
5.1 eskoslovensko.....	73
5.2 Jugoslávie	76
ZÁV R	80
SUMMARY	84
POUÛITÁ LITERATURA	85
PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	89

Úvod

Pri interpretaci historických událostí dochází nutně k jejich zkrácení. To, že jednotlivé epochy mají tendenci dle jiných epizod, nemusí nutně znamenat, že došlo k objevení nových skutečností, které na dosavadní výklad vrhají odlišné světlo. Zcela dostatečnou příčinou může být jen to, že si výzkumníci z jiného období k danému tématu položili otázky novým způsobem; a ušli úhel nebo pouze proto, že tehdejší společnost akcentovala jiné aspekty lidského života. Nemyslím si, že by v současné společnosti dozrál názor, že je třeba začít klást v této době na otázky spojené s rozpadem postkomunistických federací, ani pravděpodobně nedokážu nalézt dosud neznámou souvislost, která by ušli nestála v některé z etických publikací k tématu zkoumanému v této práci. Pjde však právě o to, zkusit si výzkumnou otázku položit jinak a tu se pak snažit zodpovědět na dobře zpracovaném tématu. Otázka položená v této práci nebude žádnat vysvětlujícím *pro*, ale interpretativním *jak*.

Šest. března 1991 v osm hodin večer byla z prostoru před parlamentem odstraněna jugoslávská vlajka a místo ní byla vyvěšena bílo-modro-červená s novým erbem, Triglavem a mořem jako symbolem osvobozenického boje a vítězství (í). JLA po půlnoci (í) nařídila přesun tankových jednotek, a ty pak okamžitě překročily slovinsko-chorvatské hranice. O hodinu později vyrazila na cestu směrem k ljublaškému letišti Brnik kolona tanků a další se ráno vydaly směrem k slovinským hranicím pechod m.š¹

V tomto klíčovém okamžiku se osudy obou zkoumaných postkomunistických federací rozdělily. Zatímco v Československu pokračoval boj o jednotlivé kompetence na úrovni vyjednávání obou republikových delegací, Jugoslávie se stala dle jižtím nejkrvavějšího konfliktu v Evropě od konce druhé světové války. Účelem této komparativní studie však není zodpovědět, *pro* se oba státy rozpadly tak rozdílným způsobem, i když se práce opírá o mnoho vysvětlujících publikací, a tedy se od tohoto hodnocení nedokáže zcela oprostit. Centrální otázkou je, *jak* k tomuto rozdílnému vývoji došlo, nebo možná je to lépe formulováno *kde*, tedy na jakých úrovních, nebo tato otázka bude kladena na různých hladinách analýzy.

---

¹ Pirjevec, Jofe: Jugoslávie 1918 -1992, Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, Agro, Praha : 2000, s. 483.

Relevance výb ru p ípad

Podmínkou pro zda ilou komparativní analýzu dvou p ípad je jejich vzájemná podobnost, ímfl by se poda ilo sníflit po et zkoumaných nezávislých prom nných, cofl by ale p edev-ím umofnilo hledat mezi prom nnými ty zásadní, které oba p ípady rozhodujícím zp sobem odli-ují. Jak eskoslovensko, tak Jugoslávie prod laly po pádu SSSR transformaci k demokratickému z ízení; jednalo se národnostn heterogenní státy, které se v minulosti neúsp -n snaflily vytvo it koncept jednotného eskoslovenského respektive jugoslávského národa. Jeden národ v rámci státu byl poci ován jako privilegovaný (e-i, Srbové), i historická zku-enost b hem druhé sv tové války byla podobná: dominantní národ byl poraflen, zatímco ten mén dominantní spolupracoval s nacisty a vytvo il vlastní stát, v 60. letech procházely oba státy postupným uvol ováním, od 70. let do-lo k op tovnému utuflení reffimu, na které následovala hluboká ekonomická krize v 80. letech; oba státy m ly federativní uspo ádání. Národnostní hledisko bylo v Jugoslávii zna n sloflit j-í, ale k násilnostem do-lo ufl po vyhlá-ení nezávislosti Slovinska, kde fládná výrazná srbská men-ina neflila.

Pro ú ely komparace ov-em vyvstává problém, nebo lze vymezit pom rn velký po et nezávislých prom nných (moflných p í in násilného nebo nenásilného rozpadu), které v-ak budou zkoumány na malém po tu p ípad (N = 2). K redukci po tu prom nných a zmen-ení pom rn obsáhlého vymezení tématu si lze dopomoci spojením jednotlivých fenomén do men-ích tematických skupin, na jejichfl rovin by docházelo ke srovnání obou p ípad . Z této perspektivy se jako vhodný m fle jevit koncept hladin analýzy (level of analysis) proslavený J. Davidem Singerem², který bude p íblíflen v ásti v nované metodologii.

Teoretický základ

Rozpad funk ních stát v-eobecn není úpln v-ední záleflitostí. Podle Carol Skalnik Leff jsou pravidla státní suverenity a náklonnost mezinárodních aktéru k zachování statu quo proti podobným experiment m, s výjimkou fenoménu kolapsu impéria.³ Ten pro komunistické federace nastal s pádem východního bloku a byl následován ve spole enských v dách nezvyklým jevem - z t í postkomunistických federací nep eflila ani jedna. Je to specifí nost, která se tím, fle je bez výjimek, t -í

² Singer, J. David: *The Level-of-Analysis Problem in International Relations* in: Knorr, K. a Verba, S. (eds.): *The International System: Theoretical Essays*, Princeton University Press, Princeton : 1961.

³ *Imperial collapse*, Skalnik Leff, Carol: *Democratization and desintegration in Multinational States: The Breakup of the Communist Feredarations*, *World Politics*, Vol. 51, No. 2 (Jan., 1999) Cambridge University Press, s. 205.

pozornosti i když politolog Lenard Cohen s trochou nadsázky soudí, že studium rozpadu komunistických a postkomunistických států získalo status samostatného oboru, kterému by se mohlo říkat šdezintegracionologie.⁴

Celou práci se jako dvě červené nitě táhnou dva procesy, které spolu v případě obou postkomunistických federací úzce souvisejí, přesto je třeba mezi nimi rozlišovat. Prvním je rozklad a následný rozpad státu, tím druhým je přechod k demokratickému zřízení. V případě Jugoslávie byl proces demokratizace mnohem delší a konečná transformace politického uspořádání v podstatě souzní s rozkladem federace. V případě Československa šlo o dva rozdílné, ale navzájem provázané fenomény. Demokratizace spočívala v poměrně rychlém zhroucení komunistického režimu a jeho vystídání novým demokratickým zřízením. K rozpadu státu pak došlo na základě sobě samostatných procesů nových politických elit. Části rozboru v novém Československu se zabývají oběma těmito procesy.

Následující komparativní studie se na rozdílných analytických úrovních snaží najít odpovídající teorie, o které se opírá. Například Carol Skalnik Leff ve své analýze specifických rysů východoevropského demokratizačního procesu vyzdvihuje deklinitost státních institucí a vlnitost elit ovládnout je. Podle ní dochází v postkomunistických federacích k erozi centrální moci a přesunu aktivit na úroveň jednotlivých států. Demokratizace tak přináší rozpad nadnárodních federací, nebo vede ke vzniku oddělených politických kolbišť na úrovni států, které na sebe strhávají rozhodování na úkor federálních institucí.⁵

V jiné studii se Carol Skalnik Leff společně s Gerardem L. Munckem zabývá otázkou závislosti (path dependency) výsledku demokratizačního procesu.⁶ Jejich závěrem je, že demokratická transformace autoritářského režimu, během níž se vytváří nové instituce a elity, nezávisle na tom, jaké podmínky jí pomáhaly vytvořit, určuje nejen výhledy státu na budoucí demokratickou konsolidaci, ale především úspěch samotného demokratického přechodu.

Roli institucí zohledňují i Edward Mansfield a Jack Snyder. Ve svém bádání se zaměřují na neúplný/nedokončený proces demokratizace, přičemž vzniká pouze

⁴ *Disintegrationology* in Cohen, Lenard J.: Disintegrative Synergies and the Dissolution of Socialist Federations: Yugoslavia in Comparative Perspective, in: Cohen, Lenard J.; Dragović-Soso, Jasna (eds.): State Collapse in South-East Europe, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana : 2008, s. 366.

⁵ Skalnik Leff, s. 207-8.

⁶ Munck, Gerard L.; Skalnik Leff, Carol: Modes of Transition and Democratization: South America and Eastern Europe in Comparative Perspective, in: *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 3, Transitions to Democracy: A Special Issue in Memory of Dankwart A. Rustow (Apr., 1997), s. 343.

áste n demokratický stát (partly democratic state). Neúplná demokratická transformace pak může vést v důsledku slabosti státních institucí v rozporu s teorií demokratického míru k vypuknutí násilného konfliktu.⁷

John Glenn zmiňuje v obecnou tendenci výkladu demokratizace východoevropských zemí. Akcent je údajně kladen na rozpad SSSR jako importéra komunismu a po jeho pádu následoval i pád východního bloku.⁸ Sám Glenn vidí v rozpadu SSSR nutnou podmínku, která umožnila vznik opozičních hnutí v Československu, ale své úvahy obrací jiným směrem. Demokratický výsledek nebyl dán kolapsem leninistického státu, ale spíše úspěšnou mobilizací občanských hnutí, která dokázala překonat deficit základních organizačních struktur, které měla k dispozici třeba KSČ, a chybějící infrastrukturu nahradit jiným, v obecně respektovaným a akceptovaným médiem – divadly.⁹

Zcela v duchu realistické tradice se Barry Posen opírá o teorii etnického bezpečnostního dilematu vztaženou na vztahy mezi nástupnickými státy. Podle něj nepřehlednost situace během rozpadu nadnárodního státu (imperial collapse) spolu s nutností vytvořit během krátké doby nové státní struktury vytváří podmínky posilující vyhlídky na konflikt, nezávislé na vnitropolitické scéně.¹⁰ Zároveň se vymezuje v rámci studií operujícími s identitou jednotlivých etnických skupin nebo rolí nových politických elit, které si rozdmýcháním národnostních otázek chtějí udržet u moci.

Naproti tomu Manfred Schmidt zastává stanovisko, že přechody, které definuje jako intervaly mezi odumřením starého režimu, nastavení demokratických pravidel (inaugurace) a zakořenění demokracie (konsolidace), v tichou nenásledují stabilní vzorce, protože se na jejich průběhu podílí příliš mnoho faktorů.¹¹ Z tohoto hlediska lze pouze těžko zobecňovat a je potřeba se zaměřit na sobě blízké případy, a/nebo je zkoumat na více rovinách. Podobný postup je zvolen v následující práci.

⁷ Manfield Edward D., Snyder, Jack: Democratic Transitions, Institutional Strength, and War, in: *International Organization*, Vol. 56, No. 2 (Spring, 2002), s. 298.

⁸ Glenn, John K.: Competing Challengers and Contested Outcomes to State Breakdown: The Velvet Revolution in Czechoslovakia, in *Social Forces*, Vol. 78. No. 1 (Sep., 1999), University of North Carolina Press, s. 192.

⁹ Glenn, s. 187.

¹⁰ Posen, Barry R.: The Security Dilemma and Ethnic Conflict in: *Survival*, vol. 35, no. 1, Spring 1993, s. 29.

¹¹ Schmidt, Manfred G.: *Demokratiethorien. Eine Einführung*, Leske + Budrich, Opladen : 1997, s. 318.

Metodologie Ě Koncept hladin analýzy

Koncept hladin analýzy umořl uje pozorovat zkoumaný p edm t na r zných úrovních, na kterých pak lze hledat fenomény doprovázející rozdílný vývoj v obou státech. Studie bude vycházet z p ti analytických úrovní:

- 1) systémová úrove , tedy podoba mezinárodního systému, umořl uje identifikovat v-eobecné rysy mezinárodního spole enství a tedy i tendence a zvlá-tnosti dané doby;
- 2) mezinárodní úrove , poukazující na vztahy mezi zkoumanými státy a ostatními aktéry na mezinárodní scén ;
- 3) státní úrove , charakterizující politické a sociální faktory na federální úrovni;
- 4) substátní úrove , zabývající se významnými slořkami spole nosti a rolí institucí ve státu (role národnostních a spole enských skupin, role armády, role odstupující komunistické strany, role médií atd.);
- 5) individuální úrove , kde budou p edstaveni v d í p edstavitelé jednotlivých národnostních skupin a jejich specifika ve srovnání s ostatními

Joseph Nye, vycházející p i svém historickém rozboru mezinárodních vztah z knihy Kennetha Walze *Man, State and War*, pouřívá t i roviny - systémovou, státní a individuální.¹² Systémová rovina, tedy prvky p sobící na stát z vn j-í, se v následující práci d lí na dv , systémovou ó povaha mezinárodního systému a mezistátní ó relevantní faktory zahrani ního rázu. Podobn na druhé hladin analýzy zkoumá Nye faktory ovliv ující chování státu zevnit . Pro ú ely rozboru je tato hladina rozd lena op t na dv , a sice z d vodu, aby do-lo k rozli-ení mezi d ním na úrovni federace ó tedy státní úrovni ó a vývojem v jednotlivých slořkách státu a spole nosti ó substátní úrovni.

Z bod 1 ařl 5 vyplývá, ře jedná se o pom rn rozsáhlý komplex okruh , které by samy o sob mohly být tématem jiné jednop ípadové studie. Jak Singer ve svém lánku *The Level-of-Analysis Problem in International Relations* upozornil, je nebezpe ím p ístupu hladin analýzy sklon k zjednodu-ování v rámci jednotlivých úrovní.¹³ Výsledkem m ře být zkreslený pohled na pozorovanou tématiku a z toho vyplývající mylné, p řli- schematické úsudky o p í inných vazbách mezi zkoumanými objekty.

¹² Nye, Joseph S. Jr.: *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*, HarperCollins College Publishers, New York : 1993 s. 27-29.

Podle Singera totiž nelze na základě hladin analýzy vyvozovat příčiny, ale pouze vzájemné vztahy.¹⁴ V případě, že výzkumnou otázku nepoložíme stylem *pro* a nebudeme pátrat po kauzálních vztazích, ale zeptáme se *jak*, s tím, že se zamííme na rozdíly v daných rovinách, můžeme se výše uvedenému problému vyhnout.

Nutno podotknout, že se práce z kapacitních důvodů na každé úrovni může vnovat pouze na několika vybraných aspektech. Zamůže se spíše na jevy spojené s politologií (státní zřízení, volby, armáda, elity, ekonomická hlediska apod.), ufl méně na další společenské fenomény mající nesporný vliv na celou společnost, jako je například role vzdělávacích institucí nebo církví. V tomto ohledu si práce neklade nárok na úplnost.

Pro účely studie také není důležité, jak válka v Jugoslávii dopadla, smodatné je, že vypukla, nebo v okamžiku šprvního výstřelů se rozdelily obou pozorovaných objektů. Toto časové ukončení tématu je výhodné i z hlediska nedávného dění a pokračujícím rozkladu Srbska. Tím, že se analýza nebude zabývat výsledky konfliktu v Jugoslávii, nebude její relevance závislá ani na případných dalších změnách, co se uspořádání bývalého jugoslávského území týče.

Použitá literatura

Zamýšlený koncept práce nedovolí podrobný rozbor jednotlivých témat, proto se opírá hlavně o sekundární zdroje. Výjimkou jsou například zprávy amerických tajných služeb. Při výběru literatury jsem se nevyhýbal ani starším pracím z počátku 90. let, které jsou zajímavé svým pohledem na situaci, aniž by znaly budoucí průběh. Jak ufl naznačeno, v této práci nejde o výsledek, protože ten je předem známý, ale o způsob rozpadu obou států. Z hlavních zdrojů, které jsem používal, bych uvedl syntézu Jofe Pirjevce *Jugoslávie 1918-1992*, která líčí jugoslávské dějiny od jejího vzniku až do násilného rozpadu. Alternativu pro československo představuje kniha Jana Křena *Dv století střední Evropy*. Dále obsáhlou knihu Johna Allcocka *Explaining Yugoslavia* a její československý protějek Jana Rychlíka *Rozpad československa*. Obě se zabývají příčinami a průběhem rozkladu obou federací. Kromě toho jsem čerpal ze sborníku Lenarda Cohena a Jasny Dragovičové *State Collapse in South-Eastern Europe*, který obsahuje články k různým tematickým okruhům (například článek Paula Shoupa k zahraniční politice). Zajímavým zdrojem informací je i kniha Karola Wolfa *Podruhé a naposled aneb Mírové dělení československa*, která však vyznívá velmi pro český a

---

¹³ Singer, s. 77-92.

proto bylo potřeba při používání některých autorových interpretací postupovat opatrně. V nepolehčivé době jsem inspiraci hledal i na veřejných přednáškách, jako například u kulatého stolu k příležitosti dvacátého výročí rozpadu Jugoslávie v Ústavu mezinárodních vztahů za přítomnosti Filipa Tesara a Jiřího Kudrny.

Akoliv se souasný úzus psaní odborných textů kloní k upravení parafrází předpřímými citacemi, v případech, kdy mi přišel text přímo jako zcela relevantní, jsem ponechal slova v jejich celém znění, případně je přeložil do češtiny. Pro společný československý stát, je použito pojmenování československo, nikoli česko-Slovensko, pro západní část federace užívám označení česko, srbochorvatské písmeno šć je v textu nahrazeno českým ekvivalentem šć.

---

¹⁴ Singer, s. 82.

1. Systémová úroveň

Nejvyšší systémová úroveň se zabývá povahou mezinárodního systému ve zkoumaném časovém intervalu. Jeho charakteristika by měla dopomoci k ucelenému pohledu na výchozí situaci obou zkoumaných států a zasadit události předcházející jejich rozpadu do celostátního historického kontextu, tedy do období konce studené války. Toto vymezení je dlehlité i přesto, že SFR a JSFR zanikly téměř současně, a proto byly podmínky dané systémem pro oba státy v zásadě totožné. Nicméně právě konec bipolárního rozložení sil znamenal zcela zásadní systémovou změnu, která s sebou mimo jiné přinesla nové vymezení hranic mnoha zemí bývalého bloku socialistických zemí, a ušlo o jejich optovné získání nezávislosti na úkor SSSR nebo rozpad stávajících spátelených nebo podobně smýšlejících států. A proto by i případná interpretace závěrů vyvozených pouze na základě pozorování vývoje v Československu a Jugoslávii jen na nižších hladinách analýzy měla za důsledek jejich zkrácení. Mohl by například vyvstat dojem, že po skončení studené války došlo v perimetru upadající sovětské moci k rozpadu mnohonárodnostních států, což podle našeho zadání potvrzují dva případy ze dvou (za předpokladu, že bychom po Itálii Jugoslávii jako východoevropský stát ovlivněný existencí a fungováním SSSR). V tomto ohledu je ale nutné poukázat na osudy dalších zemí s heterogenním složením obyvatelstva, jako například Lotyšska, Moldavska (silně ruská menšina), Rumunska (maarská menšina) a jiných, kde však k rozložení státu nedošlo. Zde by se jako relevantní již proměnná ukázala například existence institucí zabezpečující etnickým skupinám prvky autonomie, které by mohly mít vliv na nástup separatistických nálad ve společnosti. Z toho vyplývá, že bez zasazení zkoumaných případů do širšího kontextu na nich nelze relevantně pozorovat tendence obecnějšího rázu. Na druhou stranu pokud se ukáže, že byly podmínky na systémové úrovni pro oba státy podobné, bude potřeba se zaměřit na nižší úroveň analýzy.

Jak už zmíněno, představoval rozpad východního bloku a následný zánik SSSR zásadní změnu pro povahu mezinárodního systému. A ušlo byla studená válka výsledkem rozvržení sil mezi dvěma supervelmocemi v anarchickém systému, rozpor západních demokratických hodnot zastupovaných USA s ideologickými principy totalitního SSSR, situace, která vyhovovala vládnoucím vrstvám v obou znesvářených táborech, nebo se

jednalo o švelké nedorozumění zaviněné chybným vnímáním na obou stranách¹⁵, její konec byl o to zajímavější, že mu dosud bezprecedentně předcházel žádný velký ozbrojený konflikt, v němž by hlavní aktéři mezinárodních vztahů zmílili své síly. Sovětský svaz se stejně jako celý východní blok dostal do hluboké ekonomické a společenské krize a na materialistické marxisticko-leninistické teorii založený hospodářský systém nedokázal paradoxně především po materiální stránce držet krok s produkcí liberálních tržních ekonomik západních zemí. Svým neúspěšným experimentem tak sovětští v čemž v zásadě zdiskreditovali zpočátku velmi pitavlivou ideologii celosvětové revoluce pínající sociální i ekonomickou rovnost pro všechny. Pokus o reformu komunistického zřízení a o nalezení modu vivendi s kapitalismem tento svetonázor, postavený na historicky nevyhnutelném konfliktu mezi oběma zřízením, jen dále rozmnooval. ŠZhroucení ideologie (í) zbavilo sovětskou zahraniční politiku historického zřídovodnosti a pěstivosti.¹⁶

Bipolární rozdlený svět paralyzovaný dšivou schopností obou stran se vzájemně zničit zajistil mezinárodnímu systému stabilitu.¹⁷ Tato pšhledná varianta mocenské rovnováhy upřednostovala udržování současného rozložení sil před jakoukoliv radikální změnou a činila tudíž celý systém neflexibilním. Lpění na zachování statu quo tak vlastně vyloučilo zasahování do záležitostí týkajících se šisté sféry vlivu druhé supervelmoci. Navzdory vyhrčené rétorice ze strany USA tak nedošlo k silnější reakci v případě potlačení povstání v Maarsku a Polsku v roce 1956, invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 apod. Jaderná deterence z neorealistického hlediska sice poskytla mezinárodnímu systému rovnováhu, napjatá situace ovšem svítala veškeré prostředky pro potlačení opozice v rámci jednotlivých bloků. Ušl z podstaty fungování autoritativního státu, tj. kontrola nad zákonodárstvím, výkonnou mocí i soudnictvím, dohled nad policií i armádou, existence tajné policie atd., vyplývá, že SSSR a jeho satelity byly v persekuci opozitních vlivů

¹⁵ Srov. interpretace vzniku studené války in: Drulák, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*, Portál, Praha : 2003, s. 175-185, citovaná pasáž s. 181.

¹⁶ Kissinger, Henry: *Umění Diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Prostor, Praha : 1999, s. 826.

¹⁷ Tuto hypotézu zastává například americký politolog Kenneth Waltz. Jeho neorealistický pohled však vyvolává mnoho kritických reakcí. Typickým příkladem rozdílnosti názorů na téma jaderné deterence je Waltzova diskuze se Scottem Saganem o jaderných zbraních a íránské otázce na před Columbijské univerzity 8. února 2007. Sagan zde prezentuje stanovisko, podle něž držení jaderných zbraní není stabilizační prvek, protože JZ nejsou ovládány státem jako takovým, ale nedokonalými institucemi a jedinci, kteří se mohou dopustit chyby. Srov.: *A Nuclear Iran: Promoting Stability or Courting Disaster?*, *Journal of International Affairs*, Spring/Summer 2007, vol. 60, no. 2, s. 135-150. Vysvětlení definice bipolárního uspořádání podle Waltze podle Drulák, s. 63.

d sledn j-í. Jako podvrtné vlivy mohly být definovány jakékoliv nefládnoucí elementy oslabující postavení zemí východního bloku dovnit i navenek. Proto pro možné secesionistické myšlenky opírající se o právo národa na sebeurčení, se kterými byly oba státy výrazně konfrontovány před komunistickým interregnumem i po jeho skončení, nezbyl v univerzalistické marxisticko-leninistické ideologii prostor a nacionalistické projevy zstaly po dobu diktatury komunistických stran ve východní Evropě pod hrozbou násilí zakonzervovány. Tento fakt okomentoval Michael Mann jako možná nejvtíší úspěch komunismu.¹⁸

Tato konstelace se s rozpadem východního bloku změnila. Bipolární rozdlení světa skončilo vítězstvím pólu liberálně demokratického, který dokázal odrazit vyzývatele v podobě revolučního Sovětského svazu. Pro tehdejší SSR se jednalo o pól do té doby nepřátelský, což v daný okamžik neodpovídalo vtíšnové náladě obyvatelstva; pro neutrální Jugoslávii, jako zakládajícího člena Hnutí nezávislých států, šlo o prohru podobného modelu správy státu. Neschopnost SSSR vojensky intervenovat, která se projevila v druhé polovině 80. let 20. století, otupila také jeho schopnost zastrašit ofířující reformní skupiny. Kreml zároveň delegoval vtíš míru zodpovědnosti do rukou jednotlivých států, které si s ní, jak se později ukázalo, nebyly bez dozoru a krytí Moskvy schopny poradit. Význam Brežněvovy doktríny pro udržení komunistické nadvlády nad východní Evropou vyzdvihuje i německý politolog August Pradetto: Štém okamžitý úpadek moci komunistických stran retrospektivně nejvíš podobně ukázal, jak moc potřebovaly vojenskou podporu a zajištění moskevského vedení, stejně jako neustálou hrozbu násilím.¹⁹

Z realistické perspektivy přineslo stažení se šnemohoucího Sovětského svazu z prostoru střední Evropy, podobně jako malátnost šnemocné Osmanské říše v oblasti Balkánu na přelomu 19. a 20. století, do regionu došné mocenské vakuum. Tento stav, co by následek významné změny v povaze mezinárodního systému, může nadržávat rozpadu poražených nadnárodních celků, jako například v sledku první světové války v případě rozpadu Rakousko-Uherska, Německé a Osmanské říše a carského Ruska. Rozklad bipolárního systému přinesl nové impulzy do tehdejší nehybné uspořádání vycházejícího z výsledků druhé světové války. Novou distribuci mocenských faktorů

¹⁸ Mann, Michael: Die dunkle Seite der Demokratie, eine Theorie der ethnischen Säuberung; aus dem Englischen von Werner Roller. -- 1. Aufl. ó Hamburg, Hamburger Edition : 2007, s. 354.

¹⁹ Pradetto, August: Sicherheitspolitische Konsequenzen des Endes der Sowjetunion im mitteleuropäischen Raum, in: Glaessner, G.-J.; Reiman, M. (eds.): Systemwechsel und Demokratisierung.

následoval i posun ideologický; univerzalistický marxismus-leninismus vystídal p století potlačený exklusivistický nacionalismus, který na sebe přijal různé podoby.

Zmna systému symbolicky potvrzená rozpadem SSSR tak představovala podmínku pro rozpad obou zkoumaných států rigidní bipolarita hlídající za každou cenu status quo byla překonána, i když pro oba případy měla trochu odlišný význam, nebo každý ze států byl bipolárním systémem ovlivněn jinak. Zatímco SSSR patřila k jednomu z bloků a silný Sovětský svaz znamenal pro jakoukoliv reformu politického nebo společenského zřízení třikrát překonatelnou překážku, Jugoslávie nebyla součástí ani jedné ze stran. Svým zřízením spojujícím v silné centrální moci, existenci pouze jedné dominantní strany, centrálním řízením hospodářství, se sice podobala spíše zemím východnímu bloku, po roztržce jugoslávského prezidenta Jozipa Broze Tita se sovětským vedením v roce 1948 a jeho přechodu k šprotistaliniistickému stalinismu²⁰ se však z Moskvy řízenému spolkovému státu vzdělila a vydala se vlastní cestou. Svou polohou na hranici mezi oběma protipóly měla zaručenu autonomii v jednání za předpokladu, že nebude navazovat nadstandardní vztahy s jednou ze zneprátených stran. V rámci regionální mocenské rovnováhy bylo pro obě supervelmoci výhodné, aby Jugoslávie zůstala neutrální a tedy nenarušovala tehdejší rozvržení sil zaručující stabilitu na mezinárodní scéně. To platilo především pro oblasti, které v danou dobu nepatřily do centra zájmu obou velmocí. Jak poukázal Henry Kissinger ve své knize *Umění diplomacie*, pozornost Spojených států a Sovětského svazu se v 70. a 80. letech přesunula do jiných zemí pisných říek.²¹ Snaha o udržení stávajícího režimu v Evropě byla patrná i po Titově smrti v roce 1980, hlavně když se obavy o některých západních politických činitelích, že by úmrtím dlouholetého vůdce Jugoslávie mohlo být podnětem sovětské invaze do země, ukázaly jako liché.²² Jugoslávie dostávala rozsáhlou hospodářskou pomoc hlavně ze strany USA, aby zlepšenou ekonomickou situací dokázala elitě problémů nástupnictví. Například v roce 1981 dostala balkánská federace od Mezinárodního fondu do té doby nejvíce vystavenou půjčku ve výši 2,1 miliardy dolarů.²³ Výrazný obrát přišel s koncem studené války, kdy Jugoslávie ztratila

---

Russland und Mittel-Osteuropa nach dem Zerfall der Sowjetunion, Westdeutscher Verlag, Opladen : 1997, s. 157.

²⁰ Cohen, s. 369.

²¹ Podle Kissingera soupe o moc na Středním východě a v Africe, v 80. letech se zápolení přesunulo do oblastí Střední Ameriky. Srov. Kissinger, s. 884-885.

²² Shoup, Paul: The Disintegration of Yugoslavia and Western Foreign Policy in the 1980s, in: Cohen, Lenard J.; Dragović-Soso, Jasna (eds.): State Collapse in South-East Europe, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana : 2008, s. 335.

²³ Shoup, s. 337.

svou relevancí, a to zejména, který vysvětluje, proč její rozpad v roce 1991 přerostl v krvavou válku. Pro Západ uhlavně zde nebylo hlavně o udržení stability.²⁴ Tento fakt potvrdil i americký velvyslanec v Berlíně Warren Zimmermann, když řekl, že Jugoslávie sice zůstává pro USA důležitým tématem, ale ne tak jako předtím, nebo ztratila svůj geostrategický význam.²⁵ Situace v Československu byla determinována zhroutilím dosavadního politického režimu a nástupem nové politické garnitury.

Jak bylo naznačeno, je zařazení zkoumaných případů do systémové úrovně nutné pro pochopení jejich vývoje (vedoucímu k jejich rozdělení) v mezinárodním kontextu. Otázka ale také je, zda je systémová úroveň relevantní nezávislou proměnou při pozorování způsobu rozpadu obou států?

Bez studenové války rozložení sil mezi dvěma velmocemi nedošlo v sovětské sféře vlivu k rozpadu států, pokud nebereme v potaz případ Německa a Koreje, jejichž rozdělení bylo přímým důsledkem válčných konfliktů. Po kolapsu bipolárního systému došlo v krátkém časovém úseku k rozpadu nebo zániku států, které postihlo v určitém území bývalého sovětského impéria. SSSR se rozpadl na patnáct staronových států, zanikla NDR, která přistoupila k Spolkové republice Německo, rozpadlo se Československo. Mimo sovětskou sféru vlivu se rozpadla FRG k dnešnímu dni již na sedm samostatných státních celků (včetně Kosova). Změna povahy mezinárodního systému tak může představovat jeden z důležitých předpokladů pro budoucí rozpad států. Z logiky výše také vyplývá, že systémová rovina by neměla hrát roli ve způsobu rozpadu, tedy jestli k rozdělení dojde násilnou nebo nenásilnou cestou. K rozpadu SFR a FRG došlo prakticky ve stejném okamžiku, což znamená za stejných systémových podmínek, přesto se tento právek ve svém způsobu lišil. Pokud bychom se tedy snažili poukázat na vliv systémové roviny na způsob rozpadu států, vyšlo by, že jedna nezávislá proměnná (povaha mezinárodního systému) má dva zcela opačné výsledky (násilný i nenásilný rozpad), a tudíž by byl její vliv vyvrácen.

Jedna z dalších možných otázek by mohla znít, jestli je povaha současného mezinárodního systému stále jedním z výrazných předpokladů pro rozpad států (například pokračující rozklad Jugoslávie), nebo byl silnější předpoklad právek v jedinečnosti

²⁴ Rogel, Carole: *The Breakup of Yugoslavia and its Aftermath*, Greenwood Press, Westport, Connecticut; London : 2004, s. 12.

²⁵ Shoup, s. 338

okamfliku, b hem n jfl dochází k p echodu z jednoho systému na druhý (nap . rozpad stát po první sv tové válce, ale pak fládný rozpad stát v sov tské sfé e vlivu po druhé sv tové válce, rychlost rozpadu stát ve Východní Evrop po konci studené války apod.). Druhé variant nahrává nap . názor profesora georgetownské univerzity Aviela Roshwalda, který tvrdí, fl se nacionalistické skupiny mohou dostat k dosafení politické svrchovanosti šnáhle a ne ekan , za výjime ných a krátkodobých okolností vyplývajících z regionální nebo globální krize, spí– nefl z ist vnit ního vývoje.²⁶ Z realistického úhlu pohledu lze zjednodu–en vyvozovat, fl systémová zm na má za následek mocenské vakuum (a ufl na celosv tové nebo lokální úrovni) a jeho nevypln ní, p ípadn naru–ení do té doby p evládající stability je p edzv stí budoucí krize. Zm na v globálním rozlofení moci vedla k transformaci jednoho bloku (SSSR), který ufl p edtím za al ztrácet sv j vliv. Tento mocenský ústup zap í inil šmocenské vakuumõ na jeho periferii, kde pak do–lo k rozlofení jak bloku, tak i n kterých jeho ástí. Situace v mezinárodním systému se tak jeví jako d leflitý faktor pro proces rozpadu státu, ufl ale neovliv uje zp sob, jakým k n mu dojde. P i jeho hledání tak bude t eba podívat se na nífl–í hladiny analýzy.

---

²⁶ Cohen, s. 374.

2. Mezistátní úroveň

Samuel Huntington ve svých pracích z počátku 90. let minulého století vyzdvihl tři důležité faktory, které hrají v úspěšném demokratizačním procesu státu významnou roli.²⁷ Jsou jimi charismatická a zároveň demokraticky orientovaná vůdčí osobnost v čele opozice, rychlé uspořádání voleb zajišťující legitimitu po ustanovení nové vlády a získání podpory ze strany zahraničních a nadnárodních aktérů. A právě poslední zmíněmu vlivu ostatních států a mezinárodních institucí na transitivní proces a následný způsob rozpadu Československa a Jugoslávie bude věnována následující kapitola.

Mohou být vnější faktory příčinou násilného dělení států? Je intervence zvenčí možná, jak takovému rozpadu zabránit? Lenard Cohen je přesvědčen, že řešení sporů o tom, zda externí tlaky hlavních velmocí hrály velmi významnou roli v průběhu rozpadu Jugoslávie.²⁸ V následující analýze nepjde pouze o to, jaký postoj se mezinárodní společnosti snažilo udržet v postkomunistických federacích zaujmout, (případně zda se rozhodlo zakročit razantněji), ale také o způsob, jakým se oba pozorované státy identifikovaly s pozicí, která jim v mezinárodních vztazích přisloužila, a jak na ni reagovaly svou zahraniční politikou. Jak se na této rovině ukázalo, velmi důležitou úlohu zde sehrálo ekonomické hledisko, které bylo akcentováno západními státy při snaze o udržení obou federací pohromadě. Dále bude naznačen historický vývoj obou soustátí, který vykazuje mnohé společné rysy, s tím rozdílem, že v případě československého souflití nikdy nedošlo k ozbrojenému konfliktu obou národů. V neposlední řadě bude zmíněno vojenské hledisko, kde jde o naznačení situace, kdy lze očekávat, že národnostní konflikt přeroste do násilného konfliktu, a o možném vlivu externích prvků (intervence západních zemí) na povahu desintegračního procesu.

2.1 Postavení Jugoslávie a Československa v mezinárodních vztazích

Důležitý faktor zahraniční politiky během studené války bylo získání podpory jedné ze supervelmocí. Pro Československo byla volba spojence předem daná, pro Jugoslávii se situace velmi záhy změnila. Jako odpadlík z bloku komunistických zemí získala materiální podporu ze strany USA hned po Titově roztržce se Stalinem.

²⁷ Jde o Huntingtonovu knihu *The Third Wave* (1991) a článek *How Countries Democratize* (1992), srov. Schmidt, s. 327.

Nejednalo se samozřejmě o americkou snahu podpořit demokratizační proces v zemi; v tomto ohledu upozornil na zajímavý paradox v postupu administrativy prezidenta Trumana Joseph Nye, nebo v ideologickém pohledu zadržování by Spojené státy neměly pomáhat Jugoslávii, protože byla komunistická. Při pohledu na zadržování z hlediska rovnováhy sil by Spojené státy měly Jugoslávii nabídnout pomoc jako prostředek oslabení sovětské moci.²⁹ Americká vláda tím vlastně popírala Trumanovu doktrínu, podle které se Washington zavazoval pomoci všem svobodným státům vystaveným hrozbě totalitního převratu. V padesátých letech přesto americká vojenská pomoc ve výši 750 milionů dolarů pomohla vyzbrojit osm divizí jugoslávské národní armády, v šedesátých letech přišla ze Západu ekonomická pomoc přes 275 milionů dolarů.³⁰

Jugoslávsko ve srovnání s jinými zeměmi východního bloku stát se silnou ekonomickou základnou, v tomto ohledu přisobilo opačně, tedy spíše jako sponzor, než jako příjemce ekonomické pomoci. Sice se mohlo spolehnout na dodávky nerostných surovin ze Sovětského svazu za výhodnou cenu, komunistická vláda však během svého přebíhání vyjednala na 100 miliard dolarů do zemí ležících, podobně jako Jugoslávie, mezi oběma bloky. Jednalo se například o Sýrii, Libyi, Irák, Kubu nebo Nikaraguu.³¹

Oba státy, jejichž hospodářství bylo řízené stranickými orgány, se přikláněly k podpoře technických přemyslových odvětví, emulovaly se snahou přizpůsobit i infrastrukturu. ŠJedním z následků rozhodnutí Jugoslávie provést industrializaci bylo vytvoření poměrně silné poptávky po energiích. (Přibližně) 40% jejich energetických potřeb muselo být dováženo, podstatná část z toho ve formě ropy.³² V kontextu obou ropných šoků 1973 a 1979 se tak Jugoslávie dostala do značných zásobovacích potíží. Výpadky se promítly nejen v domácí distribuci pohonných hmot, ale také negativně ovlivnily turistický ruch, který představoval pro bělehradskou vládu nezanedbatelný finanční příjem. Velká část zahraničních návštěvníků totiž přijížděla do Jugoslávie autem nebo autobusem, což jejich pobyt ovšem výrazně prodražilo.

SSR trpělo ze své závislosti na východnímu bloku a tudíž z levných dodávek ropy a zemního plynu ze SSSR. Izolace na druhé straně nelehké opony také SSR udržela od výraznějších ekonomických výkyvů během hospodářských krizí volného

---

²⁸ Cohen, s. 375.

²⁹ Nye, s. 113.

³⁰ Shoup, s. 336

³¹ Pacner, Karel: Osudové okamžiky Jugoslávsko, Themis, Praha : 1997, s. 576.

³² Allcock, John B.: Explaining Yugoslavia, Columbia University Press, New York : 2000, s. 93.

trhu v 70. letech. Nutno podotknout, že si Československo v tomto ohledu vystačilo samo svou centrálně plánovanou ekonomikou, která prodávala úpadek plynoucí z vývoji sovětskému hospodářství. Pro Jugoslávii měla světová hospodářská krize naopak dalekosáhlé následky znamenající značný rostoucí nezaměstnanost v mnoha, především venkovských regionech, a státního zadlužení, které v roce 1980 dosáhl dluh jugoslávského státu 15 mld. USD.³³ Západoevropské země se snažily skomírající jugoslávskou ekonomiku podpořit a ve stejném roce byla podepsána dohoda mezi SFRJ a Evropskými společenstvími o spolupráci, zaručující jugoslávskému zboží lepší přístupnost na západoevropské trhy.³⁴

Po rozpadu komunistického bloku však došlo k výrazné změně ve vztahu západních zemí k jugoslávské federaci. Podle tehdejšího poradce ministra zahraničí pro věci východní Evropy Roberta Hutchingse došlo k zásadnímu rozsudku, který byl brzy vynesena ve Washingtonu a ve většině evropských hlavních měst, že na Jugoslávii už tolik nezáleželo, protože už nebylo příliš pravděpodobné, že se stane kolbištěm konfliktu mezi Východem a Západem.³⁵ Přispělo k tomu i jisté rozarování nad neefektivním využitím poskytnutých finančních pomůcek a všeobecná tendence západních zemí v nově upravené pozornosti spíše otevírající se východní Evropě, později válce v Perském zálivu.

Podobný názor zastává i Carole Rogel, která tvrdí, že se Západ snažil skrze peníze a materiální pomoc vyvolat Jugoslávii ke svým zájmům a po skončení studené války šztratil Jugoslávie svou relevanci, a to v takové míře, která také vysvětluje, proč se rozpad Jugoslávie v roce 1991 zmanil v krveprolití. Pro Západ už nebylo nadále životně důležité, aby tu udržoval stabilitu.³⁶ Oba citovaní odborníci se shodují, že v západních zemích došlo k nepřesnému odhadu situace a tudíž ke špatnému přístupu k řešení krize.

Naproti tomu David Gompert, bývalý reditel národních zpravodajských služeb³⁷, zastává stanovisko, že nedošlo k podcenění situace, neselhaly zpravodajské služby, ani nebyla upravena válka v Perském zálivu, jen se na politické úrovni nenašlo vhodné

---

³³ Allcock, s. 95.

³⁴ Shoup, s. 337.

³⁵ Shoup, s. 339-340.

³⁶ Rogel, p. 12.

³⁷ Director of National Intelligence. Ve funkci působil do srpna 2010.

e-ení, které by dokázalo vývoj v Jugoslávii zvrátit.³⁸ Jeho tvrzení podporuje i výtisk novin New York Times ze dne 28. listopadu 1990, kdy v jejich zahraniční rubrice vyšel slánek zveřejňující interní komunikaci CIA. Depešedvídala, že se Jugoslávie rozpadne násilnou cestou, pravděpodobně během prítích 18 měsíců.³⁹ V dokumentech CIA zprístupných veřejnosti v jejich je d ní v Jugoslávii a postsovětském prostoru v novánznáný prostor, například v prognóze o vývoji situace ve východní Evropě pro rok 1990 je konstatováno, že Jugoslávie smuje k národnostní disintegraci, i když to ještě nemusí nutně znamenat rozpad celého státu.⁴⁰

Z uniklých nebo zprávně zveřejněných zpráv vyplývá, že americké tajné služby dokázaly zanalyzovat a vyhodnotit situaci celkem přesně a ministerstvo zahraničních věcí ve Washingtonu by tím pádem o hrozícím násilném rozpadu mohlo mít relevantní informace. Bu nebyly tyto zprávy brány natolik vážně a tedy došlo k jejich podcenění, nebo americká diplomacie upěla svou pozornost jinam, nebo skutečně nebylo jasné, jak na nastalou konstelaci zareagovat. Pokus o zásah zvení by mohl být chápán jako násilná a nedemokratická intervence potlačující vůli lidu a nerespektující zásady mezinárodního práva. V případě Jugoslávie se však stěly dva základní principy mezinárodního společenství - státní integrita a její nedotknutelnost byly konfrontovány otázkou lidských práv a právem národa na sebeurčení; jak se později ukázalo, druhý princip nakonec převládl. Neznámou byla dále i reakce, jakou mohl rozpad Jugoslávie vyvolat u okolních států; například nevyřešené národnostní a teritoriální spory ohledně Makedonie mohly být vyuffity řeckem nebo Bulharskem a tím uvrhnout celý region do nestability.⁴¹

Jihoslovanský stát měl tendenci vnímat své okolí spíše jako nepřátelské, a to po celou dobu své existence. Podle Johna Allcocka se v jugoslávských diplomatických kruzích ujala slovní hříčka, vystihující postavení země v geopolitickém kontextu: šJugoslavia je okružena brigamaž, neboli Jugoslávie je obklopena obavami.⁴² Pointa této vtytkví v srbo-chorvatském výrazu pro obavu v sedmém pádu mnohého ísla -

³⁸ Shoup, s. 340 a Gompert, David: How to Defeat Serbia (summary) <http://www.foreignaffairs.com/articles/50099/david-gompert/how-to-defeat-serbia>, 4. 11. 2010, napsáno 1994.

³⁹ Binder, David: Evolution in Europe; Yugoslavia seen breaking up soon, in: New York Times, vydáno 28. 11. 1990, s. 7: <http://www.nytimes.com/1990/11/28/world/evolution-in-europe-yugoslavia-seen-breaking-up-soon.html>, 4. 11. 2010

⁴⁰ Outlook for the Eastern Europe in 1990 (NI IIM 90-10001) [http://www.fqs.org/cia/docs/15/0000265642/OUTLOOK-FOR-EASTERN-EUROPE-IN-1990-\(NI-IIM-90-10001\).html](http://www.fqs.org/cia/docs/15/0000265642/OUTLOOK-FOR-EASTERN-EUROPE-IN-1990-(NI-IIM-90-10001).html), 22. 4. 2011, str. 7.

⁴¹ Shoup, s. 342.

⁴² Allcock, s. 211.

brigama - skládající se z po áte ních písmen sedmi stát , s nimiž SFRJ sousedila.⁴³ Tyto šobavyõ obklopující Jugoslávii, jimž jasn dominoval, a sám svou zem pisnou polohou mezi *brigama* nefiguroval, Sov tský svaz a strach z jeho možné intervence, jaké se odehrály v roce 1953 v NDR, v roce 1956 v Ma arsku a Polsku a v roce 1968 v eskoslovensku, p sobily jako jednotící faktor v jinak národnostn nejednotném soustátí.⁴⁴ To do zna né míry vysv tluje období po smrti Josipa Tita, které nevedlo k boji o moc a fládná ze stran ho nevyužila pro získání v t-í autonomie.

B hem 80. let se v-ak pom ry v okolních (p edev-ím socialistických) zemích za aly m nit. V Polsku se zformovala jasná opozi ní síla v podob hnutí Solidarita, v Ma arsku se reflim za al pozvolna uvol ovat a perestrojka a glasnos v SSSR vyhlá-ena novým generálním tajemníkem KSSS Michajla Gorba ova, který se snažil najít společnou e s USA a cht necht tak opustil konfronta ní kurz, p inesly dalekosáhlé d sledky pro celý východní blok a podobn smý-lející zem .

Socialistické eskoslovensko, jako sov tský vazal p íslu-ící k Var-avskému paktu, p edstavovalo pro západní státy sjednocené v NATO jasn definovatelného nep ítele. Naproti tomu Jugoslávie, zakládající len Hnutí nezávislých stát , vzbuzovala na mezinárodní scén smí-ené pocity. Zatímco se americká vláda po smrti Tita snažila Jugoslávii podpo it jak materiáln tak psychologicky, o em sv d í nap . náv-t va prezidenta Cartera v roce 1980 nebo viceprezidenta Bushe v zá í 1983, ne-lo si podle Jofe Pirjevce nev-ímnout postupného sbliflování mezi SFRJ a SSSR.⁴⁵ Tato tendence se projevovala p edev-ím na ekonomické úrovni a byla pom rn logická; b lehradská vláda pot ebovala zásoby fosilních surovin, jejichž cena by byla stabilní (dodávky z Iráku byly ovlivn ny vleklou válkou s Íránem), navíc produkty vyráb né v Jugoslávii nebyly na západních trzích p íli- konkurenceschopné. Když se tedy v roce 1982 Margaret Thatcherová šrozhodla poskytnout jugoslávskému vojenskému pr myslu n kolik licencí na výrobu technologicky náro ných strategických zbraní, Washington vyjád il nelibost s od vodn ním, že jde o bezpe nost Západu.⁴⁶

Po pádu flezné opony z nastalé situace mohlo t flit eskoslovensko, které se stejn jako ostatní východoevropské státy ocitlo ve st edu pozornosti západních stát , nebo se naskytlá bezprecedentní p íleflitost zp etrhat silné vazby na SSSR a zm nit tak status quo. V tu chvíli se neutrální Jugoslávie dostala na druhou kolej mezinárodního

⁴³ Tedy Bulharsko, Rumunsko, Itálie, ecko (Gr ka), Rakousko (Austrija), Ma arsko, Albánie.

⁴⁴ Allcock, s. 242-3.

⁴⁵ Pirjavec, s. 487.

zájmu. Navíc politické elity, které vystředaly eskoslovenské komunisty u moci, nastavily jasný prozápadní kurs zahraniční politiky vymezující se oproti dosavadní kolaboraci se Sovětským svazem. Jugoslávská diplomacie byla mnohem opatrnější. Ministr zahraničních věcí, pánem Chorvat, Budimir Lončar se snažil balancovat mezi Slovinci, kteří stále více chtěli do Evropy, a Srby, kteří v ní nevěřili a zastávali názor, že si Švýtka í sami-ž.⁴⁷ Lončar se tedy snažil najít společnou řeč jak se Západem, tak i s kolabujícím sovětským impériem. Tato konstelace vlastně napomohla stát m na straně poražených lidových demokracií, které byly pro vítězství západní mocnosti atraktivnější, než Jugoslávie, získávající značnou podporu ufl v průběhu studené války.

Paul Shoup zastává názor, že CIA afl do vypuknutí násilí na balkánském poloostrově sledovala konflikt, který byl podle nich nevyhnutelný, z předkonfliktní perspektivy.⁴⁸ To znamená, že vyhodnocovala situaci, ale nevyvozovala z ní žádné závěry, jak jednat v případě, že by neshody v jihoslovanské federaci přerostly do vojenského stetu. Všeobecně byl důraz kladen na zachování jednoty státu a prosazování demokracie, jako budoucího principu, který měl nahradit vakuum po kolapsu socialistického systému v zemích východní Evropy. Saadia Touval, izraelský odborník na mediaci a řešení konfliktních situací, upozornil, že v kontextu Jugoslávie v letech 1990-91 byly tyto dva cíle protikladné, vzájemně se podřívající.⁴⁹ Udrflování Jugoslávie v celku, z geopolitického hlediska preferovaná varianta zajišťující klid na Balkáně, znamenalo přehlížení demokratických zásad a ústilo v potlačování lidských práv a svobod. Na druhou stranu vedlejším produktem demokratizace se stalo uvolnění nacionalistických nálad a vznik separatistických stran, které si za svůj cíl stanovily rozklad federace. Jako zastánce nedotknutelnosti hranic Jugoslávie se jevil v červnu 1991, tedy ufl během bojů ve Slovinsku, na vrcholné schůzce zástupců zemí EHS prezentoval francouzský prezident François Mitterand, naproti tomu německý kancléř Helmut Kohl poukazoval na právo slovinského národa na sebeurčení.⁵⁰ Nerozhodný postoj západní diplomacie v tomto ohledu, umožnil v extrémním stranám rozdílně interpretovat nastalou situaci tak, aby slouflila vlastním národním zájmům.

Shoup se dále domnívá, že požadavek americké diplomacie po jednotě a demokracii lze interpretovat jako manévr, jak obejít jednání o konkrétních věcech, a

---

⁴⁶ Pirjevec, s. 487.

⁴⁷ Pirjevec, s. 491.

⁴⁸ Shoup, s. 342.

⁴⁹ Shoup, s. 343.

⁵⁰ Pirjevec, s. 496.

snahu nedat si nepřátelství. To také podle něj vysvětluje, proč se nikdo nepustil do vyjednávání mezi znesvářenými stranami předtím, než vypukl ozbrojený konflikt, protože šance na úspěch byly malé, nebezpečí z nárůstu náklonnosti vůči jedné ze znesvářených stran naopak veliké.⁵¹ Ve kterém postupu tak probíhal jen na deklaratorní nebo ekonomické rovině. Prezident Bush i ES poslali v březnu 1991 dopis federálnímu premiérovi Markovičovi, v němž vyjádřili svůj zájem na zachování federativní Jugoslávie jako silného (tedy sjednoceného) státu. Posun západního pohledu na situaci na Balkáně je patrný ze společné noty kancléře Kohla a prezidenta Mitteranda z konce května 1991, ve které se snažili apelovat na nutnost mírového řešení národnostních sporů, aniž by při tom zmínili jednotu Jugoslávie, jako předpoklad jejího budoucího uspořádání.⁵²

Druhý týden v únoru se Washington pokusil o diplomatickou ofenzívu. Americký velvyslanec Warren Zimmermann navštívil nejprve chorvatského prezidenta Franja Tuđmana s tím, že mu USA neposkytnou žádnou vojenskou podporu v případě války, což implicitně předznamenávalo možnost, že by Chorvatsko mohlo přejít o oblast Krajiny převážně obydlenou Srby. Dále se snažil přesvědčit slovinského prezidenta Milana Kučana o výhodách setrvání v jihoslovanské federaci a vyvinout tlak na Slobodana Miloševiče, aby ponechal iniciativu v rukou federativního prezidenta Mesiče, čímž se snažil vyvažovat posilování srbské pozice v rámci federace. Tato aktivita byla připravena na příjezd amerického ministra zahraničí Jamese Bakera 21. února. Baker potvrdil americká stanoviska, tedy že Washington nepodpoří jakékoliv jednostranné kroky.⁵³ Vlady v Lublani tedy muselo být jasné, že se jim v případě odtržení nedostane podpory od nejsilnějšího státu na mezinárodním poli. Na druhou stranu Baker naznačil Miloševičovi, že USA nebudou tolerovat žádné územní nároky Srbska mimo jeho současnou rozlohu a federálnímu premiérovi Markovičovi sdělil, že jestli si Spojené státy budou nuceny vybrat mezi demokracií a jednotou, budou preferovat demokracii.⁵⁴ Smlouku ke Slovinsku tak apeloval na princip nedělitelnosti, což bylo dost obtížné, protože šlo jen o to nutit demokratizující se Slovinsko, aby zůstalo ve federaci s autoritářským Srbskem. Ve vztahu k Srbsku Baker zdůraznil zachování územního statu quo a vůči federální vládě vyzdvihl princip demokracie a práva národu na sebeurčení. Tato protichůdná koncepce měla za účel zabránit v-

---

⁵¹ Shoup, s. 344.

⁵² Shoup, s. 344.

⁵³ Pirjevec, s. 495.

zú astn ným stranám v podniknutí neuvážených rozhodnutí. Paul Shoup se v-ak domnívá, že nejednozna nost prohlá-ení v podání americké administrativy naopak p isp la k eskalaci nap tí: šBakerova náv-t va se stala symbolem toho, co mnozí v dci a analytikové vidí jako naivní, zmatenou a nakonec katastrofální americkou politiku té doby.⁵⁵

Sv j vliv na proces rozkladu jugoslávské federace m lo i d ní ve Spolkové republice N mecko. V nov sjednoceném stát se ve prosp ch práva Chorvatska a Slovinska na sebeur ení zna n angafovaly n mecké nevládní organizace a p ed vypuknutím ozbrojených st et v ervnu 1991 tak vlastn povzbudily tamní politické -pi ky k rázn j-ímu postupu p i prosazování svých cíl . Oficiální postoj bonnské vlády byl sice pro zachování jednoty Jugoslávie, podle Lenarda Cohena ale mofná duch pohnuté doby zap sobil i v politických kruzích, kde byla patrná náklonnost k Lublani a Záh ebu, která b hem války p erostla v oficiální podporu.⁵⁶ Ta se projevila tlakem n mecké diplomacie na uznání nezávislosti obou zemí na podzim 1991.

Ne- astnou a v zásad pasivní roli SRN popisuje Posen následovn : šzdá se, že Chorvaté p ocenili spolehlivost a vliv Spolkové republiky N mecko jako spojence kv li kombinaci d jinných událostí z druhé sv tové války, s -iroce roz-í enou iluzí, vytvo enou evropskými médii a západními politickými lídry, o postavení N mecka jako tém supervelmoci, p edpokládaným vlivem velké chorvatské emigrantské komunity a vlastní n meckou diplomacií, která byla k Chorvatsku celkem vlídná i p ed jeho vyhlá-ením nezávislosti v ervnu 1991.⁵⁷ Nezasíraná podpora Chorvatsku ze strany Spolkové republiky samoz ejm neunikla B lehradu, který se ji snafil vyuffít ve sv j prosp ch. Srbská propaganda tak upozor ovala na rostoucí roli SRN na Balkán a ozna ovala Chorvatsko jako prost edek n mecké zahrani ní politiky v regionu.

Sjednocením posílené N mecko nebudilo d v ru ani u svých západních spojenc . Itálie, Francie i Spojené království se obávaly rostoucího vlivu SRN v otevírající se jihovýchodní Evrop a povafovaly Jugoslávii za vyvaflující prvek.⁵⁸ Proto jejich vlády up ednost ovaly na balkánském poloostrov spí-e zachování statu quo, neff aby otev en podporovaly jednu za stran konfliktu. Tento postoj m l i sv j

---

⁵⁴ Shoup, s. 345.

⁵⁵ Shoup, s. 345.

⁵⁶ Cohen, s. 375-6.

⁵⁷ Posen, s. 38.

⁵⁸ Pirjevec, s. 493.

ekonomický rozměr; od jednotného jugoslávského státu se v budoucnu daly snadněji vymáhat dluhy, než od nově vzniklých nástupnických zemí.

Podobné stanovisko zaujali západní státníci i v případě Československa: šlo o obavy z nekontrolovatelného rozpadu východoevropského uspořádání, které potvrzoval vývoj v SSSR a na Balkáně, svobodná veřejnost, Evropská společenství i Spojené státy dávaly přednost stabilitě, a tudíž zachování Československa.⁵⁹ A kolísavý rozklad obou srovnávaných států probíhal ve stejném období, na lámání chleba do- a do- níže v případě Jugoslávie, potažmo v Sovětském svazu, a českým a slovenským politickým reprezentacím se tak dostalo velmi důrazného varování před předehnanou manipulací s nacionalistickými náladami ve společnosti. O tom, že předkládání Jugoslávie bylo skutečně akcentováno, svědčí i lánek Václava Klause napsaný k desátému výročí rozpadu SFR. Tehdejší český premiér stál podle svých slov špičkovým úkolem, jak udržet společný stát v alespoň elementární funkční podobě a zabránit opakování nějaké varianty jugoslávského vývoje.⁶⁰

Podle Lenarda Cohena, který se ve své interpretaci postojů západních politiků k SFR trochu rozchází s názorem Jana Klause, Západ právě díky zkušenosti s Jugoslávií a Sovětským svazem a také díky skutečnosti, že se v Československu v poměrně krátké době podařilo přechod k demokratickému systému, zaujal spíše neutrální stanovisko k budoucímu osudu federace a nevyvíjel velký tlak na její zachování.⁶¹ Je však zřejmé, že se představitelé západních vlád klonili spíše k variantě zachování Československa v celku, a snažili se proto obě strany pozitivně motivovat k setrvání v jednom státě. V tomto duchu přijel do Prahy i americký prezident George Bush v říjnu 1991. Během své návštěvy apeloval na ekonomické výhody soužití obou národů v jednom soustátí. Prezentační oficiálního stanoviska jménem americké vlády k otázce rozdělení se ale vyhnul.⁶²

Diplomatické návštěvy, které měly povzbudit postkomunistickou federaci na cestě k demokracii, paradoxně moc nepřispívaly k soudržnosti státu. Například George Bush přijel na oslavu prvního výročí sametové revoluce do české metropole, Bratislavu vynechal, což téměř nesla slovenská politická elita v úle s Vladimírem Mečiarom.⁶³

⁵⁹ Klause, Jan: Dvoustoletí střední Evropy, Argo, Praha: 2005, s. 996.

⁶⁰ Klaus, Václav: 10 let od rozdělení Československa, lánek vydaný 30. 12. 2002 v MF Dnes <http://www.klaus.cz/clanky/2384>, staženo 1. 6. 2011.

⁶¹ Cohen, 376-7.

⁶² Cohen 376.

⁶³ Pacner, 609.

Jestliže vývoj v Jugoslávii a v Sovetském svazu přispěl pro československé politiky jako odstraňující případ, pak naopak velkým lákadlem bylo zapojení do evropských hospodářských a politických struktur. Podle Cohena bylo na zástupcích obou částí federace patrné, že mají touhu švrtnout se do Evropy⁶⁴, což v dobovém kontextu znamenalo přistoupit k ES. To, že si stanovili stejný cíl, ještě však neznamenalo, že k němu dokážou najít i společnou cestu. Nakonec se prosadil názor, že oddělení bude členství v Evropských společenstvích snáze dosažitelné. A tak se v první lednový den roku 1993, kdy západoevropské státy vznikem Evropské unie posunuly projekt evropské integrace o další stupeň, Česká a Slovenská Federativní Republika rozdělila na dva suverénní státy.

2.2 Historický rozměr národních spor

Karel Pacner soudí, že šropan československa uspíjily rovněž tlaky vnějí, především separatismus kanadských Slováků s hlinkovskou minulostí⁶⁵, což vrací celý česko-slovenský spor o půl století zpět. Důležitý rozměr jistě sehrál v rozpadu obou států významnou roli, otázkou však je, jestli byly zkušenosti v obou případech natolik odlišné, aby dokázaly způsobit rozdílný průběh jejich rozpadu. Je tedy na místě si krátce připomenout podobnosti a odlišnosti v historickém vývoji československa a Jugoslávie.

České země a Slovinsko, podobně jako Srbsko a Chorvatsko se Slovinskem, historicky nepatřily do stejného státního celku. Po napoleonských válkách, kdy se začala výrazně prosazovat myšlenka národa v moderním slova smyslu, bylo Srbsko součástí Osmanské říše až do roku 1878. Tehdy se Bělehradu dostalo mezinárodního uznání jako nezávislého státu. Ostatní země ležely v Habsburské monarchii, přičemž české země a Slovinsko náležely ještě k Německému spolku. Po rakouskouherském vyrovnání v roce 1867 se Čechy, Morava a rakouská část Slezska, stejně jako Slovinsko staly součástí Předlitavska, Slovinsko bylo součástí Uherska, pod jehož správu spadalo i Chorvatsko.

Po první světové válce vznikla dvě zcela nová soustátí, která sice neměla historickou oporu, ale sdružovala přibližně národy v jednom státu. Nutno podotknout, že tento postup měl precedens ve sjednocení Itálie a Německa, tedy států tradičně rozdělených na menší územní jednotky, přesto od druhé poloviny 19. století fungujících

⁶⁴ Cohen, 377.

⁶⁵ Pacner, 695.

jako jeden státní celek. V obou nov vzniklých státech připadla jednomu z národů v d í role. V eskoslovensku –lo o echy, kteří se ideou echoslovakismu snažili elit silné men–in sudetských Němců, v případě království Srbů, Chorvatů a Slovinců –lo o Srby, potažmo srbskou královskou dynastií Karadfordflevi, a představu o jednotném jugoslovském národě. Tento národ se pak stal hlavním nositelem státní myšlenky, se kterou se ale menší národy nemusely úplně ztotožnit. Například Slovinci se podle Lenarda Cohena cítili utlačováni českým modelem správy jak po politické, tak po kulturní a hospodářské stránce.⁶⁶ To se nejvýrazněji ukázalo v kontextu druhé světové války, kdy došlo k zániku eskoslovenska i Království Jugoslávie. Zajímavé je, že v obou případech vyúřnil nastalou situaci druhý nejpočetnější národ⁶⁷ k osamostatnění a vyhlášení vlastního státu. K proklamaci Slovenského státu došlo 14. března 1939, tentýž den, nežli německé jednotky obsadily zbytek českého území a vyhlásily nad ním protektorát; Nezávislý stát Chorvatsko vznikl 10. dubna 1941, krátce poté, co Wehrmacht překročila jugoslávské hranice. V okleštěném Srbsku byla nainstalována loutková vláda v čele s Milanem Nedičem. Pro Slováky se jednalo o první historickou zkušenost s vlastním šnezávislým státem, Chorvaté se v tomto ohledu mohli odkázat na chorvatské království za vlády rodu Trpimirovců, i kdyžli leželo více nežli osm set let zpět.

Z této konstelace vyplývá, že se oba nové státy zahraničně orientovaly na Německo, která byla pro eskou a srbskou část okupantem. Vytvořením Slovenského státu a vystěhování českých rodin do protektorátu vlastně skončila interakce mezi echy a Slovinci. To v případě Nezávislého státu Chorvatsko nebylo možné, nebo rozdělením chorvatského území se pod záhrebskou správu dostalo i mnoho Srbů žijících v Bosně a Hercegovině nebo na bývalých srbských územích. Režim Ante Paveliće je–t v dubnu 1941 vydal po německém vzoru zákony na ochranu árijské krve a cti chorvatského národa.⁶⁸ Následkem byly rozsáhlé nucené konverze srbského obyvatelstva ke katolicismu, v horším případě internace. Symbolem usta–ovské genocidy na chorvatských Srbech se stal koncentrační tábor Jasenovac, ve kterém připadlo o život na 600 000 v z srbského, židovského a romského pvodu.⁶⁹

⁶⁶ Cohen, s. 370.

⁶⁷ Nejpočetnější menšinou v meziválečném eskoslovensku byli Němci, kterých zde žilo přes 3 miliony, ale v době předcházející vyhlášení Slovenského státu uřli byli z velké části obyvateli Německé říše, což ze Slovinců udělalo druhou nejpočetnější složku obyvatelstva druhé republiky.

⁶⁸ <http://www.holocaustresearchproject.org/othercamps/jasenovac.html>, 5. 4. 2011.

⁶⁹ Tamtéž. Je pravdou, že se statistiky v tomto údaji rozcházejí, podle jewishvirtuallibrary.org se počet zabitých Srbů během usta–ovského režimu pohyboval mezi 330 a 390 tisíci, z toho jich 48–52 tisíc mřlo

Zatímco české země byly jasně definovaného nepřítel v Německu, ze Slovenska se po vídeňských arbitrážích stal v zásadě homogenní stát, etnická promíchanost balkánských národů, která díky své intenzitě nekopíruje a ani nemůže kopírovat státní hranice, a dobový akcent na rasovou politiku fašistických stran značně zatížil chorvatsko-srbské vztahy. Zatímco se hranice ve východní Evropě během druhé světové války přizpůsobily národnostnímu rozvrstvení obyvatelstva, v Jugoslávii vlastně došlo k vystředání vládnoucího národa.

Ustaňovací režim v Chorvatsku a německou nadvládu ve zbytku bývalého Království Jugoslávie nakonec dokázal porazit Jozip Broz Tito, po matce Slovinec, po otci Chorvat, a jím nastolený režim národnostní spory na téměř století zakonzervoval a ponechal otázku budoucího národnostního uspořádání nevyřešenou, což ovšem nelze alespoň z ideologického hlediska univerzalistické komunistické vlády zamlžovat. S jeho pádem se však problémy navrátily. Podobné lze konstatovat i o situaci v poválečném Československu, které navázalo na meziválečný unitarismus. Po převratu v únoru 1948 došlo ještě k větší centralizaci, a i když byl v roce 1969 přeměněn na federaci, jakékoliv nacionalistické projevy byly během komunistického režimu potlačeny. Rozdíl je, že v případě Čech a Slováků byl jejich vzájemný vztah určen hlavně nesrovnalostmi na ekonomické úrovni a nikdy neprošel ve vyhrocenou konfrontaci. Nad Jugoslávií zatím visel násilný stín druhé světové války. Historická predispozice k rozdílnému chování mezi dvěma nejvíce národy obou komunistických federací byla tedy dána a mohla být jedním z elementů ovlivňujících průběh jejich rozpadu.

2.3 Vojenské hledisko v mezinárodním kontextu

Vojenské hledisko, ufl z logiky vítězství, hraje na cestě k násilnému rozpadu důležitou roli, ale na tomto místě je potřeba jej odlišit od úlohy samotné armády v desintegračním procesu, která bude zmíněna v kapitole v nově nastavené substanci. Pokud dojdou argumenty na politické úrovni, chybí však jednání o kompromisu a věnuje se tomu, že by spor dvou stran mohl přerůst do ozbrojeného konfliktu, naskytá se jako jedna z nejúčinnějších možností, jak zabránit budoucímu násilí, zahraniční

---

pro jít o život v Jasenovci, srov.: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Jasenovac.html>, 5. 4. 2011.

vojenská intervence. Ani v Jugoslávii, ani v Československu k ní nedošlo. V prvním případě by bylo relevantní o možném zásahu uvažovat.

Barry Posen se domnívá, že možnost intervence spátelených států ve prospěch jedné ze stran může mít dopad na jejich další jednání, jako je preventivní útok apod.⁷⁰ Například pokud pirozený přítel jednoho ze států bude angažovaný v jiném konfliktu, může to druhý stát považovat za vhodnou příležitost (window of opportunity) k akci, kdyby jsou státy schopné intervenovat zaneprázdněnými jinými problémy. Jak už bylo naznačeno, na počátku 90. let se pozornost světových velmocí upírala jinam, než na balkánský poloostrov (a už šlo o válku v Perském zálivu nebo o otevírající se východní Evropu). I když se západní politici snažili být v otázce Jugoslávie sebe neutrální, Srbsko mohlo, i díky nezastírané německé podpoře, předpokládat, že by se pomocí dostalo spíše demokratizujícímu se Slovinsku a Chorvatsku, vymezujícímu se proti autoritativní vládě Slobodana Miloševiće, než liberální vládě. V tom případě by se srbské vedení mohlo rozhodnout k vojenskému zásahu, pokud by dospělo k závěru, že v daný okamžik není mezinárodní podpora secesistickým územím dostatečně velká. Jak se ukázalo v první fázi války, nebyl žádný ze západních států připraven zasáhnout a zamezit rozdmýchání nejvážnějšího vojenského konfliktu na evropském kontinentu od skončení druhé světové války.

Stalo se tak přesto, že se ve vojenských kruzích s nestabilitou Jugoslávie už dopředu počítalo, o čemž svědčí i zápletky možných vojenských scénářů, v nichž Jugoslávie představovala roznožku v následném boji jednotek NATO a Varšavské smlouvy.⁷¹ Poté, co vyšlo najevo, že udržování tehdejší situace ve východní Evropě je pro SSSR příliš nákladné a Gorbačovova vláda opustila Brežněvovu doktrínu,⁷² vzhledem podle Jofe Pirjevce šSeveroatlantická aliance (NATO) změnila své plány s Jugoslávií a rozhodla se, že jí v případě rozpadu nepřispěchá na pomoc.⁷³ Srbské vedení se v tu chvíli upínalo hlavně na dání v Moskvě, kde se proti reformnímu prezidentovi chystal konzervativní přístup. Když se ukázalo, že sovětská armáda není schopna zasáhnout ve prospěch zachování jednotného jugoslávského státu, nezbylo federální vládě a srbským předákům než se opět obrátit západním směrem.⁷⁴

⁷⁰ Posen, s. 35.

⁷¹ Shoup, s. 336-7

⁷² Srov. Pacner, s. 480-1.

⁷³ Pirjevec, s. 490.

⁷⁴ Srov. Pirjevec, s. 493-4.

I v prípade odlišného vnitropolitického vývoje v SSSR lze predpokladať, že by sa americká vláda snažila variant sovietského zásahu zabrániť vemi možnými spôsobmi, podobne ako napríklad v prípade hrozící intervence vojsk Rudé armády do Poľska ve prospěch komunistické strany poté, čo sa začalo mobilizovať hnutie Solidarita. Jednalo by sa teda pravdepodobne o silný diplomatický tlak a hrozící odvety akcie.⁷⁵ Jak se ukázalo, západní státy, které by mohl dostati určité kapacity, nebyly připravené v případě vypuknutí násilností zasáhnout. Jejich preventivní nasazení jako peacekeepingové síly tehdy tedy také nepředpadalo v úvahu.

Výrazným rozdílem pri srovnání vojenské situace Československa a Jugoslávie je přítomnost cizích vojsk na československém území. Po srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy zůstalo v SSR po roce 1968 na 75000 sovietských vojáků.⁷⁶ Otázkou však je, jestli tato skutečnost mohla působit jako stabilizující element? Jedním z předpokladů uvolnění ve východní Evropě a následného rozpadu komunistického bloku bylo překonání strachu ze sovietského zásahu, jaký následoval například práve na události Pražského jara. Poté, čo Gorbačov začal působit v jednáních se svým americkým protějškem Reaganem spíše smířlivým dojmem a vyložil najevo, že sovietske vojenské kapacity zaoštvávajú, i když se na nich vynakládá značná část státního rozpočtu, začalo být jasné, že pro sovietske vedení představá být intervence, nebo použití ufl rozmístěných jednotek, jednou z možností. Samotná československá armáda, která mohla být použita pri případných nepokojích uvnitř státu, byla součástí Varšavského paktu, což znamenalo, že byla podřízena moskevskému velení. Díky tomu byl i jasne stanoven její strategický úhel, který byl vymezen zejména na obranu hranic proti vnějšmu útoku, i na případný postup na Západ. Nebyla tudíž předurčena k vnitřnímu zásahu proti vlastnímu obyvatelstvu, ani de facto nespádala pod stranické orgány KSČ. Nehledě na to, že násilný postup proti jakýmkoliv změnám by měl své opodstatnění, kdyby nebyla narušena solidarita mezi zeměmi východního bloku, jenže země prodávaly odlišný vývoj. Neúspěch komunistické strany v demokratických volbách v Polsku, otevření hranic v Maďarsku a v neposlední řadě pád berlínské zdi ponechalo SSR osamocenu, bez přímé podpory svých dosavadních spojenců.

Přítomnost zahraničních jednotek na území rozpadajícího se státu tak, zdá se, není pro způsob rozpadu státu smrtelná, spíše jde o jejich akceschopnost a mandát. Ten by mohl získat na základě nějakého konsenzu na předání Rady bezpečnosti OSN.

⁷⁵ Srov. Pacner, s. 476.

⁷⁶ <http://armada.vojenstvi.cz/povalecna/sovet.vojska/3.htm>, 11. 6. 2011.

To, že tomu tak v období studené války bylo jen ve výjimečných případech, je následek bipolárního rozložení sil a možnosti vetovat navrhovanou rezoluci obma nepřátelskými supervelmocemi. Co se nasazení mírových sil OSN týče, nabízí Posen značně skeptický pohled. Podle něj OSN nedělá peacekeeping, ale pouze vyjednává podmínky. To znamená, že svítí situaci, kdy je jedna strana spokojená se zisky a druhá se bojí, že půjde ještě o víc, nebo jsou síly obou stran vyrovnané a potebují chvíli klidu na naplnění nových sil.⁷⁷ Posen svým tvrzením v zásadě vylučuje včasný zásah OSN. Naneštěstí, v případě Jugoslávie mu budoucí vývoj událostí dal za pravdu, protože jednotky UNPROFOR rozmístěné na bývalém jugoslávském území od roku 1992 udržovaly mezi bojujícími stranami status quo, nedokázaly však zabránit obnovení bojů a především ani uchránit civilní obyvatelstvo, jak dokumentuje masakr v Srebrenici, ke kterému došlo v červenci 1995.

Mezinárodní prostředí 80. let mělo na vývoj v obou státech značný vliv. Pro Jugoslávii, jako zemi ležící na pomezí konfliktu supervelmocí, byl určující především ekonomický faktor v podobě finanční podpory západních zemí, ale na druhou stranu také zdražení ropy a zemního plynu v důsledku obou ropných šoků. ES se sice snažila motivovat nenásilné řešení, především slibováním ekonomické pomoci podmíněnou mírovým řešením sporu (na jaře 1991 byla SJFR slíbená pomoc ve výši 4 bil USD). Podle Shoupa ale bylo cítit, že se západní vlády omezily na poskytnutí pomoci spíše ze zoufalství, než z naděje ve skutečné reformy.⁷⁸

Podle tehdejšího amerického velvyslance Warrena Zimmermanna nebyla po rozpadu východního bloku Jugoslávie pro americkou zahraniční politiku tak důležitá, a spíše se o něm svého mandátu zaměřil na dodržování lidských práv v Kosovu, kam zavítal mnohokrát na návštěvu.⁷⁹ Jofe Pirjevec hledá paralelu v meziválečném období a tvrdí, že Jugoslávii dostihl šChamberlain v syndromě západní zahraniční politiky, neboli netečnost vůči dění na vzdálených místech.⁸⁰ Diplomacie Západu podle něj nereagovala na zrušení autonomie Kosova, reformy ve slovinské ústavě a podobné změny otárající celou podstatou jugoslávského státu. Jejich nevyhraněný postoj, tápající mezi právem na sebeurčení a státní suverenitou neboli mezi demokracií a jednotou, také přispěl k různým interpretacím. Jako například když se Komise pro

⁷⁷ Posen, s. 33-34.

⁷⁸ Shoup, s. 337.

⁷⁹ Shoup, s. 338-9.

bezpečnost a spolupráci v Evropě. Ještě v té době, v únoru 1991, hlásila k šself-determination as a right that might be exercised by the peoples of Yugoslavia.⁸¹ Nebylo však jasné, jestli se pod pojmem *peoples* rozumí národ nebo obyvatelé jednotlivých republik.

Jako jeden z rozhodujících pro vypuknutí válečného konfliktu se jeví územní faktor. ŠMezinárodní shoda na důležitost zachování integrity mezinárodních hranic v případě porušení Slovinska a Chorvatska bylo interpretováno jako podporující zásah federální vlády, která nasadila Jugoslávskou lidovou armádu, aby předešla rozpadu státu.⁸² Z formálního hlediska se tedy jednalo o federální vládu jako nejvyššího exekutivního orgánu SFRJ, která jako první sáhla k násilí. Rozpad federace by zcela jistě zpochybnil její existenci. Z faktického hlediska však byla federální vláda pod srbským vlivem. Paul Shoup se domnívá, že mohla změna hranice ve prospěch Srbska mohla zabránit násilnému střetu.⁸³ Otázkou však je, jak by na případnou revizi území reagoval postifený stát.

V případě Československa se mezinárodní rovina projevila především v upadajícím vlivu SSSR a uvolněním se prostředí v okolních komunistických státech. Ve chvíli, kdy se moskevské vedení vzdalo Brežněvovy doktríny, přestalo do značné míry hrát roli i okupační vojsko. Bez podpory ze zahraničí a fungujícího hospodářství uvnitř pak došlo k mocenskému kolapsu a rychlému pádu vlády opozici. Hranice obou států v podstatě kopírovaly etnické rozvrstvení federace, a tak i jejím rozdělením nedošlo k výrazným národnostním sporům. Je zajímavé, že nově vzniklá Slovenská republika, na jejímž území žije přibližně 5 milionů Maďarů, se ve své ústavě přijaté 1. října 1992, definuje na národnostním principu, nebo preambule ústavy začíná slovy „My národ slovenský“,⁸⁴ od počátku své existence tak vlastně vyvolává konflikt se sousedním Maďarskem.

Komunistický režim byl rigidní a nepřípustivý změně. ŠMění se vzorec mezinárodních vztahů ovlivňoval takovéto vnitřní faktory k vytvoření nekontrolovatelné desintegrační spirály, takže když mezinárodní prostředí dovolilo změnu nebo si ji dokonce vynutilo, nebyla si s ní vnitřní struktura schopná poradit.⁸⁵ Jugoslávie se nakonec nerozpadla se smrtí Tita, jak se mnohdy očekávalo, ale až s pádem celého

⁸⁰ Pirjevec, s. 492.

⁸¹ Shoup, s. 344.

⁸² Allcock, s. 243.

⁸³ Shoup, s. 351.

⁸⁴ Wolf, Karol: Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa, GG, Praha : 1998, s. 92.

systemu, který ztlesoval. Podobně v Československu nedošlo k reformám koncem 60. let, kdy se stranické elity těly nebývalé podpore obyvatelstva, ale až po rozpadu východního bloku.

Jak naznačeno, historický rozměr sporů mezi hlavními etnickými skupinami je relevantním faktorem a do značné míry přispěl k odlišnému rozpadu obou států. V obou případech druhý nejsilnější národ přips první příležitosti vyhlásil vlastní stát na úkor národu po etnicky nejsilnějšího, jak se tomu stalo za druhé světové války. Historický vývoj na balkánském poloostrově však promíchal jednotlivé národnostní skupiny obyvatel, zatímco etnická hranice mezi Čechy a Slováky byla téměř totožná s hranicí státní, což samo o sobě vyloučilo možnost nacionalisticky motivovaných excesů.

V neposlední řadě lze říci, že druhá rovina nebyla v případě obou postkomunistických zemí tak zásadní, protože a koliv mezinárodní společnosti preferovalo zachování stávajících států a snažilo se o tom přesvědčit i jejich politické reprezentace, obě federace se nakonec rozpadly. V případě uvedených ohledů se však stala předpokladem nebo katalyzátorem dezintegračního procesu.

---

⁸⁵ Allcock, s. 243.

3. Státní úroveň

Joseph Nye zastává názor, že se hlavní reakcí na liberální kapitalismus a jeho hlavním soupeřem po studené válce stal etnický nacionalismus.⁸⁶ Jako možný partner vidí americký politolog, v souladu se svým liberálním přesvědčením, ekonomickou zaostalost státu a nedostatečný hospodářský růst, slabé vazby na mezinárodní organizace a nedostatečnou míru demokracie a tedy i chybějící transparentnost ve společnosti.⁸⁷ Zatímco mezinárodním faktorem se v nově otevřená předcházející kapitola, domácí ekonomice a politickému zřízení bude v novém prostoru nyní otázkou na úrovni státní. Hned v první podkapitole pak bude tematizována především existence postkomunistických federací k rozpadu, nebo i kdyby měly být hem autoritativního režimu federální ústavu, stejně byly řízené centrálně ústředním výborem KS, a k naplnění federalismu došlo až po uvolnění politického systému, což mělo vliv na funkčnost demokratizujícího se státu. Jako zajímavá případová studie složitých vztahů mezi dvěma národy v rámci jednoho státu je uveden slovenský spor o název federace, tzv. špomalá válka.

Jaká je tedy role státu v kontextu Slovenska a Jugoslávie? V čem byly oba zkoumané případy specifické a především v čem se lišily jeden od druhého? Podle Carol Skalnik Leff je základní funkcí státu rozhodovat o šálosti a daních, tedy rozhodovat o použití síly dovnitř i navenek a starat se o ekonomickou funkčnost státu.⁸⁸ V podání Johna Allcocka může být nově vytvořený stát odpovědí na historický spor nebo nevyřešený problém. Z této perspektivy byla poválečná Jugoslávie odpovědí na otázku uspořádání jihoslovanského prostoru v meziválečném období: špolitická struktura země, obsahující šest republik a dvě autonomní oblasti, byla vytvořena, aby vyřešila poválečný problém s vytvořením legitimní alternativy k srbské nadvládě rodu Karadževićů.⁸⁹ Podobně lze interpretovat vznik SR jako státního útvaru, který vyplnil středoevropský nevyužitý prostor po rozpadnutí se Rakousko-Uhersku.

---

⁸⁶ Nye, s. 185.

⁸⁷ Nye, s. 185-6.

⁸⁸ Skalnik Leff, s. 223-4.

⁸⁹ Allcock, s. 309.

3.1 Problém federalismu

Mezivále né eskoslovensko bylo centralistickým státem a na tento model v podstat navázalo i v povále ném období.⁹⁰ Slovenské federativní nároky se trochu paradoxn uskute nily aíl po invazi vojsk Var-avské smlouvy, kdy bylo od 1. 1. 1969 p ijato federativní uspo ádání.⁹¹ Zatímco reformní hnutí v SSR bylo potla eno silou, novým ústavním zákonem o federalizaci byla Slovensku de iure p i ena v t-í míra samosprávy ó vedle slovenské národní rady, za ala fungovat i republiková vláda, slovenský ústavní soud, zmín ný v ústav , nebyl nakonec nikdy realizován. Protofle srpnová invaze m la pro ob ásti SSR rozdílné následky, lze podle Skalnik Leff chápat i pon kud odli- né vnímání komunistického reffimu na Slovensku a v echách.⁹²

Titova Jugoslávie byla zalořena jako federace, a i p es zm ny ústavy v pr b hu její existence se na tomto faktu nic nezmn ilo. Oba pozorované státy tak vlastn následovaly sov tský vzor vytvá ení etnonárodní federace, v níř má kařdá z hlavních národnostních skupin svou republiku, které dohromady tvo ily federaci.⁹³ Tímto právem v-ak nedisponovali Ma a i na jihu Slovenska a ve Vojvodin , ani Albánci v Kosovu, jimř bylo v roce 1989 zru- eno autonomní postavení. Ve skute nosti nebylo federativní uspo ádání dodrřováno, p ípadn nebylo d leřité uřl z podstaty monopolu centralistické komunistické strany na ízení státu. Svoji roli sehrálo aíl po pádu reffimu, kdy institucionáln p edur ilo budoucí vývoj (institutional path dependency).⁹⁴ Na ten samý problém upozor uje i Karol Wolf: řAniř si to kdokoliv uv domoval, federace byla ústavn definována, a jakmile skon ila vláda úst edního výboru, vyvstala i otázka její praktické realizace.ř⁹⁵

Pro p ijetí ústavního zákonu podle legislativy SSR bylo pot eba souhlasu 60% poslanc obou komor Federálního shromářd ní. V dobách jednotné kandidátky byla tato podmínka irelevantní, v polistopadovém období v-ak m la vlastn kařdá ze stran konstitu ní právo veta, protofle ve Sn movn národ jí pat ila polovina k esel. Komunistický zp sob vlády zasazený do demokratických pom r názorové plurality nebyl schopný zm nit svou podobu, pokud by se oba státy nedohodly na postupu. Jak se ukáře dále v této kapitole, e-tí a sloven-tí politit í p edstavitelé se nebyli schopni

⁹⁰ V letech 1945-1968 fungovala slovenská národní rada co by slovenský zákonodárný sbor, jehoř pravomoci v-ak byly zna n omezeny.

⁹¹ Cohen, s. 369.

⁹² Skalnik Leff, s. 222.

⁹³ Skalnik Leff, s. 208-9.

⁹⁴ Cohen, s. 369.

⁹⁵ Wolf, s. 13.

domluvit na názvu společného státu, natož na podobě společného souflití. Československo a jeho federální vláda se tak staly zajatci vlastní ústavy.

Desátiprocentní hranice také zabránila možnosti uspořádání referenda, které by mohla zachovat stát pohromadě, i když podle Skalnik Leff z výše uvedených důvodů v nefunkčním stavu.⁹⁶ Federální vláda pak byla zcela vyčerpána po volbách v roce 1992, kdy před sedmadvaceti lety obou vítězných stran, Václav Klaus a Vladimír Mečiar, upřednostnili post republikového premiéra, před pozicí ve federální vládě.

Federalismus vede k vytvoření elit jednotlivých federálních celků spjatých se svým územím, navíc v podstatě vytváří soběstačnou jednotku s vlastní správou, vlastním teritoriem, zabezpečenou po personální i institucionální stránce, tedy jakýsi předstupeň samostatnosti, pokud setrvání ve federaci není výhodnější. Zatímco federalismus má podle Mansfielda a Snydera vytvářet jisté výhody pro výsledek demokracie, decentralizace a fragmentace moci v nově se demokratizujících státech spíše rozdmýchává problémy provázející přechod k demokracii. Nacionalismus se snahou rozdlit stávající státní celek je pravděpodobně, když je státní moc rozptýlena mezi etnicky definovanými federálními regiony. Proto fládný z mechanismů, které produkují demokratický mír mezi výsledek demokraciemi, nefunguje stejným způsobem v nově se demokratizujících státech. V jejich nedostatečných podmínkách mají tyto mechanismy vlastního opačného efektu.⁹⁷ Ze závěrů studie Mansfielda a Snydera vyplývá, že v případě Československa bylo institucionální zakotvení nového státu pevnější, než v případě Jugoslávie.

Chorvatský sociolog Josip Fišer si v roce 1983 všiml rozporu mezi normativním základem, na kterém socialistická Jugoslávie stála, a opravdovou situací, která ve společnosti převalovala. Podle státní ideologie mělo fungovat společné vlastnictví výrobních prostředků, beztržní komunity neměly vytvářet fládné elity, ale společnost založenou na vzájemné solidaritě, v níž by jakékoliv národnostní opodstatněné animozity neexistovaly.⁹⁸ Skutečnost byla poněkud jiná, protože k utváření elit docházelo a navíc podle národnostního klíče. Lpění na socialistických principech Jugoslávie, které nedokázaly reflektovat změnu ve společnosti, jen

---

⁹⁶ Skalnik Leff, s. 227.

⁹⁷ Srov. Mansfield, Snyder, s. 301.

⁹⁸ Allcock, s. 207.

podrývalo legitimitu celého soustátí. Šrozd lenost jugoslávských elit zabránila vytvoření němu jako ucelenému tídnímu pov domí.š⁹⁹

Carol Skalnik Leff se ve své stati zabývala také symetrií demokratiza ního procesu, tedy jestli ke kolapsu starého režimu do-lo rovnom rn ve v-ech státních sférách. Podle tohoto modelu do-lo v eskoslovensku k symetrickému otev ení,¹⁰⁰ nebo se bývalé vládnoucí -pi ky vzdaly moci tém sou asn a na území celého státu. V obou ástech federace následovaly svobodné volby, na jejichfl základ se utvo ila nová politická elita. V p ípad Jugoslávie do-lo k asymetrickému rozpadu, nebo se jihoslovanská federace ukázala jako hybrid, v n mfl se každá zem otevírala demokratickým reformám jinak.¹⁰¹ Zatímco ve Slovinsku a Chorvatsku prob hly svobodné volby, v Srbsku demokratizace m la reaktivní a defensivní charakter, potvrzující postavení tehdej-ích elit u moci. U asymetrického otev ení tak v t-í sympatie budí ásti s rychlej-ím a transparentn j-ím demokratiza níím procesem, což potvrzuje náklonnost západních zemí v í Slovinsku a Chorvatsku nazna ená v p ede-lé kapitole. Zatímco u homogenních stát vede demokratizace k názorové a organiza ní pluralit a zdravému konkuren nímu prostředí, u etnofederací m fl vést k názorové fragmentaci podle národnostního klí e a tím zablokování státu v jeho po átku.¹⁰² Podle Skalnik Leff v-ak etnofederalismus není p í inou násilného rozpadu, je politickou možností, jejífl kone ný výsledek zálefl na politické reprezentaci.¹⁰³

3.2 Proces p em ny politického systému

Edward Mansfield a Jack Snyder ve své studii definují tzv. anokracie, tedy státy, které prod laly neúplný demokratiza ní proces a vzniklý režim pak fungoval s autokratickými i demokratickými prvky zároveň .¹⁰⁴ Za takový p ípad lze ozna it Srbsko (Jugoslávii), které p ijalo v t-ínu formálních princip demokratického systému, av-ak prezidentu Milo-evi ovi z stalo hlavní slovo nad d níím v zemi. Sv d í o tom i skute nost, fl Milo-evi plynule p e-el z postu p edsedy P edsednictva Socialistické republiky Srbsko do funkce srbského prezidenta. eskoslovensko v tomto ohledu pro-lo rychlej-ím procesem demokratizace, i kdyfl v p ípad osamostatn ného Slovenska za vlády premiéra Me iara je ozna ení anokracie blífl realit nefl demokracie. Rozhodující

⁹⁹ Allcock, s. 210.

¹⁰⁰ Skallnik Leff, s 220.

¹⁰¹ Skalnik Leff, s. 221.

¹⁰² Skalnik Leff, s. 211

¹⁰³ Skalnik Leff, s. 233.

¹⁰⁴ Mansfield, Snyder, s. 308.

rozdíl mezi anokratickým státem a státem m nícím z autoritativního režimu na fungující demokracii je, podle Mansfielda a Snydera, v silném a nezávislém postavení státních institucí.¹⁰⁵ V obou zkoumaných p ípadech byla patrná podobná tendence, kdy federální vláda ztrácela na váze, díky posilujícím institucím jednotlivých republik.

Klidnou a úsp –nou demokratizaci mají podle Manfreda Schmidta spí-e státy s parlamentním systémem a pom rným zastoupením, nejl prezidentské systémy a státy s v t–inovým volebním systémem, které se podobají h e s nulovým sou tem.¹⁰⁶ V tomto ohledu by oba státy m ly jít po snaz–í cest , nebo se v obou p ípadech jednalo o parlamentní demokracie. Ve srovnání s eskoslovenským bylo postavení jugoslávského prezidenta v–ak siln j–í, ufl jen proto, fl e byl volen v p ímé volb .

Podle lánku Gerarda Muncka a Carol Skalnik Leff, zabývající se typologií demokratiza ních proces , se v p ípad –SSR jednalo o šreformu rozkolemō (Reform through Rupture), tedy v jasn vyhran ném konfronta ním stylu, probíhající pom rn krátkým a nekomplikovaným zp sobem.¹⁰⁷ ŠZp sob p echodu nejprve vedl k odkladu základních ústavních otázek; posttransitivní logika volební sout fl e pak v podstat vylou ila jejich vy e–ení konsenzuálním zp sobem. (í) P estofl e byl rozpad nenásilný, šsametový rozvodō bude vfl dy p edstavovat kone né selhání eskoslovenska v institucionalizaci pravidel pro vzájemné soupe ení elit a konsolidaci své nové demokracie.ō¹⁰⁸ D ív j–í eskoslovenské politické –pi ky m ly v nových pom rech jen slabé postavení, nep edstavovaly tedy silnou opozici, která by nutila nastupující elity spolupracovat. Demokratické principy voleb navíc postavily p vodní spojence proti sob a systém aliancí, který fungoval za autoritativního režimu, se rozpadl. ŠIronií je, fl e reformy rozkolem d lají p echod k demokracii pom rn jednoduchým, ale také podřvají demokratickou konsolidaci sniflováním motivace nových elit k vytvo ení kooperativních vztah a ke shod na klí ových institucionálních pravidlech b hem kritického období p echodu [k demokracii].ō¹⁰⁹

Jugoslávie ve studii uvedena není, ale na základ – zadání zkoumaných p ípad (míra konfrontace ve strategii jednotlivých politických aktér ó veliká ó a míra zapojení elit ó ano) by odpovídala kategorii šrevoluce shoraō (Revolution from Above).¹¹⁰

¹⁰⁵ Mansfield, Snyder, s. 308.

¹⁰⁶ Schmidt, s. 319.

¹⁰⁷ Ve studii p írovnáno k Argentin – roku 1982. Srov. Munck, Skalnik Leff, s. 353.

¹⁰⁸ Munck, Skalnik Leff, s. 355-6.

¹⁰⁹ Munck, Skalnik Leff, s. 358.

¹¹⁰ Ve zmín –né studii uvedena na p ípadu Bulharska. Dal–ími kategoriemi krom – dvou uvedených jsou Reform through Extrication (Ma arsko), Reform through Transaction (Polsko, Brazílie), Reform from

P vodní elita pod tlakem m ní zp sob ízení státu, ale z stává u moci. Ze srovnání vyplývá, že revoluce shora je asi nejmén pravd podobný zp sob p echodu k udržení stálého pokroku sm rem ke stabilní demokracii.¹¹¹

Jugoslávská ústava z roku 1974 byla snahou stárnoucího Tita o zachování sjednoceného jihoslovanského státu, snažila se tedy vytvořit přijatelnější podmínky pro všechny části federace, kladla v té době na jednotlivé republiky, zaváděla kolektivní, rotující prezidentství, které se stídal po roce apod. Zástupci byli voleni v rámci své republiky a byli s ní spjatí více než se vzdálenější federací. V Československu, kde tou dobou docházelo k opačnému procesu tzv. šnormalizace, který byl přesně diktován z centra, došlo k podobnému otevření až po roce 1989. Nové elity se rekrutovaly na republikové úrovni, a pokud svůj mandát chápaly jako národnostní podmíněný, zastávaly etnonárodní, tedy protifederální stanoviska.

U příležitosti voleb v roce 1990 Srbové stavěli republikové právo nad federativní na základě toho, že usnesení federace bylo vázáno konsensem jednotlivých republik a slabý ústavní soud nebyl schopen federální právo prosadit v té době.¹¹² Tento postup měl velký vliv na vývoj v ostatních republikách, hlavně ve Slovinsku a Chorvatsku, kde došlo k uspořádání svobodných voleb. Šůelem bylo udělat z Jugoslávie šest států. Demokratizace byla spíše odpovědí na tlak ve společnosti a samotný cíl, strategický nástroj elit jak prosazovat národní požadavky, zajistit institucionální základnu a pomazat národní zájem volební legitimitou.¹¹³

Liberalizace a demokratizace mají na postkomunistické federace, kde mají jednotlivé národy vlastní zastupitele, vlastní instituce a vlastní fungující systém, jiný vliv, než na etnicky heterogenní státy s unitárním zřízením, kde si menšiny mohou vytvářet politické strany, ale kvůli svému malému elektorátu nemají vliv, jsou okrajové a ze své podstaty protisystémové. Carol Leff Skalnik poukazuje na zajímavý fenomén postkomunistických systémů, který nazývá šústavním nacionalismem.¹¹⁴ Podle něj základní zákony postkomunistických multinárodních států definují šlidě jako obyvatelé dominantní etnické skupiny. Je to například u Bulharska nebo u zmíněvané slovenské ústavy, jejíž preambule (šMy národ slovenskýí ō), vynechala a dodnes vynechává

Below (Chile) a dále pól Social Revolution (pro případ malé angažovanosti elit a silného konfrontačního rázu) a Conservative Reform (případ výrazného zapojení elit a strategii smílivého charakteru. Viz. Diagram 346.

¹¹¹ Munck, Skalnik Leff, s. 358.

¹¹² Skalnik Leff, s. 220

¹¹³ Skalnik Leff, s. 220.

¹¹⁴ šconstitutional nationalism, srov. Skalnik Leff, s. 215.

maarskou menštinou. A protože, podle Skalnik Leff politické strany prostupující celé etnické spektrum ve střední a východní Evropě,¹¹⁵ státy vlastně vyloučí menšinové obyvatelstvo ze spouřozhodování o budoucím směřování země.

Tento stav potvrzuje i situace v Československu, kde po 1989 nevznikají československé politické strany, ale pouze české a slovenské. I Občanské fórum vzniklá na Slovensku se později přejmenovávala na Verejnosc proti násilí. Podle Petra Pitharta bylo nejdelší období, kdy šlo o potenciální konfliktnost česko-slovenských vztahů.¹¹⁶ Možným důvodem mohla být absence v le na slovenské straně, protože slovenská část celofederativní strany by mohla být pociována jen jako přírůdek české.

Politickými stranami se ve svém článku zabývá i Mary Kaldor. Podle ní vznikaly po roce 1989 v bývalém sovětském perimetru tři druhy stran¹¹⁷: a) přetransformovaná komunistická strana, s novým jménem a více centralistickým programem, například ve Slovinsku do roku 2005 Sjednocená kandidátka sociálních demokratů; b) strany navazující na tradici strany meziválečného období; c) nové strany bývalých disidentů. Jediná komunistická strana měla funkční infrastrukturu, vysoká úroveň a lokálních institucí, což znamenalo výhodu ve volbách. Přetransformované strany také slavily vítězství v zeměch východního bloku, které však dokázaly sestavit vládu s výjimkou SSR, kde se KSZ diskreditovala, a Estonska a Lotyšska, kde se komunistické strany rozpadly. Zajímavé je, že se ve všech těchto případech jednalo o státy s výraznou, více než čtvrtinovou menštinou.

Komunistická strana si v Československu mohla být po událostech 17. listopadu celkem jista svou pozicí. Měla pod svou kontrolou vojenské jednotky, policii a v zásadě neměla žádnou vyzývatelskou protistranu, která by se mohla definovat jako alternativa k tehdejšímu režimu. Skrze média se snažila omezit vliv a rozšíření občanského fóra mimo Prahu a až teprve úspěšná generální stávka 27. listopadu ukázala, že se z OF stala platforma sjednocující opozici smýšlející oběma a je navíc schopná zasáhnout do chodu státu, což z jeho veřejných představitelů vytvořilo legitimní mluvčí celého národa.¹¹⁸ Do té doby rozhodující hráči na politické scéně, (její roli podtrhuje Dieter Segert

¹¹⁵ Skalnik Leff, s. 215.

¹¹⁶ Pacner, s. 592.

¹¹⁷ Kaldor, Mary; Vejvoda, Ivan: Democratization in Central and East European Countries, in: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 73, No. 1 (Jan., 1997), s. 69.

¹¹⁸ Glenn, s. 194.

pojmenováním ParteiStaat ó stranický stát)¹¹⁹ nedokázala jednotn zareagovat. Strana se rozdělila na komunisty, kteří chtěli pokračovat ve federaci, a na ty, kteří viděli své –ance spíše na republikové úrovni, čímž se však vzdalovali centru. Tento rozkol nakonec vedl k rozpadu KS . Podobně skončila centrální správa Svazu komunistů Jugoslávie, když na stranickém kongresu v lednu 1990 došlo k vystoupení slovinských komunistů a Svaz nemohl nadále plnit funkci kolektivního vedení.

3.3 Válka esko-slovenská Ěpoml kovál

Otázka názvu nového státu se stala první válkou jiží konfrontací mezi českými a slovenskými politickými zástupci. Načtší je její vřitě pojmenování ó poml kovál válka ó, které zveřednlo v tehdejším tisku, nepřesné; zaprvé se nejednalo o pomlku, ale spojovník¹²⁰ a zadruhé se nejednalo o válku. A tak, a koliv tuto švákuo lze nalézt i v odborných publikacích, stále se jedná o nenásilný rozpad státu.

Pojmenování státu je způsob, jakým se stát prezentuje navenek a tím do jisté míry určuje, jak je chápán ostatními. Proto se jedná o jednu ze zásadních otázek, a koliv se na úvod mohlo zdát, že změna názvu státu bude jen formalitou. Například název Jugoslávie v sobě automaticky obsahuje předpoklad, že se jedná o všechny jihoslovanské národy, čímž na jednu stranu vynechává Bulharsko, ale hlavně svým jménem vyazuje ostatní neslovanské národy. Federace Srbska a černé hory, po odtržení Slovinska, Chorvatska, Makedonie a Bosny a Hercegoviny se jmenovala Jugoslávie ó staví se do řady ostatních slovanských území a klade si nárok na jugoslávský odkaz.

V případě eskoslovenska se nový stát snažil vypořádat se svou socialistickou minulostí, ale v oficiálním názvu stále přivlastek šsocialistickáo z stal. Na počátku sporu byl podnět ze strany prezidenta Václava Havla, který měl ze své funkce zákonodárnou iniciativu. Bez předěle konzultace s politickými stranami nebo odbornou veřejností vystoupil 23. ledna 1990 ve Federálním shromáždění a navrhl vynechání přivlastku šsocialistickáo z názvu federace, přivlastku šlidováo z názvu eskoslovenské lidové armády a změnu státního znaku, který měl spoívat v skloubení š českého lva, slovenského dvojklíček na třech vrcholcích a moravské orlice.¹²¹ Hlavně kvůli

¹¹⁹ Segert, Dieter: Diktatur und Demokratie in Osteuropa, in: Glaessner, G.-J., Reiman, M. (eds.): Systemwechsel und Demokratisierung. Russland und Mittel-Osteuropa nach dem Zerfall der Sowjetunion, Westdeutscher Verlag, Opladen : 1997, s. 197.

¹²⁰ Viz. <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=164>, 10. 11. 2010.

¹²¹ Rychlík, Jan: Rozpad eskoslovenska. esko-slovenské vztahy 1989-1992, Academic Electronic Press, Bratislava : 2002, s. 113.

poslední části se o návrhu nemohlo hlasovat hned. ŠZákon o státním znaku totiž Federální shromáždění nemohlo přijmout, dokud národní rady nepřijaly zákony o státních znacích republik a nevyjádřily se k návrhu znaku federace.¹²² Jak se následně ukázalo, svým trochu neuváženým postupem tak Havel otevřel značně ofehavé téma, které ovlivilo zakonzervované problémy česko-slovenských vztahů.

Samotná změna znaku nevyvolala v Čechách a na Moravě mnoho emocí, na Slovensku se však setkala s odporem. Znak totiž neodpovídal faktickému politickému uspořádání soustátí. Začlenění moravské orlice mezi český a slovenský znak by naznačovalo, že se federace skládá ze tří částí. ŠTo by však vyřadilo buď povýšení Moravy na třetí subjekt federace, nebo naopak snížení Slovenska na pouhou provincii.¹²³ Podobně byl interpretován i oficiální název, neboť bez slova „socialistická“ by zněl stejně jako v meziválečném období, tedy československá republika, což pro mnoho slovenských politiků byl symbol masarykovského unitarismu. Slovenský pohled prezentoval poslanec Jozef Kučerák: „Skrátka jde tu o to, aby byla určité ochota ze strany českých poslanců upravit to slovo „československý“, které pro Slováky vždy zavádí a echoslovakismem a v ktorom sa cítia nie jako partneri, ale jako přídavok k národu českému.“¹²⁴ Proto navrhovali rozdílné přídavné jméno – slovenská – spojovníkem. Spojovník měl ukazovat na rovnoprávnost mezi oběma národy, automaticky však s sebou přinesl i zavržení myšlenky jednoho československého národa. ŠMnoho slovenských politiků chápal pomlku jako vyjádření národní suverenity, potažmo potvrzení federativního charakteru společného státu (i když někteří politici se stejně jako drtivá většina Čech identifikovali se státem československo). Jakékoli, by jen špomlkové – rozdílování jim bylo cizí a byli ostře proti.¹²⁵ Navíc rozdílování pomlkou/spojovníkem v českých kruzích podle Jana Křena budilo šreminiscence na pomnichovskou dobu.¹²⁶ Společný stát se totiž ufl jednou jmenoval česko-slovenská republika a to od listopadu 1938, po vstoupení v platnost ústavního zákona 328/1938 Sb., až do vyhlášení slovenského státu 14. 3. 1939.¹²⁷ Rozdílování spojovníkem mělo i pravopisný rozsah, neboť podle pravidel obou jazyků se přídavné jméno vlastní přiče-

¹²² Rychlík, s. 112.

¹²³ Rychlík, s. 113.

¹²⁴ Stráková, Lucie: Pomlková válka předznamenala blížící se konec československa: <http://www.ct24.cz/domaci/85203-pomlckova-valka-predznamenala-blizici-se-konec-ceskoslovenska/>, 4. 4. 2011.

¹²⁵ Wolf, s. 15.

¹²⁶ Křen, s. 993

¹²⁷ Děk, Oldřich a kol.: Ekonomické aspekty zániku československa, Nakladatelství Fortuna, Praha : 1997, s. 19.

s velkým písmenem, pouze pokud stojí na začátku. Rozdělením písmenného jména by vzniklo pojmenování š esko-slovenská republika s malým šš, což opět vyvolávalo nevoli na slovenské straně. Diskuze se tedy točila kolem názvů š eskoslovensko, š esko-slovensko, š esko-Slovensko a jejich různých variací.

Nakonec koncem března 1990 dospělo Federální shromáždění k –alamouskému rozhodnutí, na jehož základě měla republika dva oficiální názvy; český š eskoslovenská federativní republika a slovenský š esko-slovenská federativní republika. Ani tento krok však slovenskou stranu neuspokojil,¹²⁸ a tak v –em gramatickým pravidlům navzdory došlo 20. dubna ještě k jednomu přejmenování státu na š eská a Slovenská Federativní Republika. Rozdílné chápání poměry naznačilo rozdílné uvažování republikových politických elit, které však bylo dáno rozdílnými historickými zkušenostmi. Spor o název státu nebyl malicherným slovíčkárením, ale soubojem o budoucí uspořádání celé federace. Konečné řešení bylo spíše provizorním a stejně se ukázalo, že provizorní je i společné soužití obou národů v jednom soustátí. Ze spojníku spojujícího oba národy se stala oddávající poměry. A tak, i když nově pojmenovaný stát neměl dlouhého trvání, alespoň jméno celého sporu o poměry válka o se nakonec ukázalo jako správně zvolené.

3.4 Ekonomika

Jak bylo naznačeno v předchozích kapitolách, ekonomický rozměr sehrál v zahraniční politice obou států významnou roli. John Allcock zastává stanovisko, že š vsvětlení [týkající se Jugoslávie], která se neopírá o ekonomické faktory, si nezaslouží být brána vážně.¹²⁹ Následující podkapitola je věnována ekonomické situaci v rámci obou federací před jejich rozpadem. Pro materialisticky založenou komunistickou ideologii by ekonomické hledisko mělo představovat jedno z klíčových témat.

Grzegorz Ekiert poukazuje na specifické problémy postkomunistických států : š Interakce mezi demokratizací politického systému a přechodem ekonomiky na tržní hospodářství představuje specifický problém a vytváří další rozměr konfliktů a napětí, které v –inou v klasických přechodech od autoritativních režimů chybí.¹³⁰ Ve svém článku z roku 1991 dále Ekiert předvídal nově se nastolujícím režimům ve východní

¹²⁸ Srov. Wolf, s. 16.

¹²⁹ Allcock, s. 89.

Evrop dv oblasti, které mohou jejich demokratiza ní proces zpomalit nebo úpln zastavit: vedle vzniku ob anské spole nosti, která má vyplnit vzniklé politické vakuum, má jít o usilování o sociální rovnost a spravedlivé rozd lení národního bohatství.¹³¹

V p ípad SR bylo od po átku rozvržení hospodá ské produkce nerovnom rné. V zemích pat ících do bývalého P edlitavska je-t v r. 1937 spadalo 92% pr myslové výroby, 77% zem d lské, což p edstavovalo 88% produkovaného HDP.¹³² Je pot eba uvést, že na Slovensku žilo v té dob podle stejných zdroj 24,5% tehdejší eskoslovenské populace. V mezivále né dob zde do-lo k rychlému rozvoji ob anské spole nosti, který ukon ily pomnichovské události. Odtržení nep ineslo výrazn jí ekonomický posun, ale šdo asná existence samostatného slovenského státu (í) m la z hlediska národa bezpochyby pozitivní d sledky v tom, že dále posílila slovenské národní uv dom ní a také razanci politických i ekonomických pofadavk Slovák ve slovensko- eských vztazích.¹³³

V-eobecn lze íct, že z komunistického p erozd lování t flí p edev-ím mén rozvinuté regiony. B hem vlády komunistické strany proudily na Slovensko ohromné investice a tak podle Old icha D dka šjfl od roku 1980 m fleme v zásad hovo it o tom, že Slovensko se eským zemím v úrovni ekonomického rozvoje prakticky vyrovnalo.¹³⁴ Proces vyrovnání úrovn ekonomického rozvoje Slovenska je podle stejného autora unikátní i v celosv tovém m ítku ó srovnatelné pokusy pomoci jihu Itálie, nebo severu Velké Británie zdaleka nebyly tak úsp -né.¹³⁵

Zajímavé jsou statistiky výroby jednotlivých ástí eskoslovenska, které podle K ena nejdéle ze v-ech satelit drfelo rigidní p ístup centrálního plánování a bylo šnejvíce zesocializované.¹³⁶ V letech 1949-1968 byla spot eba Slovenska o 112 mld. korun vy-í než slovenská produkce, v období 1969-1988 to bylo dokonce o 296 mld., což odpovídalo 4-6% produkce eských zemí.¹³⁷ Podle pr zkumu ve ejného mín ní z p elomu února a b ezna 1990 si v-ak 71% Slovák myslelo, že byli z federálního rozpo tu zvyhod ováni e-i, na druhé stran zastávalo opa ný názor 68% ech .¹³⁸ I

¹³⁰ Ekiert, Grzegorz: Democratization Processes in East Central Europe: A Theoretical Reconsideration, in: *British Journal of Political Science*, Vol. 21, No. 3 (Jul., 1991), Cambridge University Press, s. 310-1.

¹³¹ Ekiert, s. 312.

¹³² Nutno zmínit, že pr mysl v eských zemích byl do zna né míry majetkem etnických N mc , což v-ak pro tuto statistiku není p íli-relevantní informace. Statistiky podle D dek, s. 17.

¹³³ D dek 21.

¹³⁴ D dek, s. 31.

¹³⁵ D dek, s. 34.

¹³⁶ K en, s. 982.

¹³⁷ Pacner, s. 601.

¹³⁸ Pacner, s. 601.

nutnost ekonomických reforem byla vnímána jinak. V říjnu 1991 si 70% Slováků přál zastavení nebo zmírnění reformních kroků, zatímco 50% jejich je podporovalo.¹³⁹ Slovensko, kde byla nezaměstnanost dvakrát a čtyřikrát vyšší než v Česku, bylo transformací více postíjeno.¹⁴⁰

Jugoslávie se od sjednocení v jednom státě měla problém ekonomické zaostalosti na kterých částech svého území. Ty se nacházely na rozdílném stupni hospodářského rozvoje, přičemž si nejlépe vedly země bývalé Habsburské monarchie. Právě Chorvatsko a Slovinsko pak od 60. let minulého století profitovaly, i díky americké finanční podpoře při stavbě jadranské dálnice, přilivem turistů. Přímořské oblasti se staly bohatšími než zbytek federace, probíhala v nich nejvyšší míra modernizace a dostavil se také pocit, že si ostatní země federace flijí na jejich úkor. Z tohoto důvodu se snažily o získání většího vlivu na státní / republikový rozpočet, celková nespokojenost nebo pocit vykořisťování tak začal nabývat národnostní rozměr.¹⁴¹

Na území Slovinska, blízko u hranic s Chorvatskem, byla na počátku 80. let otevřena jaderná elektrárna Krško, dodnes jediná na území bývalé Jugoslávie. V SSR hrálo rozmištnění jaderných elektráren ve prospěch Slovinska, kde byla situována dvě zařízení (Bohunice, Mochovce), oproti jednomu v Čechách (Dukovany) a jednomu plánovanému ke stavbě v Temelíně.

Velký problém pro Jugoslávskou energetickou bezpečnost představovala závislost na dovozu ropy, což způsobilo obrovskou zadluženost státu v důsledku růstu cen po obou ropných šokách. Jofe Pirjevec se domnívá, že externí initele měly na nepříznivý vývoj jugoslávského hospodářství jen druhotnou roli. Šlo mnohem více tomu napomohla přílišná ambiciózní strategie hospodářského rozvoje a neúspěšná důleba vlastních prostředků, jež způsobily nárůst zahraniční zadluženosti.¹⁴² V 80. letech se v Jugoslávii naplno projevila ekonomická krize, která vedla k vystřízlivění společnosti, jejíž životní úroveň výrazně klesla. Podle Paula Shoupa přišel bod zlomu kolem roku 1985, což byl moment, kdy hospodářská krize a další faktory začaly výrazně delegitimizovat komunistický režim a tak podryvat důvěru v Jugoslávii.¹⁴³ O rok později došlo k oslabení federální fiskální suverenity, když došlo k oddělení federálního a republikových rozpočtů, které reagovalo na požadavky republik po pouhávání zdrojů

¹³⁹ Ken, s. 993.

¹⁴⁰ Ken, s. 993.

¹⁴¹ Allcock, s. 90.

¹⁴² Pirjevec, s. 416.

¹⁴³ Shoup, s. 346.

z vlastních území a omezení příspěvků do federální kasy, což mělo za následek oslabení federální vlády.¹⁴⁴

Jugoslávie se koncem 80. let dále potýkala s vysokou mírou inflaci. Tu označil americký politolog Fareed Zakaria ve svém složném vystoupení v Praze na konferenci Forum 2000 za jeden z nejdůležitějších předpokladů politické a sociální stability státu.¹⁴⁵ Podle jeho slov má inflace horší efekt na společnost, než hospodářská recese, která může mít vliv na rostoucí nezaměstnanost a na které složky obyvatel mohou přivést o budoucí výdělky. Inflace naproti tomu neznehodnocuje to, co by zaměstnaný člověk za jiných okolností mohl mít, ale dotýká se současného stavu, tedy toho, co obyvatelé ufl mají a co náhle ztrácí na hodnotu, a tím přináší velkou sociální nestabilitu. Rovní míra inflace v Jugoslávii dosáhla v roce 1987 hodnoty 200%, v roce 1989 ufl to bylo 200% měsíčně.¹⁴⁶ Report CIA udává, že rovní inflace v roce 1989 dosáhla 13000%.¹⁴⁷

Stoicetinásobné zdražení cen během jednoho roku se nutně muselo projevit i v náladách obyvatelstva a dále v tehdejší reformě. Ten podle Johna Allcocka naráželo na vnitřní rozpor, když se během lehradská vláda snažila na jednu stranu o modernizaci podle západního vzoru a o zachování charakteru socialistického zřízení na straně druhé.¹⁴⁸ Rozdíly v ekonomickém vývoji a tržní připravenosti republik posílila námitky proti centrální hospodářské politice.¹⁴⁹

V eskoslovensku stouply po roce 1989, podobně jako v ostatních postkomunistických státech, ceny zboží více jak o 90% a nominální mzdy klesly skoro o polovinu. Reálná mzda dosahovala v roce 1992 80% stavu v roce 1989.¹⁵⁰ Jak sám Ken podotýká, že se nelze opírat o úslehy zveřejněné za minulého režimu, když došlo k hospodářské recesi a Slovensko s monokulturou těžkého zbrojního průmyslu patřilo k nejpostupnějším. Hospodářské situaci Slovenska nepomohl ani výsledek voleb v roce 1992. Zahraniční investoři si byli v domě nejisté situace, do které hnal Slovensko premiér Mešiar, a po potvrzení vítězství HZDS se rozhodly přehodnotit své plány na provoz svých závodů na Slovensku německý Volkswagen, stejně jako americké

¹⁴⁴ Srov. Skalnik Leff, s. 225.

¹⁴⁵ <http://www.forum2000.cz/en/web-tv/cat/2010/detail/the-future-of-freedom-and-democracy-1/>, otevírací stránka panelu Fareed Zakaria, 12. 10. 2010.

¹⁴⁶ Rogel, s. 15.

¹⁴⁷ http://www.foia.cia.gov/browse_docs.asp?doc_no=0000372224, 22. 4. 2011.

¹⁴⁸ Allcock, s. 99.

¹⁴⁹ Skalnik Leff, s. 217.

¹⁵⁰ Ken, s. 982.

General Motors a DuPont.¹⁵¹ Tou dobou však ufl bylo o budoucím osudu federace více mén rozhodnuto, nebo ufl v roce 1990 p e-la finan ní správa na republikovou úrove a podle Leff Skalnik není od nezávislého rozpo tu k nezávislému státu dlouhá cesta.¹⁵²

V kontextu východního bloku p edstavovalo federální z ízení jako takové centrální vládu nad republikami, které omezovalo jejich pravomoci. V tomto ohledu odpovídalo vlastn centralistickému modelu ízení komunistických stát , které se ukázalo jako nefunk ní a proto m lo padnout za ob zm n celého systému. Jak se ukázalo, federativní uspo ádání b hem komunistické vlády fungovalo spí-e jen na papí e, protofe ve-keré d ní ve státu bylo ur ováno stranickým vedením (Staatspartei). Kdyfl po pádu reffimu do-lo k demokratizaci a napln ní podstaty federalismu, ukázala se ob soustátí jako neschopná flivota.

V p ípad obou pozorovaných stát prob hla dvojitá transformace, která postihla jak politický aparát, tak princip, na kterém fungovala celá ekonomika.¹⁵³ Rozdílný postoj jednotlivých republik a ne úpln opodstatn ý pocit men-ích etnik o preferovanosti dominantního národa podtrhl neúsp ch jednotné hospodá ské konsolidace obou federací. K rozpadu p ísp l také fakt, fe vysp lej-í ásti federací nebyly p esv d eny, fe setrvání ve federaci by pro n m lo významný p ínos a tudífl se výrazn ji nesnafily o její zachování. V takových okamflcích se ze spojovníku m fe stát poml ka a z federace nové nástupnické státy.

---

¹⁵¹ Pacner, s. 655.

¹⁵² Srov. Skalnik Leff, s. 227.

¹⁵³ Schmidt, s. 320

4. Substátní úroveň

Složitá národnostní situace je pravděpodobně první myšlenka, která v tisku lidí probíhá hlavou ve spojitosti s násilným rozpadem Jugoslávie. A koliv v postkomunistickém Československu nebylo o národnostní menšině nouze, složitá situace v Jugoslávii předurčila tento stát k mnohem dramatičtějšímu průběhu dělení. Nejen národnostní otázkou se bude zabývat následující kapitola. První podkapitola se v ní bude vytváření staronových elit během transformačního procesu a vychází z teze, že na jejich vývoj má vliv délka liberalizačního procesu. Dále bude představen model z článku Manfreda Schmidta, který rozděluje skupiny soupeřící o moc na dvě opozice a ty i proreformní a bude aplikován na politická uskupení v obou federacích. Dvě podkapitoly se v ní budou zabývat volbami v obou státech, které byly reflexí nálady ve společnosti. Na závěr bude naznačen zásadní rozdíl mezi postavením lidových armád v Jugoslávii a v Československu, kdy se jedna stala určující politickou silou, zatímco druhá zůstala mimo veřejné dění.

4.1 Proces vytváření nových elit

Lenard Cohen se ve svém sborníku, zabývajícím se rozpadem států v jihovýchodní Evropě, domnívá, že délka liberalizačního procesu hraje zásadní roli v utváření budoucích elit. Čím je tento proces delší, tím v ní mají stávající politické skupiny, například vojenské kruhy, možnost se připravit na budoucí pád režimu.¹⁵⁴ Jinými slovy má délka liberalizace vliv na průběh demokratizace. V kontextu postkomunistických federací by to znamenalo, že dlouhé uvolňování poměrů (jako v jugoslávském případě) by znamenalo násilný rozpad, náhlý přechod od rigidního autoritářského k demokratickému řízení a vlastně součástí liberalizace a demokratizace by znamenaly transformaci mírovou cestou (případ Československa). Toto schéma by potvrzoval i příklad této rozpadnuté se komunistické federace SSSR. Liberalizační proces zde začal vyhlášením glasnosti a perestrojky, tedy trval kratší dobu než v Jugoslávii, kde byly celkově poměry uvolněnější, ale déle než v Československu, v němž se KS bránila jakýmkoliv reformám. Stejně tak probíhal rozpad SSSR násilně, jak v SSSR, ale stále ho nelze srovnat s děním v Jugoslávii. Na základě této teze by tak urputné odmítání

---

¹⁵⁴ Cohen, s. 386.

zm n ÚV KS , které drfelo status quo co nejdéle a tak jasn rozd lilo spole nost na šmy ó oniø, pomohlo klidnému demokratiza nímu procesu.

Konkurencí mezi nov se nastolujícími elitami se zabývá John Glenn: šKolaps starého reffimu (í) vytvá í novou situaci v tom smyslu, fle otevírá sout fl mezi d íve pod ízenými skupinami elit o to, kdo ovládne politické z ízení a nabídne e-ení problém , které odstranily starý reffim.ø¹⁵⁵ Tento popis odpovídá spí-e rychlému pr b hu liberaliza ního procesu. Glenn je-t v souvislosti s eskoslovenskem vyzdvihuje zajímavý fenomén divadel v rozhodujících chvílích sametové revoluce: šDemokratický výsledek nebyl dán zm nami na mezinárodním kolbi-ti (í); spí-e to byl výsledek úsp -né mobilizace ob anských hnutí k vyhlá-ení generální stávky, která propojila jejich pofladavky na pozvolnou zm nu v rámci platných zákon (í) se stávkující sítí divadel, která slouffila jako organiza ní základna pro vyhlá-ení generální stávky.ø¹⁵⁶

Mnoho skupin soupe ících o moc vidí problematcky i Mansfield a Snyder. Za základ považují nedokonalý demokratiza ní proces, p i kterém vzniknou bu pouze slabé, nebo v bec fládné instituce, které nejsou sto tyto skupiny dostate n regulovat: šZa t chto podmínek elity obvykle pouffívají nacionalistickou rétoriku, aby mobilizovaly masovou podporu, ale pak jsou vtafleny do agresivních cizích taktik uvoln né tímto procesem.ø¹⁵⁷ Jejich analýza se ale spí-e zabývá mezi- nefl vnitrostátními konflikty.

Podle modelu, který p edstavuje Manfred Schmidt, se dá v rámci politického spektra najít -est druh uskupení, které se li-í svým postojem k sou asnému reffimu.¹⁵⁸ Dva pat í do opozice a oproti nim existují ty i druhy vládnoucího systému, kte í se li-í v tom, jakou moffnost z následujících t í by preferovaly: kontinuita reffimu, umírn ná reforma a násilný p evrat. Opozici zastupují *revolu ní maximalisté*, kte í preferují p evrat. Nejhor-í variantou je pro n reforma, nebo kontinuita jim dává moffnost p evratu v p íhodn j-í moment. Dále pak *reformisté*, kte í také preferují p evrat, ale jako druhou variantu by volili umírn nou reformu. Vládní skupiny se pak d li na *softliners* a *hardliners*. *Reformní softliners* up ednost ují reformu a pod tíhou okolností by byli ochotni p istoupit i na p evrat; druzí *softliners* jsou tzv. *otev ení*, kte í za reformu staví kontinuitu sou asného reffimu. Ta je na prvním míst pro ob skupiny

---

¹⁵⁵ Glenn, s. 188.

¹⁵⁶ Glenn, s. 188.

¹⁵⁷ Mansfield, Snyder, s. 298.

hardliners, *frakce kontinuity* dává na druhé místo reformu za podmínky participace stávajících politických elit, *maximalisti tí hardliners* vidí v reformu nejhorší variantu, protože p evrat v sobě nese zánci na kontrarevoluci. Otázkou tak je, která skupina má pravdu, případně vyší koalici potenciál? Podle Schmidta je pro poklidný průběh demokratizace nejhorší konstelace, když opozici vládnou revoluční maximalisté a v režimu převládají maximalisti tí *hardliners*. Ideální varianta je naopak, když reformisté dokážou vytvořit širokou koalici se *softliners* a frakcí kontinuity a maximalisté obou stran nemají dominantní postavení.¹⁵⁹

Vztaženo na Jugoslávii, Belhradská vláda s Miloševićem v ele by se dala označit za maximalistické *hardliners*, kteří chtěli udržet status quo, v jiném případě byli připraveni použít i násilí. Opoziční skupiny (Slovinsko a Chorvatsko) by na druhém místě pravděpodobně upřednostnily reformu před pokračováním stávajícího režimu, podle nastíněného schématu by tedy šlo o reformisty. Věchny skupiny měly podporu svého národa a jednaly v jeho jménu, což snižovalo možnost najít uspokojivý konsensus, když se přednostně preferované varianty vzájemně vylučovaly. Nejednalo se sice o nejhorší možnou variantu, ale jak se ukázalo, i tato konstelace stačila, aby demokratizace proběhla násilnou cestou.

V případě československa je třeba se podívat na dvě situace. Zaprvé na události spojené s pádem komunismu a přechodem na demokratický systém; zadruhé na skupiny zapojené do jednání o rozpadu federace. Představitelé KSČ koncem roku 1989 jistě chtěli na prvním místě zachování stávajícího režimu, to z nich dělala *hardliners*, a podle věcho byli připraveni udělat reformní ústupky neby aby sáhli k násilí, což je staví do role frakce kontinuity. Opoziční hnutí se dohladovala reformních kroků, ale je jasné, že jejich cílem bylo odstranění režimu, i když tak daleko v prvních okamžicích asi ani nemyslela, odpovídají tedy reformistům. Situace tedy nebyla tak napjatá jako v Jugoslávii, rozvržení sil se ukázalo po úspěšné generální stávce, která dala opozici silný mandát pro další vyjednávání.

Belhem polistopadového vyjednávání o budoucnosti federace se role trochu obrátily a z bývalých představitelů opozice se staly zastánci systému (česká politická reprezentace), nebo za vyzývatele bude považována slovenská strana. Otázkou je, jestli slovenští zástupci od začátku měli za svůj cíl rozdělení československa, což by trochu narušovalo paradigma použité Schmidtem, ale po určité době bylo patrné, že tímto

¹⁵⁸ Srov. Schmidt, s. 324-5.

¹⁵⁹ Schmidt, s. 325.

smrem v-e smuje. Slovenskou stranu by tedy lo považovat za reformisty, eské politické strany by lo rozd lit do více skupin, hlavní slovo m la nejv t-í vládní strana ODS, která b hem jednání prod lala evoluci ze strany zastávající zachování federace (frakce kontinuity) afl do pozice, kdy mohla up ednost ovat rozd lení státu p ed kontinuitou (reformní softliners). Pro demokratiza ní proces by se jednalo o p íznivé podmínky, a jak se ukázalo, tyto podmínky byly p íznivé, i co se d lení státu tý e. Nakonec se zástupci obou republik dokázali dohodnout (vytvo ili koalici) a výsledkem bylo nenásilné rozd lení federace.

Na soupe ící skupiny se zam uje i John Glenn, který v SSR v roce 1989 identifikuje celkem ty i.¹⁶⁰ Jednalo se o *Obrodu*, reformní komunisty se známou postavou v ele (Alexandr Dub ek) a s vybudovanou politickou infrastrukturou. Tato ást se ale nemohla op ít o konzervativní k ídlo komunistické strany, navíc offivení socialismu s lidskou tvá í po 20 letech normalizace nemá u obyvatelstva odezvu. Dále lo o *demokratickou iniciativu*, radikální demokraty, podle nichfl byly pofladavky OF p íli- malé. Je pravdou, fle zakládající deklarace OF m la ty i skromné pofladavky vycházející z Charty 77: rezignaci vedoucích len KS po roce 1968, rezignaci zodpov dných za potla ení studentských demonstrací, z ízení komise na vy-et ení událostí ze 17. 11. 1989 za ú asti OF a propu-t ní v-ech politických v z .¹⁶¹ Na to, fle komunistický reffim padl tém ve v-ech okolních státech, se jednalo skute n o minimální fládosti, které vlastn ani nepofladovaly zm nu reffimu.

O poznání radikáln j-í podmínky demokratické iniciativy - rezignace vlády, p echodná vláda nezkompromitovaných lidí, uspo ádání voleb 1. února 1990 ó byly p edneseny ufl 19. listopadu.¹⁶² V-e spo ívalo v rychlém utvo ení politických stran a rychlém uspo ádání voleb. Ve ejnost si v tu chvíli stranický systém spojovala s minulostí a p íslu-nost ke stran byla pro mnohé nep edstavitelná. Demokratická iniciativa si nedokázala vybudovat celostátní podhoubí, ani sd lit své intence lidem a spojit se s jinými uskupeními. Nap . s OF m la demokratická iniciativa podobné cíle, ale pro OF šokamflité volby by byly p ed asné a vedly by k rozd lující bitv .¹⁶³ Problémem je, fle tato iniciativa je v SR málo známá a m la jen velmi omezený vliv.

T etí skupinou jsou *sloven-tí nacionalisté*. P esto, fle oba národy rozd lovaly dva jazyky, rozdílne historické zku-enosti, rozdílne tradice, rozdílne vnímání socialismu,

¹⁶⁰ Glenn, s. 195.

¹⁶¹ Glenn, s. 202.

¹⁶² Glenn, s. 197.

nacionalisté na počátku neúspěšně. VPN se stala směrnicí v rámci zásadám OF a nesnažila se vyúfít situaci k prosazení národnostního sebeurčení jako v případě mnoha národností v Jugoslávii nebo SSSR. Akceschopnost slovenských skupin byla omezena mlčícími médii, zprávy o událostech z Prahy se zaslaly až díky lidem přijíždícím na Slovensko. Ve společnosti převládala nálada myšlenky (národ oběť) proti nim (straně komunistům) místo etnického dělení, jako v Jugoslávii. Do značné míry i díky listopadovým událostem, které se staly katalyzátorem procesu demokratizace, kdy zasáhl reflexem proti vlastním lidem. V etnickém slova smyslu naopak zasáhl Slovák - Gustáv Husák - proti českým studentům. V národnostní rovině roztrfku vyústila až jím zmíněná špionážní válka, která na sebe nenechala dlouho čekat.

Poslední skupinou jsou *obanská hnutí*, disidenti, kteří se zasazovali o změnu fungování státu. Podle Glenna slavili úspěch, protože jejich špolitické požadavky nabízely jasnou alternativu k politickým zkušenostem české a slovenské komunistické vlády.¹⁶⁴ Základní komunikační platformou se stávají divadla, kde vznikají vlastní OF, ale na rozdíl od OF vzniklých v továrnách a jiných institucích, která reprezentovala jen úzce vymezenou společenskou skupinu, se stávají funkčním obanským fórem. Zde Glenn nachází paralelu s historickým významem divadel pro probuzení českého národního povdomí během národního obrození.¹⁶⁵ Vímá si také jedné zajímavosti v souvislosti se studeným listopadovým procesem, nebo otevření divadel šposkytlo dolefitou komunikační síť po celé zemi na místech, která byla známá v oběma stranami (i) a byla vytopená.¹⁶⁶ K šíření informací a myšlenek OF sloufily také dobré komunikační schopnosti herců. 26. listopadu byla zřízena obanská fóra ve třinácti divadlech v Praze a dalších osmnácti v jiných městech v republice.

Na další pozoruhodný jev upozornil Karel Pacner, nebo skutečnost do jaké míry si stát hlídá informace, málo zajímavý vliv na proces mezinárodního uznání opozice jako budoucí elity. Ta byla podstatným zdrojem informací pro zahraniční diplomaty a zpravodajské služby. Na základě výpovědí disidentů byly sestavovány zprávy, které zase ovlivňovaly postoje ministerstev zahraničních věcí, potažmo celých vlád v mezinárodních otázkách. Opozice, kterou [komunistické] vlády označovaly za škandál, získávaly zahraniční zátití.¹⁶⁷ Disidenti navštivovali zastupitelské úřady, aby

¹⁶³ Glenn, s. 198.

¹⁶⁴ Glenn, s. 200.

¹⁶⁵ Glenn, s. 203.

¹⁶⁶ Glenn, s. 204.

¹⁶⁷ Pacner, s. 472.

dávali i dostávali informace. Když jim v tom policie zabránila, vyvolala tím v t-í mediální ohlas, nejl v opa n-ém p ípad . V p ípad eskoslovenska zahrani ní zpravodajské slufby v-ak p íli-nepo ítaly s r-ázným p evratem. Spí-e se p edpokládalo, že se moci chopí reformn nalad ná skupina v rámci komunistické strany¹⁶⁸, tedy reformní softliners.

4.2 Národnostní otázka

A ufl se do vedení stát po pádu komunistického režimu dostaly staronové elity nebo je vyst ídala nov nastupující politická uskupení, v fládné skupin v postkomunistických federacích se nepoda ilo úsp -n se vyprofilovat na federální, tedy nadnárodní úrovni. P edev-ím v p ípad Jugoslávie byla patrná snaha elit udržet se u moci, k emufl jim posloufnila citlivost obyvatel na nacionalistická témata. šÚsp ch takových výzev asto závisí na zveli ování cizích hrozeb.õ¹⁶⁹ Jak ufl jednou mín no, láněk Mansfielda a Snydera se zabývá spí-e mezistátními konflikty, ale jako takový je aplikovatelný i na vztahy mezi jednotlivými státy jugoslávské federace. šElity v transformujících se státech šhrají o vzk í-eníõ, tzn. pokou-í -anci, že konfronta ní kurs zahrani ní politiky jim pom že neztratit moc.õ¹⁷⁰ Záleflí na strategii, jakou elity zvolí, aby zmobilizovaly roz-t penou ve ejnost pro podporu své v ci. Pokud k mobilizaci pouflíjí nacionalistickou notu, mohou vyvolat v tábo e, proti n mufl se vymezují, obdobné reakce a tím celý proces zacyklit na principu bezpečnostního dilematu. Z tohoto realistického konceptu vychází i Barry Posen a p ená-í ho práv do vztahu mezi nástupnickými státy: šBariéry ve spolupráci obsaflené v mezinárodní politice napovídají o problémech, které vyvstávají, když dojde ke kolapsu úst edních institucí v nadnárodních í-ích. Bezpečnostní dilema ovliv uje vztahy mezi t mito skupinami stejn , jako ovliv uje vztahy mezi státy.õ¹⁷¹ Nacionalismus za al být prezentován jako opozice proti upadajícímu komunismu, jako snaha o reformu federálního z ízení, jako obrana proti útisku regionálních skupin a nakonec i jako snaha získat nezávislost.¹⁷² Komunistická elita, doposud hlásající univerzalistické teze o bezt ídní spole nosti, se tak v mnoha p ípadech z oportunistických d vod zm nila na p edáky národních hnutí. Paradoxn to byl úpln opa ný postup, nejl jaký p edvídal marxismus-leninismus, když m la spole nost dosáhnout vy-ího vývojového stupn afl

¹⁶⁸ Pacner, s. 481.

¹⁶⁹ Mansfield, Snyder, s. 299.

¹⁷⁰ Mansfield, Snyder, s. 304.

¹⁷¹ Posen, s. 29.

p ekonáním národního období. P íklonem k nacionalismu se tak vlastn komunisté p íklonili k odcizující antitezi svého dosavadního p esv d ení.

V eskoslovensku do-lo k pon kud rozdílnému pr b hu. Vrcholní komunisti tí p edstavitelé se zdiskreditovali nejpozd ji zásahem proti neozbrojeným student m v Praze na Národní t íd a široké vrstvy spole nosti podporovaly zm nu reffimu. V t-inová revolu ní nálada ve spole nosti, která má tendenci trp t tzv. šmy-oni syndromem¹⁷³, nebyla na rozdíl od Jugolávie vystav na na nacionální bázi. V prvních okamflicích chyb la také politická strana, která by se na nacionalistické podn ty odvolávala, afl do p íchodu Milo-e Me iara a jeho národn populistické strany HZDS, která p inesla výraznou nacionalizaci politiky. Na druhou stranu úsp ch politických subjekt reflektuje náladu ve spole nosti, ve které se tedy podle této tendence ím dál více za aly probouzet nacionáln lad né my-lenky.

Zásadní rozdíl mezi Jugoslávií a eskoslovenskem p edstavovalo geografické rozvrstvení men-in v rámci obou federací. Podle Carol Skalnik Leff je mnohem více pravd podobné, fle nastane šproblém státnosti, kdyfl výrazná ást obyvatelstva nep ijme hranice státu (í) jako legitimní politické jednotky, kterou musí poslouchat.¹⁷⁴ Za je-t d leflit j-í faktor násilného rozpadu povafluje autorka existenci men-in flijících za hranicemi svého domovského státu.¹⁷⁵ Tato konstelace m fle mít za následek touhu po zm n státu quo. Co se srbského obyvatelstva tý e, byla situace v roce 1989 následující: v Chorvatsku fiilo asi 580 000 Srb , cofl p edstavovalo 12% chorvatské populace, v Bosn a Hercegovin tvo ili Srbové 31%, v rámci Srbských autonomních oblastí m li v Kosovu Albánci 90% ní p evahu a ve Vojvodin ítalo nesrbské obyvatelstvo 44%.¹⁷⁶ V eskoslovensku byla hranice mezi eskou a slovenskou ásti historicky definovaná a politickou hranici v podstat kopírovalo i národnostní slofení obou republik. Výraznou men-inu p edstavovala a dodnes p edstavuje p lmilionová ma arská men-ina na jifním Slovensku, která sice nevedla k násilné rozep i, ale neustále vyvolává politické p est elky mezi slovenskou a ma arskou stranou.

Co je tedy národ a jak uvafluje? Sociolog Miroslav Petrusek ve svém lánku *Národní identita v globalizujícím se sv t* v rámci atlantické civilizace definuje dva

¹⁷² Srov. Cohen, s. 371-2.

¹⁷³ *šwe-they syndrome*, Cohen, s. 372.

¹⁷⁴ Skalnik Leff, s. 206.

¹⁷⁵ Skalnik Leff, s. 232.

¹⁷⁶ Rogel, s. 19.

modely národnostních států americký a evropský.¹⁷⁷ Podle Petruska je největší rozdíl mezi oběma typy, že zatímco je americký model orientovaný do budoucnosti, neboť žádné společnosti jiny nemá, je etnický, kulturní, jazykově heterogenní, evropské národy se definují v minulosti, kde hledají a nacházejí svou legitimitu. Z toho také vyplývá, že mezi etnickými skupinami v Evropě docházelo a dochází k tolika sporům o d jiny a jejich výklad. Evropské národy jsou tedy spojeny tím, že švypráví *velký příběh o minulosti*, že si legitimizují se nejen d jinami, ale i *národními mýty* (což nevyhnuje jejich historické zakotvení), zatímco americký národ, který takový velký mýtus nemá (a nepotřebuje), je spojen orientací k budoucnosti, je více než historickou narací, je *projektem*.¹⁷⁸ Petruska dále je odkazuje na definici národa v podání Ernesta Renana, podle které se národ podobá duši. Ta je tvořena dvěma aspekty, společným opatstvím minulosti (aspekt minulosti) a šyn jím páním flit pspolu (aspekt současnosti). Pokud se tedy část obyvatelstva v tomto škařdodenním plebiscitu¹⁷⁹ rozhodne neústátnit se nadále společného souflití, p estává být součástí daného národa, podobně jak tomu bylo v případě obou federací. Jak si všimla Carol Skalnik Leff, liberalizace pinesla do škoslovenska i Jugoslávie diskuzi, která zařala bořit historické mýty podléjící se, jak uvedeno výše, na konstituci evropských národů.¹⁸⁰ Mám na mysli především myšlenku šechoslovakismu a ideu jednotného jugoslávského národa. Tyto myšlenky se neobjevily zřista jasna, ale reflektovaly potřeby a pání jednotlivých etnických nebo politických skupin. Například Lenard Cohen uvádí, že šv minulém století se řešení srbské národní otázky jmenovalo Jugoslávie.¹⁸¹ Je to v souladu s poznámkou Barryho Posena: šhistorické záznamy o Srbech za posledních 200 let jsou záznamy o pravidelných pokusech o vytvoření vřho centralizovaného srbského národního státu na Balkánském poloostrově.¹⁸² Není divu, že tato snaha byla ostatními národy chápána jako ohrožení.

Ufl p i vzniku Království SHS roku 1919 vystupovali Srbové jako vítězná mocnost, pipojili ke svému území Vojvodinu a prosadili centralistickou ústavu, vřele státu stanula srbská královská rodina Karadřordřevi, hlavním mstem se stal Belhrad a pravoslaví bylo nadřazeno. Srbsko se podle Rogel vidělo jako slovanský Piemont

¹⁷⁷ Miloslav Petruska: Národní identita v globalizujícím světě. Rizika a výzvy národního multikulturalismu a militantního nacionalismu, in: <http://www.petrusek.cz/czech/texty/NarodAglobalOL.rtf>, 4. 4. 2011.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Skalnik Leff, s. 217.

¹⁸¹ Cohen, s. 389.

stojící na poátku sjednocení Itálie.¹⁸³ Ani slovinská ani chorvatská politická reprezentace nezvedla pro novou ústavu ruku, nejsilnější slovinská strana Slovinská lidová strana se však nebránila spolupráci s ústřední vládou výměnou za získání autonomie v domácích záležitostech. Podobně se zachovali i bosenský muslimové, kteří dokonce novou ústavu podpořili, když jim bylo slíbeno, že na území Bosny dojde jen k minimální pozemkové reformě. Naproti tomu nejsilnější chorvatské politické uskupení Chorvatská selská strana jakoukoliv spolupráci odmítla a ústy svého předsedy Stjepana Radice, který byl v roce 1928 zastávan v parlamentu srbským radikálem, fládala pro Chorvatsko nezávislost. Společný stát se tak potýkal od poátku s národnostními problémy, jejichž hlavními protipóly se stali prostátní Srbové a chorvatští secesionisté a které byly od poátku doprovázeny násilnými činy.

Násilí se vystupovalo během druhé světové války, kdy partyzánská válka v podstatě přerostla v boj všech proti všem, hlavní aktéři byli Tito, rojalista Michajlovič, německé a italské jednotky, chorvatští ustaševci, srbský fašisté, muslimské jednotky atd., s tím, že Bosna a Hercegovina, národnostním složením taková malá Jugoslávie, odnesla nejvyšší podíl bojů. Špo druhé světové válce zabránilo vítězství komunistů a podpora Američanů a Rusů novému socialistickému státu, téměř jistému rozpadu Jugoslávie.¹⁸⁴

Ekonomický rozvoj v 50. a 60. letech a poměrně volné podmínky ve srovnání se státy východního bloku umožnily klidné soužití dříve znepřátelených stran. Na přelomu 60. a 70. let došlo k podobnému uvolnění jako například v SSR, rostoucí národnostní požadavky však byly drazně potlačeny a došlo k posílení pozice hardliners v Bělehradu.

Rok 1980 byl mnohými považován za krizový, protože v něm zemřel prezident Tito, symbol jednotného jugoslávského státu. Jak už bylo poukázáno při analýze mezinárodní úrovně, nejen v hlavách západních politiků, ale i v Jugoslávii se obávalo možných akcí ze strany SSSR. Jugoslávským politikům se po prezidentově smrti naskytlá příležitost k reformě stávajícího režimu, která za Titova života nepřipadala v úvahu. Politické elity obávající se změn v postavení Jugoslávie však nedokázaly přikročit k rozhodným změnám a řízení státu. Ten tak pokračoval v nastoleném kurzu bez výraznějších reforem reflektujících potřeby doby jak v hospodářské, tak v sociální sféře.

¹⁸² Posen, s. 37.

¹⁸³ Rogel, s. 6.

¹⁸⁴ Shoup, s. 348.

Šelhání samosprávy vytvářet legitimizující rétoriku ponechalo vakuum v politickém životě země, které vyplnil nacionalismus.¹⁸⁵

Rok po Titově smrti došlo k sociálně i etnicky motivovaným bouřím v Kosovu.¹⁸⁶ Jejich potlačení mělo následky i pro zbytek federace. Soucit s Albánci ukázali například Slovinci, kteří se báli rostoucího srbského národního cítila a viděli paralelu mezi jimi a dříve v Kosovu. Do národnostních spor se zapojily i odborné kruhy, když v roce 1986 Srbské akademie vydala publikovala memorandum hlásící se k myšlence velkého Srbska, které zaostává kvůli špatnému ekonomickému vedení země. Tím, jenž byl například Chorvat, například Slovinec. Poté, co s pádem východního bloku padla i externí hrozba v podobě sovětské intervence se naplno rozbojhoval nacionalismem podporované secesistické tendence.

Otázkou zůstalo, na jakém principu by mělo fungovat uspořádání potenciálních budoucích států. Jak už uvedeno, Srbové tvořili 12% v Chorvatsku, 31% v Bosně a Hercegovině, v Kosovu byli menšinou v poměru 9:1, ve Vojvodině tvořilo nersrbské obyvatelstvo 44%. Podle Carole Rogel měl Slobodan Milošević v budoucím postupu jasno o Srbsku jako takové je srbské, zde vycházel tedy z principu státní integrity a její nedotknutelnosti, ostatní Srbové žijící mimo srbské území však měli mít právo na sebeurčení.¹⁸⁷ Rozvržení sil v jednotlivých republikách celkem přesně reflektovaly první svobodné volby konané v průběhu roku 1990.

4.3 Volby v Jugoslávii

Svobodné volby reflektují aktuální náladu ve společnosti. V demokratizujících se státech je možné očekávat, že se voliči ostře vymezí proti svrhnutému režimu. V národnostně vyhraněných situacích by pak voliči upřednostnili národnostní hledisko před politickým programem volené strany. V Jugoslávii probíhaly volby na republikové úrovni, takže je lze brát jako sociologickou sondu do společnosti jednotlivých republik, ze které jde vyčíst vztahové preference, a také jako jakousi předzvěst budoucího dění.

Zásadní volby proběhly na jaře 1990, nebo se konaly v západních, nejbohatších a v Srbsku se značně vymezujících republikách Jugoslávie – Slovinsku a Chorvatsku. Jako první se konaly volby ve Slovinsku, v dubnu 1990. A koliv bývalá komunistická strana získala nejvíc hlasů (17,3%), opoziční strany se sjednotily v koalici DEMOS (Demokratická opozice Slovinska), která slavila jasné vítězství (54% hlasů). Nelze tedy

¹⁸⁵ Allcock, s. 309.

¹⁸⁶ Pro jejich popis srov. Pirjevec, s. 419.

¹⁸⁷ Rogel, s. 19.

tvrdit, že by nálada ve slovinské společnosti byla profederální, po vystoupení slovinské komunistické strany ze Svazu komunistů Jugoslávie se ani vládní významná strana k setrvání ve federaci nehlásila, a voliči dali najevo, že si ani její demokratickou změnu, i kdyby se úplně neshodli, jaká z nastupujících stran by se měla stát nositelkou těchto reforem.

O měsíc později, v květnu 1990, proběhly volby v Chorvatsku. Zdrtivého vítězství (57,58% křesel v parlamentu) se radovala Chorvatská demokratická unie pod vedením Franje Tuđmana, strana zjevně nacionalistická, pohládající historické a přirozené hranice.¹⁸⁸ Svou rétorikou a zesílenou vazbou na Chorvaty flující v Bosně a Hercegovině vyvolávala ChDU nepříjemné reminiscence především mezi srbským obyvatelstvem. Ve volbách se neprosadila Koalice národního porozumění, která sdružovala menší uskupení disidentů, liberálů a umírněných nacionalistů s necelými deseti procenty hlasů, ani Svaz komunistů Chorvatska, který posbíral čtvrtinu hlasů.

V listopadu se konaly volby v Bosně a Hercegovině a v Makedonii. Výsledky v BaH odpovídaly zastoupení jednotlivých skupin ve společnosti, v Makedonii vyhrála národní strana. Obě republiky se snažily o udržení federace nebo alespoň konfederace. V makedonském případě se jednalo o obavu z územních nároků Bulharska a Řecka, i o revizionistické nálady albánské menšiny; vládu v Sarajevu trápila offvládní národnostní otázka. Jan Kenesivímá, že též stejně reagovala maarská menšina na Slovensku, která se snahou o zachování federace snažila elit obavám ze slovenského centralismu.¹⁸⁹

V prosinci byly uspořádány volby ve zbylých dvou republikách, Srbsku a něho a v obou případech zvítězila bývalá komunistická strana. Miloševićova Socialistická strana Srbska se se ziskem 194 parlamentních míst z 250 možných stala vbec nejúspěšnějším politickým subjektem jugoslávských voleb, což jí dalo silný mandát do dalšího postupu.

Jakákoliv inovace na úrovni federace po smrti Tita byla blokována rostoucí mocí jednotlivých států; například Slovinsko blokuje hospodářské reformy, aby nepřišlo o autonomii získanou ústavou 1974, jinde byly reformy blokovány konzervativními lidmi dosazenými jeť Titem.¹⁹⁰ Přesto se federální vláda snažila do posledních okamžiků zápolit s nepříznivou ekonomickou situací, která znamenala k vyhocení

¹⁸⁸ Rogel, s. 19.

¹⁸⁹ Kenesivímá, s. 994.

¹⁹⁰ Shoup, s. 335

republikových vztah. V boji proti inflaci se federální ministerský předseda Ante Marković snažil navázat dinár na německou marku za podpory ES, USA a MMF. Milošević se však postavil proti ekonomickým reformám a ovládnutím srbské centrální banky přepravil Marković o finance potřebné k dalším reformním krokům. Slovinsko a Chorvatsko zase vystupovaly proti řízení reforem z centra. Když se nakonec ukázalo, že se lidová armáda, Titem budovaná jako garant společného jihoslovanského státu, přidala na stranu Miloševiče a srbských předáků, stala se federální vláda v podstatě bezmocnou.

Po úspěšném plebiscitu o otázce odtržení, který proběhl v prosinci 1990, se Slovinsko a dokonce později i Chorvatsko začalo připravovat na osamostatnění naplánované na červen 1991. Na přelomu března a dubna došlo k prvním násilným střetům, když Srbové v chorvatské Krajině z obav před novou republikovou ústavou za podpory Miloševiče vyhlásili nezávislost. Chorvatská policie se jim v tom snažila zabránit, nakonec situaci uklidnila JLA, když zasáhla ve prospěch krajinských Srbů.

Na rozdíl od československa, kde se režim zhroutil, v Srbsku přetrvával, protože se dokázal ztotožnit s novou nacionalistickou ideologií, dokázal flexibilně zareagovat na nové poměry. Paul Shoup vidí za celým projektem Jugoslávie srbský element: „Nikdy nebylo jasné, jestli bylo Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (i) založené na ideje Jugoslávie, tedy svazu jihoslovanských národů, nebo alternativně získalo legitimitu buď nějakým druhem společenské smlouvy mezi svými členy, nebo jako teoretická možnost, jako prostředek pro všechny Srby kžití v jednom státu.“¹⁹¹ Srbský element se pak ukázal jako jeden z hlavních iniciátorů ujících způsobů a průběhů rozpadu jihoslovanské federace.

4.4 Volby v československu

Paměť národa se zdá být vrozená (daná geneticky) a nevymizí ani během několika generací, i když byly tyto vychovány autoritativním režimem. Karel Pacner si uvědomuje, že se brzy po sametové revoluci začaly na zdech slovenských měst objevovat nacionalistické nápisy antisemitského a protimuslimského rázu jako například: „Smrt fiidom, Mariri za Dunajom, ale i šNech flije Tisoom, sv d ící o rostoucích národnostních podmínkách.“¹⁹² V západní části federace k podobným projevům v takovém měřítku nedocházelo.

V československu proběhly v podstatě dvě oddělené revoluce, jedna v české části, druhá na Slovensku. Rozdíl je patrný na první pohled; za Obanským režimem stálo

¹⁹¹ Shoup, s. 334.

¹⁹² Pacner, s. 593.

2000 chartist i len Výboru na ochranu nespravedliv stíhaných, naproti tomu šv t-inu p edstavitel VPN homini novi, kte í za sebou š-koluõ disentu nem li.õ¹⁹³ Slovensko bylo také v komunistickém reffimu spokojen j-í, cofl se projevilo i na podpo e generální stávky 27. listopadu 1989, která byla v t-í v R nefl SR.¹⁹⁴

První svobodné volby do obou národních rad a Federálního shromáfd ní se uskute nily v ervnu 1990 za ú asti více nefl 97% oprávn ných volí . Výsledky potvrdily velkou p evahu reformátor , podle Karola Wolfa úsp ch slavilo také Kes ansko-demokratického hnutí (KDH), první úsp -ná politická strana, se kterou se lidé dokázali ztotofnit.¹⁹⁵ V esku nevznikla fládná významn j-í nacionalistická strana, na Slovensku za ala sbírat hlasy Slovenská národní strana (SNS), která se vyzna ovala svou návazností na minulý reffim, nebo se na její kandidátce podle Wolfa se-li bývalý u itelé marxismu-leninismu, bývalí zam stnanci STB a oportunisti v-eho druhu.¹⁹⁶ Strana získala 9% hlas . Jan K en p i interpretaci výsledk naopak zmi uje pouze dva protipóly slovenské politické scény ó konzervativní KDH a liberální Ve ejnost proti násilí (VPN).¹⁹⁷

Poté, co offlily nacionalistické otázky v souvislosti se spory o název federace, kompetence obou republik apod. se na Slovensku prosadila p edstava Vladimíra Me iara o konfederaci a 12. zá í 1991 Iniciativa za demokratické Slovensko p ijala Deklaraci o svrchovanosti Slovenska. Ta okamflit vyvolala nesouhlasnou reakci u kruh stojících k Me iarovi v opozici a vznikla petice Za spole ný stát pofladující referendum. V eské ásti federace pak Výzva ob an , podporující stejný postup, získala do konce roku p es dva a tvrt milionu podpis .¹⁹⁸ Podle Wolfa m li sloven-tí politici k rozd lení federace i materiální motiv, protofle se na federativní rovin nedokázali prosadit, zatímco v samostatném Slovensku ufl ano.¹⁹⁹

Lenard Cohen v p ípad SFR mluví o tzv. bipolární konstelaci elit.²⁰⁰ Vládnoucí elity se verbovaly z jiných ástí spole nosti, ty eské z disentu, slovenské z kolaborant a reformist . Proto pro n nebylo mofné najít spole nou e a p eklenout rozdíly, které nutn vycházely z rozdílného p vodu a v rozdílném chápaní reforem. Ve slovenském kabinetu, stejn jako ve slovenské polistopadové politice v bec, se mnohem

¹⁹³ K en, s. 992.

¹⁹⁴ Glenn, s. 207.

¹⁹⁵ Wolf, s. 19.

¹⁹⁶ Wolf, s. 20.

¹⁹⁷ K en, s. 992.

¹⁹⁸ Pacner, s. 626.

¹⁹⁹ Wolf, s. 22.

výrazn ji prosadili tzv. osma–edesátníci ó reformní komunisté se snažili navázat na koncept t etí cesty. V Praze se naopak dostali ke slovu liberálové, kte í formovali své ekonomické my–lení práv na základ kritiky pražského jara 1968.²⁰¹ O v t–ím vlivu bývalých komunist sv d í i skute nost, že samostatné Slovensko nep ejímá tzv. lustra ní zákon, znemohl ující p íslu–ník m STB a jejich spolupracovník m dosažení vy–ích post ve státní správ .²⁰²

V dubnu 1991 byla na platform OF založena Ob anská demokratická strana. Její p edseda Václav Klaus m l podporu eského elektoriátu a mohl tak prosazovat svou p edstavu rázných ekonomických reforem, které v–ak byly odmítány na slovenské stran , což v–ak bylo špolitické, nikoli ekonomické stanovisko.²⁰³ Na Slovenku hájila VPN federativní e–ení problému ekonomické reformy a státního uspo ádání, ímfl se diskreditovala jako strana, která nerozumí slovenským specifikám. To bylo neúnosné pro tehdej–ího slovenského premiéra Me iara, který po svém odvolání z funkce založil vlastní stranu Hnutí za demokratické Slovensko. Problémem VPN bylo, že nem la rysy politické strany. Tělové strany nezasedali v Slovenské národní rad ani ve vlád a nem li p ímý dohled a vliv na premiéra. Ten se t –il mimo ádné oblíby obyvatelstva, která dosahovala afl 90%.²⁰⁴ Nutno podotknout, že ji získával populistickými prohlá–eními, která vyvolávala v obyvatelstvu místy afl agresivní nálady, jako nap . když byl 14. b ezna 1991 p í náv–t v Bratislavě k p ílefitosti výro í vyhlá–ení Slovenského –átu napaden nacionalisty federáln prezident Havel.

V–eobecn p evládala tendence, kdy na Slovensku rostl odpor k pragocentrismu, šjak se v tehdej–í mluvě nazývala koncentrace moci v rukou federálních orgán ,²⁰⁵ a e–i byli naopak proti rozdělení, ne v–ak za každou cenu. Když federální premiér Pithart prosazoval svou vizi dvojdomku (konfederace), jeho Ob anské hnutí (OH) následn prohrálo volby, což ov–em nemuselo být jedinou p í inou tohoto výsledku.

Odlí–né tendence chápání budoucího vývoje se potvrdily ve volbách 1992, které v esku vyhrála ODS svým d razem na radikální ekonomickou reformu, Ob anská demokratická unie (ODU, pokračovatelka VPN) je na Slovensku z podobného d vodu prohrála, z vít zství se radovalo Me iarovo HZDS. Rozdíl mezi Slováky a echy se projevil i na politickém spektru, vít zství slavila eská liberální pravice a slovenská

²⁰⁰ Cohen, s. 378.

²⁰¹ Wolf, s. 30.

²⁰² Ken, s. 984.

²⁰³ Wolf, s. 47.

²⁰⁴ Wolf, s. 50.

národní socialistická levice. Z voleb tak vyšly vítězné dvě strany se silným mandátem a odlišnými recepty, jak dále postupovat, což do značné míry předurčovalo další vývoj federace, neboť oběma stranám byla dána legitimita k rozdílnému postupu ze strany svých voličů. Volby představovaly téměř porážka pro OH a ODU, které se propadly pod 5% a neměly v parlamentu zastoupení. Zatímco se souboj OH a ODS vedl o razantnost ekonomické reformy, souboj ODU a HZDS se vedl o reformu samotnou. Volbami 1992 podle Wolfa mizí odkaz listopadu 1989 ze slovenské politiky.²⁰⁶

Při srovnání s děním v Jugoslávii by slovenský model odpovídal tomu srbskému, což se nástupu starých elit předtvořených v populistickou národně socialistickou stranu a nástupu nacionalistických nálad týká. Slovinci ale nebyli dominantním národem ztotožněným se s existencí federace, naopak se zasazovali o její rozdělení. Podobný problém má nejhladší demokratizace s nástupem nových elit (ne tak přímo sledným jako v ČR) ve Slovinsku, opírající se s rozdílným významem pro budoucí dění v obou federacích.

Slovenští politici se snažili prosadit vlastní programové body tím, že se vymezovali vůči české společnosti a tím dokonali rozklad společenské spolupráce. Slovenská specifika se stala univerzálním argumentem všech antireformních sil a také argumentem, proč nelze poslouchat zničené příkazy z Prahy.²⁰⁷ 17. července 1992 vyhlásila SNR svrchovanost²⁰⁸, když 19. listopadu NR a česká vláda podobným prohlášením převzala zodpovědnost za dění v zemi, federace de facto přestala existovat.²⁰⁹ Podle Lenarda Cohena byl z výše uvedených důvodů pro české politiky stát bez Slovenska pofehmáním²¹⁰, na rozdíl od Slováků však na české straně slavil rozdělení jen málokdo. V případě Československa vlastně došlo k poněkud paradoxní situaci, když se federální vláda snažila odstranit socialismus, zatímco národní vlády a parlamenty odstranily federaci.

Zajímavou historickou paralelu s obdobím po roce 1848 nabízí Jan Křen: během jednání o ústavách, byla česká mlh blíží š štarorakouská představa převahy centra (í), základem slovenských /stanovisek/ byla vlastně kdejší platforma štarorská, totiž prioritou šzemská.²¹¹ Názorový posun logicky souvisel s posunem v postavení české politické elity.

²⁰⁵ Křen, s. 993.

²⁰⁶ Wolf, s. 58.

²⁰⁷ Wolf, s. 48.

²⁰⁸ Srov. Rychlík, s. 289-293.

²⁰⁹ Rychlík, s. 324.

²¹⁰ Cohen, s. 379.

²¹¹ Křen, s. 994.

4.5 Role medií

Media jsou zásadní pro jakýkoliv reform, nebo utváří názory v obyvatelstvu. Ve dvacátém století to platilo o to víc, než se na rozdíl od předchozích století stalo díky rozvoji komunikačních technologií mnohem jednodušeji předat informaci k cílové skupině a tím jí do značné míry nabídnout interpretaci stávajících poměrů i nových událostí. Na rozdíl od jednadvacátého století pak nebyla technologie ještě natolik pokročilá, aby se do diskuze mohl posluchač/divák výrazněji zapojit a komunikace tak probíhala jen jedním směrem, tedy od oficiálního zdroje informací k publiku. Během komunismu se z medií, která podléhala stranické cenzuře, stala hlásná trouba reformu dodávající mu legitimitu.

To samé ale platí i pro období transformace. Mansfield a Snyder se domnívají, že pro úspěšné zvládnutí demokratizace je pro budoucí elity důležité, aby získaly podporu ve společnosti, což se snaží dosáhnout používáním nacionalistické rétoriky. Pokud jim přitom pomáhají závislá a nedostatečně profesionální zpravodajské prostředky, mohou se stát výrazným prostředkem této kampaně.²¹² Svobodná media a dostupnost informací jsou podle nich jedním ze základních předpokladů stabilní demokracie, protože ve vyspělých demokraciích má průměrný volič, který by trpěl bezohlednou, nacionalistickou politikou, v tísni získat přesné informace o takových rizicích a potřebat bezohledné politiky u volebních úřadů.²¹³ V jejich pojetí však vyspělá demokracie předpokládá i vyspělého voliče, který dokáže relevantně vyhodnotit předložené informace.

Otázkou je, jak rychle došlo k přeorientování médií z jedné strany na druhou. Už jen vysílání během 17. listopadu ukazovalo na poměrně rychlý posun od proreformního vysílání k více kritickému pohledu na situaci, který ovšem kopíroval nálady ve společnosti. Ken přikládá úlohu československých sdělovacích prostředků v přechodu z autoritativního státu velkou váhu: šHlavní mobilizační roli však sehrála masová média, zejména televize (i). Spontánní osvobození médií, i když jejich úroveň nebyla valná, bylo první a nejvýše demokratickou změnou.²¹⁴ Reformovaná a liberalizovaná media přesto v úvodu nefungovala jako zdroj nestranných informací. V československu se slovenský premiér Mečiar bránil v tísni nezávislosti federální televize, která by snížila

²¹² Mansfield, Snyder, s. 303.

²¹³ Mansfield, Snyder, s. 300.

²¹⁴ Ken, s. 978.

jeho vliv na to, co se odvíjí.²¹⁵ Lákavá pro populistického e níka Me iara byla p edev-ím moflnost mít pod kontrolou své mediální výroky a tím tak poupravovat nebo relativizovat jím vy ené nepravdy. Nátlak mohl vyvíjet nap . skrze státní finan ní dotace.

Koncem 70. a v 80. letech zase mnoho Srb a ernohorc opustilo Kosovo, které tehdy kv li opat ením proti astým etnickým poty kám do zna né míry p ipomínalo policejní stát. Tento exodus byl srbskými medii lí en jednostrann jako út k p ed albánským terorem a útlakem.²¹⁶ Tato ú elová interpretace vyvolala jen v t-í pnutí mezi ob ma národy. Naproti tomu ve Slovinsku, kde panovala trochu voln j-í atmosféra, vycházel asopis Mladina, p vodn komunistický asopis, který postupem doby za al publikovat ím dál kriti t j-í lánky, nap . v í neut -eným pom r m v JLA.²¹⁷ Týdeník m l pom rn velký vliv a podobnými reportážemi jen podrýval postavení federálních institucí a víru Slovinc v setrvání se spole ném stát . Slovin-tí noviná i hledající profesionalismus a svobodu vyjad ování zaloffili jako jedna z prvních skupin odbory.²¹⁸ Podle Kaldor byla dále jejich snaha po nezatífeném zpravodajství asto nepochopena nebo brána jako nevýhoda, nebo mezi politiky p etrvával pohled, fle nezávislé se rovná opozi ní.

Svou roli sehrála i zahrani ní media, která m la plnit práv funkci nezávislých zpravodaj . Ne vldy se ale zada ilo: v listopadu Rádio svobodná Evropa odvíšlalo zprávu, fle b hem demonstrace a následného policejního zásahu p i-el o flivot jeden student, cofl se pozd ji ukázalo jako mylná informace, která nicmén p isp la k vyhocení dobové atmosféry.²¹⁹ Zpráva m la hlub-í patos, nefl se na první pohled m fle zdát, protofle 17. listopadu 1989 se p ipomínalo padesáté výro í od zabití Jana Opletala a následné popravy devíti student nacisty.

Problémem obou federací byla decentralizace jejich medií. Jak tvrdí Skalník Leff, národní média vidí ve-keré problémy skrze národní prizma, dochází tak k filtrování problém , a zkreslování skute nosti.²²⁰ Jestlifle ale bylo formální fungování podobné, rozdíl byl v jejich obsahu. Lenard Cohen vystihl zajímavou skute nost p i porovnání jugoslávské a eskoslovenské populární kultury. Zatímco eskoslovenské filmy a literatura jsou tém bez výjimky nenásilné, vyhýbající se fyzické konfrontaci,

²¹⁵ Srov. Wolf, s. 88.

²¹⁶ Srov. Rogel, s. 17.

²¹⁷ Hladký Ladislav: Slovinsko. Stru ná historie stát , Libri, Praha : 2010, s. 115.

²¹⁸ Kaldor, s. 72.

²¹⁹ Glenn, s. 193.

jugoslávská filmová a literární reflexe je mnohem násilnější, jak p i lí ení ve ejného, tak domácího flivota.²²¹ Rozdíl ve zp sobu rozpadu je tak implicitní obsaflen i ve zp sobu um leckého vnímání a um lecké tvorby národ obou federací.

4.6 Armáda

Armáda, a koliv se jedná o sílu ur enou p edev-ím k vn j-ímu nasazení, je oporou tém každého reflimu. V demokratických státech je její role omezena ústavním po ádkem, v autoritativních reflimech je mnohem více flexibilní a nebývá výjimkou, fle je v ele státu bu to vojenská junta nebo v dce dosazený práv z vojenských kruh . Jak v p ípad eskoslovenska, tak v p ípad Jugoslávie hrála armáda d leflitou roli a byla také p íjemce zna ných ástek ze státního rozpo tu, protofle se ob federace b hem studené války nacházely p ímo na hranici nep átelských blok . JLA armáda v-ak m la ve srovnání s LA historickou výhodu, nebo to byla práv ona, která dokázala bez cizí pomoci osvobodit Jugoslávii z n mecké okupace. Navíc byla pod ízena pouze stranickému vedení, nemusela se tak pod izovat velení z Moskvy v rámci Var-avského paktu.

Role jugoslávské armády rostla ufl za Titova flivota a její postavení za alo výrazn posilovat v 70. letech, kdy armáda ve zhor-ující se hospodá ské situaci fungovala jako integra ní faktor. John Allcock se domnívá, fle do roku 1980 drflela Jugoslávie pohromad bu to autoritou Tita nebo ze strachu p ed reakcí silou, i kdyfl afl do roku 1980 nebyla armáda nikdy pouflita a to ani p i povstáních 1968 a 1971-2. Vojska za ala být vyufflívána afl od roku 1980 a to v souvislosti s rostoucím nap tím v Kosovu.²²² Po smrti prezidenta Tita, kterého mnozí považovali za zt lesn ní jugoslávské my-lenky, z stala JLA jedinou jugoslávskou institucí v pravém slova smyslu, zatímco moc se za ala p esunovat z centra do jednotlivých republik. To se projevilo nap . v roce 1986, kdy Slovinsko zpochybnilo výsady armády a odmítlo její právo na rozmíst ní jednotek na slovinském území. Následn do-lo k vytvo ení vlastní slovinské domobrany.²²³

Fragmentaci moci, která mnohdy p edznamenává silnou roli armády ve stát , vidí Snyder a Mansfield jako jeden z faktor zvy-ujících riziko násilného zp sobu p echodu na demokracii.²²⁴ Armádní velení vyufflilo dlouhého liberaliza ního procesu probíhajícího v jihoslovanské federaci k získání silného postavení ve stát . Armáda se

²²⁰ Skalník Leff, s. 212.

²²¹ Cohen, s. 381.

²²² Allcock, s. 242.

²²³ Skalník Leff, s. 225.

stala politickou silou, která spolurozhodovala o osudu federace. Zároveň došlo k propojení srbského vedení s velením JLA a dalších paramilitantních jednotek. Bývalý člen kolektivního prezidia SFRJ Borislav Jović potvrdil, že strategická rozhodnutí se probíraly na jednáních za účasti deseti osob – dvě osoby zástupci Srbska, dva zástupci černé hory a dva zástupci JLA.²²⁵

eskoslovenská armáda byla naproti tomu součástí varšavské smlouvy a její smysl spočíval především v obraně zvnějšku, při domácích problémech, jak se ukázalo, byla připravena zasáhnout sovětská vojska. JLA byla izolována z centra a na republikové úrovni měla civilní dozor.²²⁶ Přesto byla i po listopadových událostech, stejně jako policie, stále pevně ve službách státu a podle Glenna ještě po 20. listopadu ministerstvo vnitra očekávalo rozkazy od ÚV KSČ, který nakonec zvolil politické než vojenské řešení situace.²²⁷ Zajímavý je také poměr Čechů a Slováků v JLA, který byl 1:1 a neodpovídal rozvrstvení populace, v níž měli Češi dvojnásobnou převahu. Po převratu se nejvýše velitelem JLA stal nový pacifisticky smýšlející prezident Václav Havel. V Jugoslávii se toto postavení změnilo podle principu rotujícího prezidentství, které v zlomových letech 1990-1 připadlo Srbsku a Srbskem ovládané provincii Kosovo. eskoslovenská armáda nikdy nezískala společenskou autoritu, JLA se stala štátem ve státě²²⁸, tedy jakousi šedou republikou. Historická zkušenost s válečnými konflikty byla také v případě obou federací odlišná; Češi a Slováci proti sobě nikdy nebojovali, zatímco o Jugoslávii se dá s trochou nadsázky říct, že tam bojoval každý s každým.

Srbská reakce na možnost dezintegrace byla prudká. Dominantní národy dalších postkomunistických federací – Češi i Rusové – viděly v opoziční se od federace především možnost jak se osvobodit od odkazu státu, který se během komunistické nadvlády zdiskreditoval, a proto netrvaly za každou cenu na jeho zachování. V Srbsku, podobně jako na Slovensku byla podpora post-komunistů silnější ve srovnání se západní částí obou federací. Z ekonomického pohledu se jednalo o méně vyvinuté oblasti, které profitovaly z komunistického uspořádání.

Barry Posen, podobně jako Mansfield a Snyder, poukazuje na problém nefunkčních institucí v souvislosti s nevyřešenými národnostními otázkami. Podle něj

---

²²⁴ Snyder, Mansfield, s. 307.

²²⁵ Cohen, s. 384.

²²⁶ Srov. Cohen, s. 385.

²²⁷ Glenn, s. 194.

²²⁸ Cohen, s. 384.

mají nové elity v nástupnických státech o problém navíc s vystavěním nových státních struktur na troskách těch starých a jsou tak zranitelné. Potom stačí jen velmi málo národního hecování nebo nacionalistické bojovnosti k vytvoření velmi nebezpečných situací.²²⁹ Je pravdou, že Chorvaté ani Slovinci mnoho kroků k záchraně federace nepodnikli. Slovinci naopak jednostrannými kroky, jako bylo přijetí dodatků ke slovenské ústavě v září 1989, akorát přilévají olej do ohně.²³⁰

Jednotlivé elity ucházející se o moc nebo mocenský posun se podle Johna Glenna snaží zmobilizovat veškeré své prostředky, proto je konečný výsledek jejich snažení nejistý, nebo naopak v celkovém důsledku nemají úplný vliv. Zmobilizované skupiny pak začínají vlastním flivotem, a proto není konečný výsledek záměrnou akcí úspěšných uskupení, ale spíše interakcí mezi etnými hnutími, státem a veřejností, o jejíž přízeň skupiny bojují.²³¹ Elity, jak bylo naznačeno, se verbovaly v jednotlivých republikách z různých vrstev společnosti. Pojátkem bylo, že se v obou federacích našla alespoň jedna úspěšná strana, která své hlasy získávala populistickým rozdmýcháváním národní otázky. Konfrontačním stylem tak nadobro odsoudila ideu společného jugoslávského, resp. československého národa k nenaplnění.

Jako výrazný rozdíl se jeví postavení armády v obou federacích. Zatímco z JLA se během liberalizačního procesu stala významná politická síla, JLA nikdy nezískala popularitu obyvatelstva a ani nebyla nikdy ponechána rozhodovat samostatně, ale vždy až po konzultaci s Moskvou; díky tomu nepřipadalo její výraznější zasahování do chodu státu v úvahu.

Zajímavostí na závěr je tendence států získat nezávislost a pak vstoupit do nadnárodního celku (např. EU), tzn. získat absolutní suverenitu a pak se jí dobrovolně vzdát, přičemž právo vlastní rozhodnutí hraje důležitou roli. Otto Pick upozornil na paradox integrace a fragmentace, které a koliv jsou šprotich dné tendence, (i) se někdy dokonce doplňují: rozpad československa (fragmentace) zlepšil vyhlídky české republiky na vstup do Evropské unie (integrace).²³²

Barry Posen se dále vnuje úloze vzdání a snahám interpretace historie po svém, tedy že se oficiální verze výkladu po rozpadu států mění a může být zneufita

²²⁹ Posen, s. 29.

²³⁰ Srov. Shoup, s. 348.

²³¹ Glenn, s. 189.

²³² Pick, Otto: Česká republika ve světě, in: Kotyk, Václav (ed.): Česká zahraniční politika. Úvahy o prioritách, Ústav mezinárodních vztahů v Praze, Praha: 1997, s. 12

propagandou, pokud je předchozí verze zdiskreditována²³³, Carol Skalnik Leff zase upozoruje na jazykové a myšlenkové bariéry, které vznikají na národnostně oddělených univerzitách²³⁴, Jofe Pirjevec se zase zabývá rolí církví v Jugoslávii²³⁵. Tímto tématem se bohužel z kapacitních důvodů tato práce blíže v novat nebude, i když se jedná o relevantní a velmi zajímavá témata, kterých by se jistě našlo víc.

---

²³³ Posen, s. 31.

²³⁴ Skalnik Leff, s. 212

²³⁵ Pirjevec, s. 466.

5. Individuální úroveň

Nejnižší individuální rovina se vnuje p sobení v d ích osobností obou federací, které m ly vliv na jejich rozpad. V p ípad ěskoslovenska bude zmín n zastávce federace Václav Havel a zástupci vít zných politických stran na republikové úrovni Václav Klaus a Vladimír Me iar. To, že je Klaus uveden jako zástupce republiky ale neznamená, že nebyl, aspo z po átku také federalista. V p ípad Ľugoslávie p jde o Ante Markovi e jako stoupence myšlenky společné federace, Slobodana Miloševi e jako stoupence federace, co by státu, v n mfl hlijí v ích Srbové pohromad a Franja Tuđmana jako politika prosazujícího vystoupení svého státu z federálního svazku. Základní tezí je p edpoklad, že k eskalaci nap tí (násilí) dojde v p ípad ě, že jsou ob strany konfliktu vyburcovány nacionalismem do podobné míry. K tomu m že p ísp t zdatný politik - e ník, který svými projevy dokáže strhnout davy na svou stranu.

Joseph Nye soudí, že vysv tlení na individuální úrovni jsou jen málokdy dostate ná, protože p íli- d razu na zám ry jednotlivce m že p ekrýt nezamýšlené následky jeho in , které byly zp sobeny v kontextu v t ích systém (vy ích hladin analýzy), v nichž jednotlivci p sobí a spoluvytvá ejí.²³⁶ Opa né stanovisko nefl Nye zastává nap . Lenard Cohen, když tvrdí, že reformní v dci a elity snaží se o restrukturalizaci jejich společ nosti hrají úst ední roli.²³⁷ Vedoucí p edstavitelé ve v t ích p ípad ě nejednají spontánn ě, ale zastupují n jakou zájmovou skupinu, se kterou své kroky p edem konzultují. V období transformace režimu a b hem procesu vytvá ení nových elit se v ak role výrazných osobností posiluje, nebo jedinec m že ovlivnit ve ejné mín ní ír-í ve ejnosti. Barry Posen v této souvislosti uvádí p íklad rusko-ukrajinských vztah ů a prvního ukrajinského prezidenta, Leonida Krav ůka.²³⁸

Výrazná osobnost p sobící v ěle státu mnoho let se m že stát jejím symbolem tím tlumit jakékoliv separatistické tendence. To je p ípad ě jugoslávského prezidenta Tita. Podle Jofe Pirjevce bylo z ejmé, že s jeho odchodem bude poh bena také legitimita režimu, jenfl zt les oval.²³⁹ To samé soudí i Carol Rogel, když mu p ísuzuje

²³⁶ Nye, s. 28.

²³⁷ Cohen, s. 377.

²³⁸ Posen, s. 39. Vztahy obou stát ů kalily události z po átku 30. let minulého století, kdy kv li zásahu KSSS do lo na Ukrajin ě k hladomoru. Pokud by se Krav ůk uchýlil ke konfronta ní rétorice a obvi ůování Rus ů, mohl by vyvolat negativní reakce jak mezi ukrajinským obyvatelstvem, tak v Rusku. Krav ůk ale ze zlo in obvinil komunisty, ímfl se vyhnul otázce národnosti.

²³⁹ Pirjavec, s. 414.

roli tmelu, který drfěl Jugoslávii pohromad aíl do roku 1980.²⁴⁰ Paul Shoup vidí jako d vod skute nost, fe b hem Titových desetiletí nebylo pochyb o tom, fe pr m rný Chorvat, Srb, Slovinec nebo Makedonec byl hrdý na to být Jugoslávцем a nepoci oval fládné nep átelství v i jiným etnickým komunitám.²⁴¹ Tato tendence se za ala projevovat aíl po Titov smrti, kdy Jugoslávii dostihly následky dlouhodobého ekonomického zaostávání.

Jak se ukázalo, politické elity, které se po pádu východního bloku dostaly k moci, se ocitly v pom rn prekérní situaci. P ebírat zodpov dnost za ízení postkomunistického státu znamenalo potýkat se s rozvrácenou spole ností, zdevastovanou ekonomikou a v podstat nefunk ním politickým systémem. Sociolog Ralf Dahrendorf definuje dva typy politik , které jsou v postkomunistickém státu pot eba pro úsp –nou reformu, první by m l být šmuflem morálky a vy–ích hodnot, které je nutné v–t pit dezorientovanému obyvatelstvu. Ten druhý musí být neohrofeným tahounem nevyhnutelné a tvrdé ekonomické reformy. Tito politici by se nem li mít p íli–rádi, ale m li by se vzájemn respektovat.²⁴² Tento vztah pesn odpovídá vztahu mezi prezidentem Havlem a eským premiérem Klausem. Slovenský premiér Me iar ufl do modelu p íli– nezapadá, protofe nebyl stoupencem výrazných ekonomických reforem. V p ípad Jugoslávie se podobná konstelace nenaskytla. Ekonomické reformy zastával na federální úrovni premiér Ante Markovi , nena-el v–ak jednotnou podporu v republikách, p edev–ím Srbsko bylo proti. Nejúsp –n j–í demokratizace prob hla ve Slovinsku, kde byl sice na post prezidenta zvolen bývalý komunista Milan Ku an, podle Ladislava Hladkého pro své silné osobní charisma a umírn ný postoj k reformám,²⁴³ nositelem trfních reforem se stal premiér Janez Drnov–ek, ekonom bez komunistické minulosti.

N meckého myslitele Dahrendorfa cituje v trochu jiné souvislosti i Jan Ken, když pí-e, fe pro stabilizaci nov nastolené demokracie je pot eba alespo trojí vyst ídání politických garnitur ša je–t je fládoucí dal–í podmínka, totifl –t stí.²⁴⁴ Tfl stí je ov–em jen t flko vyhodnotitelný faktor, tím pádem je nemoflné íct, jestli m la SFR v t–í –t stí nefl Jugoslávie? Pouze na základ sou asné znalosti rozdílného pr b hu

²⁴⁰ Rogel, s. 14.

²⁴¹ Shoup, s. 346

²⁴² Wolf, s. 84.

²⁴³ Hladký, s. 122.

²⁴⁴ Ken, s. 989.

demokratizačního procesu lze konstatovat, že alespoň co se násilí týče pravděpodobně ano.

5.1 Československo

Zatímco v českých zemích získal radikální obrát směr k tržnímu hospodářství po čtyřiceti letech ekonomického zaostávání v podmínkách centrálního řízení včetně poskytnuté podpory, byla na Slovensku podle Oldřicha Děláče kritika vůči státnímu intervencionismu do ekonomiky méně rozvíjena, protože to byl on, který sehrál důležitou úlohu v jeho rozvoji.²⁴⁵ To také vysvětluje, odkud se verbovaly elity v jednotlivých zemích, v Česku získal podporu proreformní Václav Klaus, na Slovensku Vladimír Mečiar, prosazující udržení současného stavu. Na individuální úrovni se o budoucnosti soustátí rozhodovalo mezi federálním prezidentem Havlem a předstedy obou nejsilnějších stran Klausem a Mečiarem.

Po prvních demokratických volbách v roce 1990 Václav Klaus obhájil své místo federálního ministra financí proti socialistovi Valtru Komárkovi a nastavil kurs směr k liberálnímu kapitalismu. V září pak stanul v čele OF. Vladimír Mečiar se stal slovenským premiérem za VPN a vymezil se proti nacionalistické straně SNS, podle Karola Wolfa však ufl po několika měsících došlo k obrátu o 180 stupňů.²⁴⁶ Mečiar používal populistické metody, například svou kampaň za odstoupení ministra vnitra Antona Andráše (KDH) vyhrocoval vystoupeními v televizi typu: šel jsem, nebo ne.²⁴⁷ Mečiar se tehdy těl z podpory veřejnosti i novin, takže v případě potřeby dokázal vyvinout veliký tlak, přesto se uchýlil k silovému gestu a podal demisi. Zajímavostí je, že prezident Havel byl tou dobou na návštěvě v Slovensku a po Mečiarově demisi se nemohl s kým setkat. Pod enormním tlakem veřejnosti, strany i médií Andráš ustupuje a Mečiar vzal nakonec svou demisi zpět.

V listopadu 1990 během projednávání kompetenčního zákona Mečiar před předstvednictvem české vlády poprvé pohrozil vyhlášením svrchovanosti. Podle Wolfa toto prohlášení způsobilo na české straně šok a odhalilo nevyřešenou možnost rozpadu federace.²⁴⁸ O nepochopení mezi českými a slovenskými politiky mluví i Jan Křen: „Pro emotivní a prestižní potřeby Slovák (í) neměli dost porozumění a v tichou si je ani neuvdomovali; dokonce ani Václav Havel nezvolil za cíl své první prezidentské

²⁴⁵ Děláček, s. 34.

²⁴⁶ Wolf, s. 32.

²⁴⁷ Srov. Wolf, s. 38.

²⁴⁸ Wolf, s. 43.

cesty Slovensko, nýbrž Německo.²⁴⁹ Havel byl federalista a tím pádem Slovensko za cizinu jistě nepovažoval, nicméně pro federálního prezidenta by byla návratová obou částí republiky vhodná.

Václav Havel měl vliv na utvoření apoliticky formovaného OF, které jak ufl naznačeno výše naopak považovalo projevy demokratické iniciativy za předčasné. Na tiskové konferenci 23. listopadu 1989 Havel prohlásil o podstatě OF, že jde o nadaci, jejíž jediným účelem je sjednotit lid k vytvoření atmosféry ústinného tlaku na tehdejší vládu.²⁵⁰ Od počátku tak došlo k jasnému odmítnutí násilí, což se ještě více projevilo na Slovensku, kde byl protijek OF ve svých cílech ještě jasnější, alespoň podle názvu *Veřejnost proti násilí*. Odmítnutí násilí jako základní teze základními opozičními platformami, která byla vyprovokována násilným zásahem policie na Národní třídě, tak mohla přispět k umírněné atmosféře transformace a následnému jednání o budoucnosti federace.

Havel byl podle Lenarda Cohena přesvědčený federalista, který ale nechtěl popírat práva Slováků na sebeurčení.²⁵¹ Pokusil se tedy vyhlásit referendum o dalším osudu země, ale u federálního shromáždění neuspěl. Wolf k tomu dodává, že tyto prezidentovy pokusy zasáhnout do dění byly prováděny mimořádně amatérským způsobem (i). Věichni se považovali za šnadpolitiky a navíc jako trpělivý lobbying v řadách federálních poslanců pokládali za poníflující.²⁵² Z toho vyplývá, že si hrabě mohla situaci trochu idealizovat a neměl realistický pohled na rozvržení sil v parlamentu. Havel se snažil uchovat federaci, ale nechtěl rozpad nijak vyostřovat, naopak vyvodil z ní osobní zodpovědnost a odstoupil. Tímto přístupem se podobá sovětskému prezidentu Michajlu Gorbačovovi.²⁵³

Podle Karola Wolfa je Václav Klaus typickým případem politika, jehož zrodila revoluce, během níž prodělal vývoj z technokrata až mezi politické řady.²⁵⁴ Lenard Cohen si na jeho postavě zase všíká několik paradoxů. Podle něj Klaus v euroskeptismus a boj proti delegování pravomocí do Bruselu ztělesňuje obavy některých slovenských politiků z centralizace moci v Praze.²⁵⁵ Cohen dále tvrdí, že Klausova pozdější nevěle k hledání kompromisu na zachování federace představuje

²⁴⁹ Ken, s. 993.

²⁵⁰ Glenn, s. 201.

²⁵¹ Cohen, s. 382-3.

²⁵² Wolf, s. 54-5.

²⁵³ Cohen, s. 380.

²⁵⁴ Wolf, s. 17.

²⁵⁵ Cohen, s. 388.

jakousi formu českého separatismu.²⁵⁶ Klausova definice nacionalismu působila k poklidnému přechodu, nebo minimalizovala zá- v i jiným národ m. Opírala se především o demokratizaci, pravidla tržního hospodá ství a odmítnutí socialismu,²⁵⁷ tedy o principy obecné, nikoliv specifické pouze jedné ásti obyvatelstva. Před volbami v ervnu 1992 se také snažil vytvo it relevantní federativní stranu za spolupráce s Demokratickou stranou a Ob anskou demokratickou unií, ODU ale odmítla a koalice ODS-DS se nedostala do slovenské NR.

Ve volbách zví zili Klaus a Me iar, kte í po bezvýhodném jednání o podob federální vlády, kdy si Me iar kladl podmínky typu, že Havel nebude prezidentem, na Slovensku neprob hne radikální ekonomická reforma a bude zru-eno federální televizní vysílání, nakonec odmítli být její sou ástí a p íjali posty republikových premiér . Podle K ena š[b]ylo patrné, že se stylizují do pozice nepochybných národních v dc a že pojali své volební vít zství jako šabsolutníø mandát k rozhodování (í) o osudu celé státní existence.ø²⁵⁸ Tím, že se ob vít zné strany vyprofilovaly především na republikových úrovních, do-lo k zna nému oslabení federální vlády, což do zna né míry zp sobilo nefunk nost celého státu. e-ním bylo podle Klause bu to posílení centrální moci nebo rozpad federace, podle Me iara byla e-ním konfederace nebo rozpad.²⁵⁹ Tímto byl společ ný pr se ík jasn dán.

Me iar, který na postu slovenského premiéra vyst ídal Jána arnogurského, potvrdil své autoritá ské metody, když ud lal ístku v klubu HZDS, p eru-il pravidelné ned lní televizní rozhovory a snažil se získat vliv na zpravodajské služby (FBIS), kterých se bál kv li své komunistické minulosti a naopak se je snažil využíít pro své ú ely.²⁶⁰ Podle Mary Kaldor se politické elity na Slovensku snažily stát se dobovou variantou Tocquevillova demokratického despotismu,²⁶¹ tedy uspokojit základní materiální pot eb obyvatelstva a p evzít ve-kerou rozhodovací zodpov dnost na sebe ó vytvo it vztah bezstarostné dít ó rodi . Me iarovy výpady proti Havlovi, odpor k ekonomickým reformám, styl jednání a jeho vystupování na veřejnosti m la za následek jeho neoblíba na Západ a projevila se nap . zamítnutím vstupu Slovenska do NATO b hem roz-í ování v roce 1999.

²⁵⁶ Cohen, s. 374.

²⁵⁷ Cohen, s. 381.

²⁵⁸ K en, s. 996.

²⁵⁹ Skalnik Leff, s. 227.

²⁶⁰ Srov. Wolf, s. 87.

²⁶¹ Kaldor, s. 60-1.

Podle Wolfa dospěl Klaus k střízlivému vyhodnocení situace, když došlo k závěru, že referendum, v něm by většina lidí hlasovala pravděpodobně proti rozdělení, němu nepomůže.²⁶² Stát byl za dané konstelace odsouzen k rozpadu a nekontrolovatelný průběh by mohl mít nedozírné následky. Proto prosazoval jednání na úrovni republikových delegací a relativní velkorysost české strany při dělení federálního majetku se ukázala jako investice do dobrého vztahu mezi republikami.

V listopadu 1992 zemřel na následky autonehody Alexander Dubček, a jak píše Jan Křen: šrepubliky přišla o jednu ze svých integračních osobností.²⁶³ I když touto dobou už bylo rozdělení téměř neodvratné, je smrt předsedy Federálního shromáždění SFR tak trochu symbolicky uzavřela kapitolu společného státu.

Závěrem je zajímavé, jak se na celý proces rozpadu federace dívá Václav Klaus s odstupem deseti let. Ve svém článku viní z vyhrocení situace prezidenta Havla, na jehož popud došlo k uzavření zbrojního průmyslu na Slovensku, což podle něj vedlo k ekonomické a sociální destabilizaci, a federálního premiéra Pitharta, že pokusem o dohodu se slovenským protějkem vyadil federální orgány.²⁶⁴ V článku také zmíní, že umírněnost při jednání o rozdělení byla motivována snahou zabránit opakování nějaké varianty jugoslávského scénáře.

5.2 Jugoslávie

Lenard Cohen definuje nacionalismus, jako deformovanou formu národní sebeobrany, ve které národní vůdci jak reprezentovali, tak i stimulovali extrémní názory mezi příslušníky vlastního etnika.²⁶⁵ V případě Jugoslávie se podle něj z nacionalismu stal most mezi komunismem a postkomunismem. Vyústění příslušnosti k národu fungovalo jako zdroj legitimacy a prostředek nabytí politické moci; na principu etnického bezpečnostního dilematu se jakákoliv akce na jedné straně setkala s reakcí na straně druhé a tak došlo ke stupňování radikálních nálad ve společnosti. Politika se začala šetřit a strany, které dokázaly reflektovat tuto tendenci, měly velkou šanci na úspěch.

Této strategii vyústil při svém vzestupu Slobodan Milošević. Po referendu v Srbsku v polce listopadu 1989, kdy byl potvrzen ve své funkci srbského prezidenta, americké tajné služby soudily, že obvinění z nedemokratické procedury výběru

²⁶² Wolf, s. 91.

²⁶³ Křen, s. 995.

²⁶⁴ <http://www.klaus.cz/clanky/2384>, 12. 11. 2010.

²⁶⁵ Cohen, s. 372.

kandidát poufilité k zaji-t ní vít zství Milo-evi e a jeho p ívrflenc by mohla ot ást jeho postavením, pokud se pro-pluralitní nálady dokáffí roz-í it mezi srbskou inteligencí a mládeffí.²⁶⁶ Tyto odhady se nepotvrdily a Milo-evi z stal prezidentem afl do roku 2000. Podle Jofe Pirjevce Washington v prvních chvílích povafloval volbu Milo-evi e za – astnou: ŠAmeri ané neskrývali sv sympatie k rozhodnému a plnokrevnému Milo-evi ovi, p esv d eni, fle v n m na-li nového Tita, schopného ubránit balkánský stát p ed anarchií.²⁶⁷ Ufl v prosinci 1990, kdy Milo-evi na úkor ostatních stát znárodnil federální banku, se ukázalo, fle nebude jednotícím elementem Jugoslávie. Jeho cílem bylo za kařdou cenu udržet federaci pohromad , a pokud by do-lo k jejímu rozpadu, zaji-t ní spojení v-ech jugoslávských Srb v jedné republice.²⁶⁸

Carol Skalnik Leff p isuzuje Milo-evi ovi p etvo ení jugoslávské politiky; otev ením Pando iny sk í ky ukrytých národních k ivd prý pomohl rozbít jak vynucené ml ení, tak i mýtus o Jugoslávii, ímfl zvý-íl citlivost okolních republik a zintenzivnil p ehodnocování jejich vlastních národnostních otázek.²⁶⁹ Jofe Pirjevec zase vyzdvihuje Milo-evi ov v dar e i a mobilizace obyvatel. Na skute nost, fle asi dva miliony Srb ffily za hranicemi Srbska, reagoval Milo-evi vlastní definicí srbského státu, kdyfl prohlásil, fle Srbsko je v-ude tam, kde jsou srbské hroby.²⁷⁰ V této krátké v t se skrývá n kolik moflných rovin výkladu: nárok na roz-í ení srbského území, d raz na odkaz p edk a historické opodstatn ní srbské p ítomnosti na daných územích, apel k sou asným generacím, motiv ob ti atd.

Milo-evi ovi ve strategii vyuffívání offlvlého nacionalismu zna n asistoval v roce 1990 zvolený chorvatský prezident Franjo Tudjman. Jeho pravicová strana HDZ (k es anská demokratická unie) zví zila po neuvářené zm n volebního systému chorvatskými komunisty p etransformovanými do sociální demokracie a získala jak post prezidenta, tak i premiéra.²⁷¹ Filip Tesa upozor uje na fakt, fle poraření bývalí komunisté dostali v t-inu hlas chorvatských Srb a Tudjman svou zbrklou nacionalistickou rétorikou za al vřán t srbské obyvatelstvo do náru e radikál .²⁷² Tudjman se brzy také p íhlásil k slovinskému plánu osamostatn ní,²⁷³ ím je-t více

²⁶⁶ http://www.foia.cia.gov/browse_docs.asp?doc_no=0000372224, 22. 4. 2011, report z 21. 11. 1989.

²⁶⁷ Pirjevec, s. 493.

²⁶⁸ Srov. Hladký, s. 123.

²⁶⁹ Skalnik Leff, s. 220.

²⁷⁰ Pirjevec, s. 470.

²⁷¹ Srov. Tesa , Filip: Deset dn , které ot ášly Jugoslávii, *Mezinárodní politika*, ro ník XXXV 5/2011, Ústav mezinárodních vztah , Praha, s. 8.

²⁷² Tesa , s. 8.

²⁷³ Hladký, s. 125.

podrýval postavení federální vlády a stav l do nep íjemné situace men-iny flijící v Chorvatsku. Tesa p ikládá Tudjmanovi rozhodující roli, která nakonec rozhodla o eskalaci konfliktu: šBez ohledu na srbsko-slovinské p tky za ala být dal-í existence Jugoslávie nemoflná afl s Tudjmanovým p íchodem.š²⁷⁴ P es své protich dné názory a nep átelké projevy se Tudjman a Milo-evi snaffili nejd íve dosp t k dohod a tak se ú astnili rozhovor o moflném budoucím rozd lení Bosny a Hercegoviny mezi oba státy.²⁷⁵ K dohod nakonec nedo-šo a po jednostraném vyhlá-ení nezávislosti Slovinska a Chorvatska p í-ly na adu zbran .

Stoupencem federace z stal afl do konce poslední svazový premiér Ante Markovi . Zastával pozici, že pokud se Jugoslávii povede razantní ekonomická reforma, tedy v podstat p echod na trfnní hospodá ství, bylo by moflné společ ný stát zachovat.²⁷⁶ Tato pozice byla velmi pozitivn chápana p edev-ím v západních státech, které, jak ufl zmín no na vy-ích úrovních, do federální kasy p íspívaly nemalými ástkami. Pozice Markovi e v-ak byla slabá, protože šrozhodující politickou moc ve stát koncem 80. let získaly jednotlivé republikové oligarchie, mezi nimi zejména srbská skupina kolem Slobodana Milo-evi e a konzervativní p edstavitele JLA.š²⁷⁷ Markovi si byl také v dom, že tehdej-í politický systém zaostává a výhledov po ítal s jeho zm nou, nicmén ekal s reformou ústavy a federálními volbami afl na uspo ádání voleb v jednotlivých zemích, po jejichfl výsledcích ufl bylo na reformu federace pozd .²⁷⁸

Samotnému jedinci nelze p ípsat podíl na rozd lení státu a jeho zp sobu. Afl teprve společ ná interakce p edáku zú astn ných stran p ívedla ob postkomunistické federace k zániku. Za vyhrocením situace v Jugoslávii stála skupina lidí kolem Slobodana Milo-evi e, na druhou stranu to byl Ante Markovi , sám Chorvat, kdo na ídil JLA zasáhnout proti rebelujícímu Slovinsku a Chorvatsku. Nelze íct, že kdyby se stal srbským prezidentem pacifista typu Václava Havla, nedo-šo by k ozbrojenému konfliktu na Balkán . Samoz ejm , kdyby srbská strana (tzn. í zástupci ěrné hory, Kosova a Vojvodiny) uznala právo obou republik na samostatnost, k ozbrojenému konfliktu by nedo-šo. Jenže dobová nálada byla taková, že by politik Havlova formátu se svým politickým programem ve volbách neposbíral dostatek hlas , aby v bec mohl

---

²⁷⁴ Tesa , s. 8.

²⁷⁵ Shoup, s. 352.

²⁷⁶ Srov. Hladký, s. 123.

²⁷⁷ Hladký, s. 123.

²⁷⁸ Rogel, s. 21.

pomýlet na vysoké politické posty. Vidno tímto prizmatem si spoločnosť vytvárá i svoje politiky, nie politici spoločnosť.

V Československu hrála na národnej strune predovšetkým slovenská strana, ktorá sa nenechala toľko vyprovokovať a tým sa konfliktný potenciál do značnej miery vyčerpal. V Jugoslávii, kde bola situácia mnohým složitjšia, dochádzalo k neustálym sporom a vyhroteniu situácie. Jednostranné vyhlásenie nezávislosti (by) malo plynulé následky pre skupiny obyvateľ, ktoré žili mimo hranice svojich etnických štátov. Táto ich obava bola vyúfita na ktorými politiky, ich vyhlásenie a iné opatrenia vyvolali obavy na strane druhej, čím sa spustila spirála akcií a reakcií, ktoré celý problém len zhoršovali. Rozpad štátu tak v prípade Jugoslávie vyškaloval do enormnej násilnej podoby, čím sa ovšem dostávame mimo rozsah tejto práce.

Závěr

Lenard Cohen soudí, že rozpad státu je především o neúspěšné transformaci.²⁷⁹ Na předchozích stránkách byl tento problém odvyprávěn na pěti zuflujících se úrovních analýzy, jejíž snahou bylo nalézt odpověď na otázku, jaké zásadní rozdíly potkaly Jugoslávii a československo během jejich dezintegračního procesu.

Systémová úroveň mnoho rozdíl přinejmenším nemohla, protože se obě federace rozpadly téměř ve stejnou chvíli. Nicméně je důležité zmínit, že se jednalo o okamžik systémové změny, kdy po kolapsu sovětského bloku došlo k rozpadu bipolárního světového řádu. Tato okolnost vedla k uvolnění poměrů v periferních oblastech bývalého bloku, kde následně začala vlna demokratizace. Příčný vliv na způsob rozpadu obou států ale neměla.

Rozdíly se tedy začaly objevovat až na *mezinárodní* úrovni. Postavení obou států se s pádem komunismu značně lišilo. Zatímco demokratizující se československo představovalo pro západní země přiležitost jak dostat bývalého nepřítel na svou stranu a posílit tak svůj vliv, Jugoslávie, po dobu studené války stát stojící v centru dění, se dostala mimo hlavní pozornost. Přesto si západní státy nemohly nevšimnout dezintegračních tendencí v obou federacích. Svou trochu nezávislou zahraniční politikou (jde především o SRN) přispěly k rozdílným interpretacím výchozích pozic obou stran jugoslávského konfliktu. Většina západních zemí apelovala na výhodnost pokračování federálního zřízení, což hrálo do karet prosrbským kruhům. Německo a to především nevládní sektor na druhou stranu začalo hlasitě propagovat právo národů na sebeurčení, čímž se v pohnuté době sjednocení nechali strhnout i mnozí politici. Chorvatsko a Slovinsko tak po italské německou podporou. Jak se nakonec ukázalo, ani jeden ze západních států nebyl ochoten v první fázi války zasáhnout, v její předvečer se omezily pouze na nabídky finanční odměny za setrvání ve federaci.

Druhá úroveň se tedy nezdá být až tak zásadní, protože a koliv mezinárodní společnosti preferovalo zachování stávajících států a snažilo se o tom přesvědčit i jejich politické reprezentace, obě federace se nakonec rozpadly. V každém případě se však stala předpokladem nebo katalyzátorem dezintegračního procesu.

Na druhé úrovni byl tematizován i historický rozměr sporů mezi hlavními etnickými skupinami a ukázal se být relevantním faktorem. Zkušenosti z minulosti

---

²⁷⁹ Cohen, s. 377.

přinesly mezi jihoslovanské národy mnoho problémů, které po uvolnění režimu znovu vyvstaly. Mezi tyto excesy patří události z druhé světové války, v československý prospěch mluví skutečnost, že spolu oba národy nikdy nevedly válku. Historický vývoj na balkánském poloostrově navíc promíchal jednotlivé národnostní skupiny obyvatel, zatímco etnická hranice mezi Čechy a Slováky byla téměř totožná s hranicí státní, což samo o sobě vyloučilo možnost nacionalisticky motivovaných excesů. Rozvržením národnostních menšin se ale dostáváme k substátní hladině analýzy.

Jak se ukázalo na *národní* (federální) rovině, byly všechny komunistické federace (SFRJ, SSR/ SFR, SSSR) odsouzeny k rozpadu, což je případ ve společenských vědách nevídaný. Federativní uspořádání bez komunismu de facto neexistovalo a poté, co bylo po změnách režimu naplněno novým obsahem, nedokázalo fungovat.

V obou případech přinesla demokratická transformace přesun moci z federálních do republikových center, výrazné oslabení federálních institucí vedlo k výraznému oslabení celého soustátí. Podle Johna Allcocka byla klíčovým faktorem při kolapsu Jugoslávie rigidita jejích interních struktur a následná chronická neschopnost adaptovat jak vnitřně, tak vnějším změnám.²⁸⁰ Rozdíly existovaly i na ekonomické úrovni. V případě

SFR vnímaly obě strany společný rozpočet jako nespravedlivý, což svádělo o vyrovnání ekonomické situace, nejen v případě Jugoslávie, kde existoval značný rozdíl mezi severem a zbytkem federace. Rozdílný postoj jednotlivých republik k problematice ekonomické reformy a neúplně odstatněný pocit menších etnik o preferovanosti dominantního národa podtrhl neúspěch jednotné hospodářské konsolidace obou federací. K rozpadu přispěl také fakt, že vespolej části federací nebyly přesvědčeny, že setrvání ve federaci by pro ně mělo významný přínos a tudíž se výrazněji nesnažily o její zachování. Všechny výše uvedené faktory sehrály roli při zániku obou nadnárodních států, ale nezdají se být tak důležitými pro způsob jejich rozpadu.

Na *substátní* úrovni se jako velmi důležitý projevil proces liberalizace, který do značné míry souvisí s vytvářením budoucích elit. Čím delší liberalizace je, tím násilněji je i přechod na nový režim, a to z toho důvodu, že stávající elity mají více času přizpůsobit se nastávající změně a pokusit se udržet se u moci. Jako relevantní faktor se jeví i odkaz, jaký za sebou rozpadající se stát zanechal. Zatímco pro Srby byla Jugoslávie

---

²⁸⁰ Allcock, s. 243.

možnost, jak sjednotit srbské obyvatelstvo v jednom státě a jak dominovat balkánskému poloostrovu, v českém případě se reformy zdiskreditovaly a proto se od federace nepočítalo s její existencí, jak se oprostili zbavit jeho dictví. Srbové se, jako největší národ, dokázali s Jugoslávií ztotožnit více, než Češi v případě československa.

Nálady v jednotlivých částech federací reflektovaly první (a druhé v případě SFR) svobodné volby. V SFR došlo k vítězství reformních sil, které se ale v obou republikách verbovaly z jiného společenského podhoubí a proto se v druhých volbách dostaly do programového konfliktu. V Jugoslávii vyhrály národně liberální strany. V případě Srbska to byla přetvořená komunistická strana Slobodana Miloševića, v Chorvatsku národní strana Franjo Tuđmana, ve Slovinsku nekandidovala žádná výrazná politická strana, která by měla ve svém programu setrvání ve federaci. Přiklonka k nacionálnímu cíti odpovídala obavám etnických menšin z nového uspořádání po té, co by došlo k jednostranným vyhlášením nezávislosti. Národnostní hledisko je dozajista podstatné, ale nezdá se být dostatečně ušlechtilé pro násilného rozkladu. První násilí v Jugoslávii propuklo ve Slovinsku, které bylo ve srovnání s ostatními státy národnostně homogenní. Složitá národnostní otázka jen je-t více rozdmýchala vzniklý konflikt.

Výrazným rozdílem bylo postavení armády v obou federacích. Zatímco z JLA se během liberalizačního procesu stala významná politická síla, JLA nikdy nezískala popularitu obyvatelstva a ani nebyla nikdy ponechána rozhodovat samostatně. Role vedení JLA, které se považovalo za garanta sjednocené Jugoslávie a dostalo se blízké spolupráce se Srbskem, je jedním z centrálních rozdílů ve srovnání rozpadu obou federací.

Individuální úroveň představila hlavní představitele hlavních politických skupin. Na československé straně se jednalo o umírněného federalistu Havla, racionálně uvažujícího realpolitika Klause a nevyzpytatelného národovce Mečiara, který měl tendence sklouzávat k populismu. V případě Jugoslávie šlo o federálního premiéra Markoviće, který se snažil udržet federaci pohromadě za každou cenu, srbského prezidenta Miloševića, který neměl daleko k populistickým národně liberálním projevům, a jeho chorvatský prezident Franjo Tuđman, který v podobných projevech nezastával pozadu. V československu hrála výrazní roli na nacionální notě jen slovenská strana; v Jugoslávii na sebe narazili v mnoha případech politici stejného rázu, což vedlo k vyhocení situace, která nakonec přerostla v násilný konflikt. Na druhou stranu boje za samostatnost ve Slovinsku, kde sice byla nálada pro samostatnost, ale nelze říci, že by byla vysloveně protisrbská. Konstelace národnostně-populistických politiků stojících v čele

sob v opozici tak op t mohla p isp t k eskalaci konfliktu, vliv na zp sob rozpadu státu v-ak není zcela pr kazný. Byl to koneckonc Ante Markovi , Chorvat ó federalista, kdo vydal rozkaz k útoku na Slovinsko a Chorvatsko.

Jako nejzásadn j-í rozdíl mezi ob ma postkomunistickými federacemi se tedy jeví odli-né postavení armády, délka liberaliza ního procesu a r zná historická zku-enost. Kupodivu mezi n z vý-e uvedených d vod nepat í národnostní otázka a postava Slobodana Milo-evi e, jejichfl roli, p edev-ím v eskalaci vále ného konfliktu, ov-em samoz ejm nelze marginalizovat. Z výsledk vyplývá, fle se nejd leflit j-í rozdíl nacházely na *substátní* úrovni.

Zp sob rozpadu státu není p edur ován jen konstelací r zných faktor . P edev-ím má vliv na budoucí institucionální, politické, národnostní, ekonomické, sociální, kulturní, vzd lanostní uspo ádaní a mezinárodní za azení nového státu, tedy krom systémové ovliv uje v-echny vý-e pouflité analytické úrovni , a tím i v-echny sféry spole nosti. Je to d dictví, které si stát bere s sebou a musí nést jeho následky. V Jugoslávii do-lo k ne- astnému paradoxu, kdyfl vít zství demokracie a osobní svobody nad diktaturou uvrhlo území bývalé federace do dlouhého vále ného konfliktu. V eskoslovenském p ípad špád komunist (í) v kone ném d sledku neodstranil jen zlo inný reffim, ale i eskoslovensko.²⁸¹ Podle Lenarda Cohena jsou komunistické federace neschopné p eflit, protofle po áte ní jednota jejich obyvatelstva proti spole nému nep íteli v podob komunistického reffimu, brzy vyst ídá etnická rozpolcennost.²⁸² Mezi t emi rozpadnuv-ími se postkomunistickými federacemi z stane eskoslovensko známo jako p íb h poklidného rozd lení státu a Jugoslávie bude slouflit jako odstra-ující p ípad. Tedy dokud nedojde k nové interpretaci t chto historických událostí.

---

²⁸¹ Wolf, s. 14.

²⁸² Cohen, s. 378.

Summary

The thesis *The Dissolution of Czechoslovakia and Yugoslavia ó A Comparative Case Study* compares two different modes of state disintegration of post-communist federations. Yugoslavia is an example of a violent breakup, whereas Czechoslovakia stands for a peaceful way, how to split a federation. However, the research question is not *why* both states differ in their path of separation, but *how* it did happen or maybe even better formulated *where* the main differences between both cases are. Using the Level of Analysis concept the study looks for those differences at five narrowing levels ó Systemic, International, State, Substate and Individual, focusing mainly on the process of change caused by the democratic transition in both states that removed the old regime and brought a competitive atmosphere among the former and new elites, recruiting themselves from various ethnic backgrounds. The outcome of the analysis is that the role of the army, the length of the liberalization process and the different historical experience are factors that matter most and interestingly not the national issues or the acts of the Serbian president Milošević, which both played a major role in the escalation of the latter conflict, but not necessarily in the mode of the state collapse.

Použitá literatura

Allcock, John B.: Explaining Yugoslavia, Columbia University Press, New York : 2000.

Dědek, Oldřich a kol.: Ekonomické aspekty zániku Československa, Nakladatelství Fortuna, Praha : 1997.

Drulák, Petr: Teorie mezinárodních vztahů, Portál, Praha : 2003

Hladký Ladislav: Slovinsko. Stručná historie státu, Libri, Praha : 2010

Kissinger, Henry: Umění Diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha : 1999.

Křen, J.: Dvě století střední Evropy, Argo, Praha : 2005.

Mann, Michael: Die dunkle Seite der Demokratie, eine Theorie der ethnischen Säuberung; aus dem Englischen von Werner Roller. -- 1. Aufl. öst Hamburg, Hamburger Edition, 2007.

Nye, Joseph S. Jr.: Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History, HarperCollins College Publishers, New York : 1993.

Pacner, Karel: Osudové okamžiky Československa, Themis, Praha : 1997.

Pirjevec, Jofe: Jugoslávie 1918 -1992, Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, Agro, Praha : 2000.

Pradetto, August: Sicherheitspolitische Konsequenzen des Endes der Sowjetunion im mitteleuropäischen Raum, in: Glaessner, G.-J.; Reiman, M. (eds.): Systemwechsel und Demokratisierung. Russland und Mittel-Osteuropa nach dem Zerfall der Sowjetunion, Westdeutscher Verlag, Opladen : 1997.

Rogel, Carole: *The Breakup of Yugoslavia and its Aftermath*, Greenwood Press, Westport, Connecticut; London : 2004.

Rychlík, Jan: *Rozpad eskoslovenska. esko-slovenské vztahy 1989-1992*, Academic Electronic Press, Bratislava : 2002.

Schmidt, Manfred G.: *Demokratietheorien. Eine Einführung*, Leske + Budrich, Opladen : 1997.

Wolf, Karol: *Podruhé a naposled aneb Mírové d lení eskoslovenska*, GG, Praha : 1998.

lánky

Cohen, Lenard J.: *Disintegrative Synergies and the Dissolution of Socialist Federations: Yugoslavia in Comparative Perspective* , in: Cohen, Lenard J.; Dragovi -Soso, Jasna (eds.): *State Collapse in South-East Europe*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana : 2008.

Ekiert, Grzegorz: *Democratization Processes in East Central Europe: A Theoretical Reconsideration*, in: *British Journal of Political Science*, Vol. 21, No. 3 (Jul., 1991), Cambridge University Press, s. 285-313.

Kaldor, Mary; Vejvoda, Ivan: *Democratization in Central and East European Countries*, in. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 73, No. 1 (Jan., 1997), s. 59-82.

Glenn, John K.: *Competing Challengers and Contested Outcomes to State Breakdown: The Velvet Revolution in Czechoslovakia*, in *Social Forces*, Vol. 78. No. 1 (Sep., 1999), University of North Carolina Press, s. 187-211.

Manfield Edward D., Snyder, Jack: *Democratic Transitions, Institutional Strength, and War*, in: *International Organization*, Vol. 56, No. 2 (Spring, 2002), s. 297-337.

Munck, Gerardo L.; Skalnik Leff, Carol: Modes of Transition and Democratization: South America and Eastern Europe in Comparative Perspective, in: *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 3, Transitions to Democracy: A Special Issue in Memory of Dankwart A. Rustow (Apr., 1997), s. 343-362.

Pick, Otto: Česká republika ve světě, in: Kotyk, Václav (ed.): Česká zahraniční politika. Úvahy o prioritách, Ústav mezinárodních vztahů v Praze, Praha : 1997.

Posen, Barry R.: The Security Dilemma and Ethnic Conflict in: *Survival*, vol. 35, no. 1, (Spring 1993), s. 27-47.

Segert, Dieter: Diktatur und Demokratie in Osteuropa, in: Glaessner, G.-J., Reiman, M. (eds.): Systemwechsel und Demokratisierung. Russland und Mittel-Osteuropa nach dem Zerfall der Sowjetunion, Westdeutscher Verlag, Opladen : 1997, 197-232,

Shoup, Paul: The Disintegration of Yugoslavia and Western Foreign Policy in the 1980s, in: Cohen, Lenard J.; Dragović-Soso, Jasna (eds.): State Collapse in South-East Europe, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana : 2008.

Singer, J. David: *The Level-of-Analysis Problem in International Relations* in: Knorr, K. a Verba, S. (eds.): *The International System: Theoretical Essays*, Princeton University Press, Princeton : 1961.

Skalnik Leff, Carol: Democratization and desintegration in Multinational States: The Breakup of the Communist Federations, *World Politics*, Vol. 51, No. 2 (Jan., 1999) Cambridge University Press, s. 205-235.

Tesař, Filip: Deset dnů, které otřáslly Jugoslávií, *Mezinárodní politika*, ročník XXXV 5/2011, Ústav mezinárodních vztahů, Praha.

Internetové zdroje

Gompert, David: How to Defeat Serbia, (summary)
<http://www.foreignaffairs.com/articles/50099/david-gompert/how-to-defeat-serbia>,

stařeno 4. 11. 2010 (relativně stabilní).

Binder, David: Evolution in Europe; Yugoslavia seen breaking up soon, in: New York Times, vydáno 28. 11. 1990, s. 7: <http://www.nytimes.com/1990/11/28/world/evolution-in-europe-yugoslavia-seen-breaking-up-soon.html>, stařeno 4. 11. 2010, (relativn stabilnř).

Miloslav Petrušek: Národní identita v globalizujícím se sv t . Rizika a výzvy naivního multikulturalismu a militantního nacionalismu, in: <http://www.petrusek.cz/czech/texty/NarodAglobalOL.rtf> , stařeno 4. 4. 2011, (relativn stabilnř).

Str-řková, Lucie: Poml ková válka p edznamovala blřící se konec eskoslovenska: <http://www.ct24.cz/domaci/85203-pomlckova-valka-predznamovala-blizici-se-konec-ceskoslovenska/>, stařeno 4. 4. 2011, (relativn stabilnř).

Outlook for the Eastern Europe in 1990 (NI IIM 90-10001) [http://www.fqs.org/cia/docs/15/0000265642/OUTLOOK-FOR-EASTERN-EUROPE-IN-1990-\(NI-IIM-90-10001\).html](http://www.fqs.org/cia/docs/15/0000265642/OUTLOOK-FOR-EASTERN-EUROPE-IN-1990-(NI-IIM-90-10001).html), stařeno 22. 4. 2011, str. 7, (relativn stabilnř).
http://www.foia.cia.gov/browse_docs.asp?doc_no=0000372224, stařeno, 22. 4. 2011, (relativn stabilnř).

Klaus, Václav: 10 let od rozd lení eskoslovenska, lánek vy-el 30. 12. 2002 v MF Dnes <http://www.klaus.cz/clanky/2384>, stařeno 1. 6. 2011, (relativn stabilnř).

<http://www.holocaustresearchproject.org/othercamps/jasenovac.html>, stařeno 5. 4. 2011, (relativn stabilnř).

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Jasenovac.html>, stařeno 5. 4. 2011, (relativn stabilnř).

<http://armada.vojenstvi.cz/povalecna/sovet.vojska/3.htm>, stařeno 11. 6. 2011, (relativn stabilnř).

<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=164>, stařeno 10. 11. 2010, (stabilnř)

Fareed Zakaria, video otevírací e i panelu, <http://www.forum2000.cz/en/web-tv/cat/2010/detail/the-future-of-freedom-and-democracy-1/>, stařeno 12. 10. 2010, (relativn stabilnř).

Institut politologických studií

Projekt diplomové práce

Rozpad Československa a Jugoslávie

Komparativní případová studie

Projekt diplomové práce

Jméno: Petr Kaplan

Obor: Bezpečnostní studia, FSV UK

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Ditrych, MPhil

Úvod

Po kolapsu Sovětského svazu se mapa východní Evropy proměnila během pár let téměř k nepoznání. Mnoho vlád postkomunistických států, v nichž byl dříve nacionalismus jednotlivých národů a menšin zakonzervován, muselo po uvolnění poměrů na přelomu 80. a 90. let elit znovuofilým požadavkům těchto skupin poskytnout větší autonomii, případně samostatnosti. V důsledku neúspěchu snahy nalézt kompromis mezi znesvářenými stranami došlo k rozpadu několika států. Podobný osud předurčil ve své nejznámější knize *Státy a civilizace* Samuel Huntington Ukrajinu: „Civilizační přestup (í) zdrazuje možnost, že se Ukrajina rozdělí na dvě země. S ohledem na kulturní faktory bychom mohli předvídat, že tento rozpad proběhne dramatičtěji nežli rozdělení Československa, ale na druhé straně bude mnohem méně krvavý nežli rozpad Jugoslávie.“²⁸³ Předvídaný proces rozpadu Ukrajiny vymezil dvěma ideálními typy rozdělení států, které se ve zpodobnění, jakým k rozdělení došlo, naprosto lišily. Studie, jejíž metodologický rámec bude v následujícím textu naznačen, by se měla pokusit vydat relevantní nezávislé proměnné určující intenzitu vnitrostátního národnostního konfliktu pomocí porovnání obou zmíněných případů rozpadu postkomunistických států: na případ Československa bude pozorováno poklidné rozdělení státního území mezi dva nově vzniklé celky; na příkladu Jugoslávie bude dokumentován násilný rozklad státu spojený s válkou rozdmýchanou nacionalismem, projevující se v nesmírné brutalitě vůči nepátelské straně, včetně civilního obyvatelstva. V kontextu rozdělení Jugoslávie by byl tematizován především konflikt mezi Srby a Chorvaty jako zástupci nejpočetnějších skupin obyvatelstva.

Výzkumná otázka a hypotézy

Výzkumnou otázku, na kterou se popisovaná práce bude snažit najít odpověď, lze formulovat následovně: „Jaké nezávislé proměnné se od sebe při porovnání obou případů nejvíce lišily, tzn., mohly mít zásadní vliv na eskalaci a průběh konfliktu? Na jaké úrovni byly tyto proměnné k nalezení?“

---

²⁸³ HUNTINGTON, Samuel P.: *Státy a civilizace. Boj kultur a proměna světového řádu*, Rybka Publishers, Praha 2001, s. 27.

Základní hypotézou předloženého projektu komparativní případové studie²⁸⁴ bude předpoklad, že nejpodstatnější aspekty určující budoucí odlišný vývoj v obou státech se odehrály na substanciální úrovni. V rámci této teze bude zadalší fenomén označená schopnost dominantního národa (Srbové, Češi) ztotožnit se s konceptem mnohonárodnostního státu a považovat jej součástí své identity. Tím by byla takovému národu přisouzena centrální role (ať už aktivní nebo pasivní) při určování způsobu rozdělení.

Metodologie

Cílem práce nebude hledání vyerpávajících kauzálních faktorů, které by vysvětlily průběh rozdělení Československa nebo vypuknutí války v Jugoslávii. Jde především o snahu rozpoznat a pochopit pomocí odhalení specifických rysů rozdílný vývoj, který potkal oba státy a předurčil jim naprosto odlišný úkol. Z epistemologického hlediska bude studie založena spíše na vysvětlujícím přístupu, a pokud se nebude za každou cenu snažit nalézt příčinné vztahy mezi nezávislými proměnnými a závislou proměnnou; prvořadé se bude zabývat jejich porovnáváním.

Podmínkou pro zdařilý projekt je vzájemná podobnost zkoumaných případů, čímž by se podařilo snížit počet zkoumaných nezávislých proměnných, což by ale především umožnilo hledat mezi proměnnými tu zásadní, která oba případy rozhodujícím způsobem odlišuje. Jak Československo, tak Jugoslávie prodělaly po pádu SSSR demokratizační proces; jednalo se o vícenárodnostní státy, které se v minulosti neúspěšně snažily vytvořit koncept jednotného československého respektive jugoslávského národa. Jeden národ v rámci státu byl považován jako privilegovaný (Češi, Srbové), i historická zkušenost během 2. světové války byla podobná: dominantní národ byl poražen, zatímco ten méně dominantní spolupracoval s nacisty atd. Pro podobný výzkum by se nabízelo například použít klasické Millovy metody rozdílu, ovšem rozdílná závislá proměnná (způsob rozpadu státu) by zřejmě nebyla doplněna pouze jednou rozdílnou nezávislou proměnnou (příčina násilného nebo nenásilného rozpadu). Lze totiž předpokládat, že příčina vypuknutí války v Jugoslávii bylo více, stejně jako příčina pro mírové rozdělení SFR. V tomto bodě ovšem vyvstává problém, nebo lze stále vymezit poměrně velký počet nezávislých proměnných (odlišnou mentalitu, roli

²⁸⁴ KARLAS, Jan: Komparativní případová studie, in: DRULÁK, Petr a kol.: Jak zkoumat politiku.

náboženství, roli armády, složitost národnostního spektra, demokratickou tradici, hospodářskou výslovnost, ztotožnění se se státem apod.), které však budou zkoumány na malém počtu případů (N = 2). K redukci počtu proměnných a zmenšení poměrně obsáhlého vymezení tématu si lze dopomoci spojením jednotlivých fenoménů do menších uskupení, na jejichž rovině by docházelo ke komparaci obou případů. Z této perspektivy se jako vhodný může jevit koncept hladin analýzy (level of analysis) proslavený J. Davidem Singerem.²⁸⁵

Koncept hladin analýzy umožní pozorovat zkoumaný fenomén na různých úrovních, na kterých pak lze hledat fenomény doprovázející rozdílný vývoj v obou státech. Studie bude vycházet z pěti analytických úrovní:

- 1) systémová úroveň, tedy podoba mezinárodního systému, která v předloženém případě ať tak velkou roli hrát nebude, protože se oba procesy odehrávaly podobně ve stejném časovém úseku, během něj se poměry na internacionální scéně pro oba státy výrazně nelišily. Naznačení charakteru systému by ovšem v práci chybět nemělo, protože umožní identifikovat všeobecné rysy mezinárodního prostředí a tedy i tendence a zvláštnosti dané doby;
- 2) dyadická úroveň, poukazující na vztahy mezi zkoumaným státem a ostatními aktéry na mezinárodní scéně. Opět se jedná o úroveň, která bude zpracována okrajově, nebo se studie bude zabývat vnitrostátním děním, do kterého (ať do intervence mezinárodních jednotek v Jugoslávii) nezasáhl jiný stát. Na druhé straně by bylo jistě zajímavé podívat se na první kroky v zahraniční politice obou postkomunistických států (nově uzavřené smlouvy, možné pokračující závazky vůči zemím východního bloku). V neposlední řadě jde i o to, jak byly oba státy vnímány ostatními aktéry MV;
- 3) státní úroveň, charakterizující politické (zpráva vlády, politický systém apod.) a sociální (ekonomiku, roli veřejného mínění, politickou kulturu, státní ideologii atd.) faktory. Při použití metody hladin analýzy někdy může dojít k překrytí státní úrovně s národní úrovní (u zemí s homogenním složením obyvatelstva), což by ovšem v obou zkoumaných případech bylo zavádějící, nebo se jednalo o

---

Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích, Portál, Praha, 2008, str. 62-89.

²⁸⁵ SINGER, J. David: *The Level-of-Analysis Problem in International Relation* in: KNORR, K. a VERBA, S. (eds.): *The International System: Theoretical Essays*, Princeton University Press, Princeton 1961.

mnohonárodnostní státy. Ze stejného pohledu se může jevit záludný i p ede-lý bod, v něm by bylo nutné odlišit vystupování diplomatů na mezinárodní scéně jako zástupců států a jako reprezentantů svého národa, což nás ovšem odvolává zpět k osobnostní úrovni a bodu 5);

- 4) substátní úroveň, zabývající se významnými složkami společnosti a rolí institucí ve státu (role národnostních a společenských skupin, role armády, role odstupující komunistické strany, role církví atd.);
- 5) osobnostní úroveň, na její úrovni bude zkoumáno, jestli lze jako příčinu (ne)násilného rozpadu pozorovaného státu vidět jednání vybraných významných osobností, především představitelů jednotlivých skupin obyvatelstva.

Z bodů 1 až 5 vyplývá, že jedná se o poměrně rozsáhlý komplex okruhů, které by samy o sobě mohly být tématem jiné jednopřepadové studie. Jak Singer ve svém článku *The Level-of-Analysis Problem in International Relation* upozornil, je nebezpečným p ístupem hladin analýzy sklon k zjednoduování v rámci jednotlivých úrovní.²⁸⁶ Výsledkem může být zkreslený pohled na pozorovanou tematiku a z toho vyplývající mylné, příliš schématické úsudky o příinných vazbách mezi zkoumanými objekty. Podle Singera totiž nelze na základě hladin analýzy vyvozovat příiny, ale pouze vzájemné vztahy.²⁸⁷ Tato skutečnost však neomezuje p ínos této metody pro zkoumání MV²⁸⁸, podobně jako nezpochybňuje p ínos kvantitativních výzkumů, z jejichž výsledků není možné vyvozovat konsekvence o příinný mechanismus, ale pouze poukázat na korelace zkoumaných proměnných.²⁸⁹ Draz bude kladen především na úrovních 3) až 5), zabývající se vnitrostátním děním, protože, jak naznačeno, první dvě úrovně jsou orientovány především na vnější vystupování států, tedy mimo předpokládané rámce analytického rámce.

Teritoriální vymezení tématu se kryje s územím obou zkoumaných států, a související práce bude zabývat obdobím do 1. 1. 1993 v případě SFR a do propuknutí výraznějších konfliktů mezi Srby a Chorvaty (muslimští Bosáci a jiné menšiny budou samozřejmě zmíněny také) v roce 1991. Pro účely studie není důležité, jak válka v Jugoslávii dopadla, smrtelné je, že vypukla, nebo v okamžiku šprvního výstupu

²⁸⁶ SINGER, J. David: *The Level-of-Analysis Problem in International Relation*, s. 77-92.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 82.

²⁸⁸ Viz. s. 79 a paralelu s použitím Mercatorova zobrazení Země v geografii.

²⁸⁹ Srov. DRULÁK, Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku*, 29-30, 36.

se roze-el zp sob rozd lení obou pozorovaných objekt . Toto asové ukon ení tématu je výhodné i z hlediska nedávného d ní a pokračujícím rozkladu Srbska. Tím, fle se analýza nebude zabývat výsledky konfliktu v Jugoslávii, nebude její relevance závislá ani na p ípadných dal-ích zm nách, co se uspo ádání bývalého jugoslávského území tý e. Je sloflité vymezit, kde by studie m la za ínat, nebo v jejím rámci bude pravd podobn podniknuto n kolik krátkých historických exkurz (nap . do období 2. SV kv li problematice kolaborace apod.)

Studie se nebude a priori snaflit ov ovat fládné teorie, nep jde tedy o instrumentální p ípadovou studii²⁹⁰, svým pojetím se spí-e bude blíflit kontrastu kontext , jak je popsán Janem Karlasem: šUsiluje spí-e o analýzu zkoumaného souboru p ípad jako takových, nefl o vyvozování teoretických záv r . Smysl srovnání (í) spo ívá v tom, fle napomáhá odhalení specifických rys jednotlivých p ípad .²⁹¹ P i stanovování podrobn j-ích hypotéz nebo p i ur ování díl í struktury analýzy se v-ak studie o n kolik teoretických koncept m fle opírat a není vylou eno, fle b hem zkoumání vyzdvihne pouflitelnost n kterého z nich. Nap . v kontextu tranzitologických teorií by mohla navázat na p edpoklad nestability stát prod lávajících demokratiza ní p em nu z autoritativního na demokratický stát²⁹²; dal-í moflnost skýtá Huntingtonovo vymezení se v í moderniza ní teorií²⁹³; alternativu poskytují neomarxistické teorie založené na rozlofení materiálních prost edk ²⁹⁴, p ípadn dal-í teorie men-ího dosahu. Práce nebude mít velké ambice na tvorbu nových prediktivních teorií, nebo na to jsou oba zvolené p ípady pravd podobn p íli- specifické a nov formulované teorie, založené na nastín ném výzkumu, by m ly pouze slabou vn j-í platnost. Studie se tak m fle pokusit o teorii vysv tlující rozdílný pr b h rozpadu stát na základ porovnání obou pozorovaných konflikt . Její dal-í aplikovatelnost by závisela na dokázání, fle úrovn 1) a 2) - tedy nadnárodní úrove - nejsou pro rozpad státu podstatné, tudífl fle rozpad není závislý na mezinárodní konstelaci. Pouflití by práce mohla najít jako odrazový m stek pro dal-í komparativní studii, zabývající se moflným rozpadem jiných státních celk , ímfl by se p íbliflovala dal-ímu rozm ru hladin analýzy popsáno

²⁹⁰ Tamtéfl, s. 35-39.

²⁹¹ Tamtéfl, s. 67.

²⁹² Nap . MANSFIELD, Edward; SNYDER, Jack: Democratic Transitions, Institutional Strength, and War, *International Organization* - Volume 56, Number 2, Spring 2002, pp. 297-337.

²⁹³ HUNTINGTON, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale University Press, 1968.

²⁹⁴ Zde lze odkázat nap . na Immanuela Wallersteina a jeho koncept centra a periferie, který by se dal vztáhnout na rozlofení sil uvnit obou federací.

Singerem, tedy předvídání možných budoucích scénářů na základě znalosti podobných případů z minulosti.²⁹⁵

Předpokládaná osnova

Práce bude mít standardní formu písemného textu:

- úvod: představení tématu a jednotlivých kapitol, základní výzkumná otázka a hypotézy, metodologická část, vyhodnocení použitých zdrojů
- struktura: struktura jednotlivých částí by měla vycházet z nastíněného konceptu hladin analýzy:
  - o v mezinárodním měřítku by se měla nově analyzovat systémové a dyadické úrovně (popisu mezinárodního systému vymezeného analytickým rámcem a rolí obou států v něm);
  - o na národní úrovni bude prostor věnován komparaci politických a sociálních charakteristik obou pozorovaných případů;
  - o na subnárodní úrovni se bude zabývat vlivem jednotlivých skupin společnosti a institucí na rozpad státu;
  - o na osobnostní úrovni bude tematizována role vybraných představitelů skupin identifikovaných jako významné na subnárodní úrovni
- závěr: shrnutí získaných poznatků a jejich vztahování na výzkumnou otázku

Literatura

Pro úspěšnost projektu bude zapotřebí dostatečná orientace v literatuře zabývající se oběma konflikty, nicméně, jak už naznačeno, zamýšlený koncept práce nedovolí tak podrobný rozbor dění v SFR a Jugoslávii jako například v jednopřípadové studii. Pro účely práce bude dostatečně zalozit výzkum na kriticky prověřené sekundární literatuře, která k oběma vytyčeným případům vychází v hojném počtu. Výčet historické literatury bude doplněn politologickými texty zabývajícími se tranzitologií, postkomunistickými studii, relevantními články z tematicky blízkých periodik apod. Bude preferována literatura v češtině, slovenštině, angličtině a němčině.

Dějiny Jugoslávie

²⁹⁵ SINGER, J. David: *The Level-of-Analysis Problem in International Relation*, s. 80.

- ALLCOCK, John B.: Explaining Yugoslavia, New York, Columbia University Press, 2000.
- COHEN, Lenard: State collapse in South-Eastern Europe. New perspectives on Yugoslavia's disintegration, West Lafayette, Ind., Purdue University Press, 2008
- DIZDAREVI R., Od smrti Tita do smrti Jugoslávie, Praha, J. Va-ut 2002.
- GABAL, I. (ed.) : Etnické men-iny ve st ední Evrop . Praha 1999
- LITERA B., TEJCHMAN M., Vykoukal J., Vznik, vývoj a rozpad sovs tského bloku 1944-1989, Praha, Libri, 2004.
- PELIKÁN, J., Jihoslovanská krize, Praha, Karolinum 1996,
- PELIKÁN, Jan: Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii. Geneze - vývoj - perspektivy; Ústav sv tových d jin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, Karolinum, 1997.
- PELIKÁN J., TEJCHMAN M., D jiny Jugoslávie, Karolinum, Praha, 1997
- PIRJEVEC, J.: Jugoslávie 1918-1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevi ovy a Titovy Jugoslávie. Praha 2000.
- ROGEL, Carole: The breakup of Yugoslavia and its aftermath, Westport, Greenwood Press, 2004.
- SUNDHAUSSEN, H.: Experiment Jugoslawien. Von der Staatsgründung bis zum Staatszerfall. Mannheim 1993.
- TEJCHMAN, M., TĚSTÁK, M., HRADE NÝ, P., Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie, Praha, Historický ústav 1996.

D jiny SR

- B LINA, P. et al.: D jiny zemí Koruny eské, díl II., 7 vyd., Praha 2001
- BROD, T. a kol.: Pro jsme v listopadu vy-li do ulic, Brno, 1999
- KOVÁ , D.: D jiny Slovenska, Praha 1998
- K EN, J.: Dv století st ední Evropy, Praha 2005
- M CHÝ , J.: Velký p evrat i snad revoluce sametová? Praha, 1999
- RYCHLÍK, J.: Rozpad eskoslovenska. eskoslovenské vztahy 1989-1992, Bratislava, Academic Electronical Press, 2002.

VODI KA, K. (ed.): D lení eskoslovenska. Deset let poté, Praha, Volvox Globator, 2003.

Teoretické publikace

MANN, Michael: Die dunkle Seite der Demokratie, eine Theorie der ethnischen Säuberung; aus dem Englischen von Werner Roller. -- 1. Aufl. ó Hamburg, Hamburger Edition, 2007.

NOVÁK, M.: Mezi demokracií a totalitarismem, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy university, Brno 2008.

ROSE Richard, MISHLER William, HAERPFER Christian: Democracy and its Alternatives. Understanding Post-Communist Societies, Baltimore 1998, s. 25-44.

SCHMIDT, M. G.: Demokratietheorien. Eine Einführung, 3. Auflage, Paderborn etc. 2000.

WALDMANN, P. (Hrsg.): Diktatur, Demokratisierung und soziale Anomie. Verlag Ernst Vögel, München 2003.

WEISSOVÁ, ^{TM}: e-ení konflikt v mezinárodních vztazích, Praha, Portál, 2005.

WOLFGANG M.: Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung, Opladen 1999.

Periodika (relevantní lánky)

D jiny a Sou asnost

Democratization

Foreign Affaires

International Issues and Slovak Foreign Policy

International Organization

Journal of Democracy

Mezinárodní politika

Mezinárodní vztahy

Problems of Postcommunism